

Hjelpearbeid til og fra Norge

Samarbeid og forhold mellom UNRRA og Norge i årene 1943–1948.

Mina Kristiansen

Masteroppgave i historie: HIS350

Institutt for arkeologi, historie,

kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Vår 2023

© Mina Kristiansen

15.05.2023

Hjelparbeid til og fra Norge: Samarbeid og forhold mellom UNRRA og Norge i årene 1943–1948.

<https://bora.uib.no>

Forord

Før jeg begynner vil jeg gjerne få lov til å takke min utrolig dyktige veileder Dr. Ines Prodöhl som har delt av sin kunnskap og som viste meg vei til den spennende verdenen av internasjonale organisasjoner. Takk, Ines, for at du har hatt troen på meg i de stundene jeg har hatt vanskelig for å tro på meg selv. Denne oppgaven hadde ikke blitt til uten deg.

Jeg vil også takke seminargruppen min "På tvers av grenser" for å ha lest utkastene mine og for å ha etablert et godt faglig fellesskap. Takk også til de andre professorene i denne seminargruppen for verdifull innsikt. Ikke minst vil jeg takke lesesal 317 for et uvurderlig fellesskap det siste året, hvor vi alle har vært i samme båt. Samholdet med dere er det jeg vil huske best fra dette året, og det setter jeg enorm pris på. Tusen takk.

Mina Kristiansen

Bergen, Norge

Våren 2023

Abstract

During and immediately after the Second World War, there was an international engagement towards uplifting and rebuilding the occupied countries after their liberation. One of the organizations that worked towards this goal was UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration. In November 1943, 44 countries signed an agreement to create this organization in purpose of coordinating distribution of food and medical aid to the victims of the war. One of these signing countries were Norway. This thesis will shed light on the relationship between Norway and UNRRA. This specific relationship is interesting because not only were Norway an occupied state during the Second World War, its government also remained in charge because it was in exile in London. This put Norway in a unique position regarding its relationship with UNRRA, which is yet to be explored in historical research. The purpose of this thesis has been to add to the research on UNRRA and fill in the blanks where there has been left unanswered questions in the past. Questions such as "what did the collaboration with the specific member countries look like?" and "in what way did Norway particularly contribute to the organization?". In addition to that, I have found it interesting to discuss whether this relationship mostly benefited Norway, or if it was equally beneficial for both parts. In the conclusion of the thesis, I argue that it was in fact most beneficial for Norway, in the end. To investigate this topic, my main source of information has been primary sources found in the Norwegian national archives in Oslo. Here I have spent hours reading through correspondence between UNRRAs administration and Norwegian authorities, in addition to amounts of Norwegian documentation of trade and *displaced persons*. This has led to a qualitative analysis of these sources being the main method of research. The analysis will show how the relationship between Norway and UNRRA unfolded throughout the years of the Second World War, and how it changed after the country's liberation in 1945. This will be shown through the lens of three distinguished research topics: the administration of the organization, particularly in and with Norway, measures regarding the fostering of trade and the organization's work with *displaced persons* during and after the war. The analysis of these three research areas has contributed to expand the research on UNRRA itself, and obviously how it worked in cooperation with its founding countries.

English title: Relief to and from Norway: Collaboration and relationship between UNRRA and Norway in the years 1943–1948.

Innholdsfortegnelse

Forord	iii
Abstract	iv
Innholdsfortegnelse	v
1. Innledning	1
1.1 <i>Bakgrunn</i>	1
1.1.1 United Nations Relief and Rehabilitation Administration	1
1.2 <i>Fokusområde og avgrensinger for oppgaven</i>	3
1.2.1 Problemstilling	3
1.2.2 Omfanget av oppgaven	5
1.3 <i>Historisk kontekst</i>	5
1.3.1 Europa i krig og etterkrigstid	5
1.3.2 Okkupasjon og ernæringsituasjon	8
1.4 <i>Tidligere forskning på feltet</i>	12
1.4.1 Om etterkrigstiden	12
1.4.2 Eksisterende litteratur om UNRRA	14
1.5 <i>Forskningsspørsmål</i>	15
1.6 <i>Kildemateriale</i>	16
1.6.1 Riksarkivet	17
1.6.2 Aviskilder	18
1.6.3 Metode og tilnærming til kildene	19
1.7 <i>Oppgavens struktur</i>	20
2. Organiseringen av UNRRA og Norges rolle	22
2.1 <i>Bakgrunn</i>	22
2.2 <i>Organiseringen av UNRRA</i>	23
2.2.1 Administrasjon og organisering	23
2.2.2 Frivillige hjelpearbeidere	24
2.3 <i>Norges rolle i UNRRA</i>	25
2.3.1 Norske frivillige i UNRRA	25
2.3.2 Administrativt ansvarlige nordmenn i UNRRA	28
2.3.3 Norges representant i Rådet	28
2.3.4 Opprettelsen av UNRRA og norsk signatur	29
2.3.5 Vararepresentant i komitéene og norske eksportinteresser	31
2.4 <i>Delkonklusjon</i>	32
3. Handel: Eksport og import	34
3.1 <i>Bakgrunn</i>	34
3.1.1 UNRRA som fredsbevarende styrke?	34
3.1.2 Import og eksport under okkupasjonen	35
3.2 <i>Import</i>	36
3.2.1 Gaver eller kostnadsfri import	36
3.2.2 Gunstige avtaler	39
3.3 <i>Eksport</i>	41
3.3.1 Gaver og eksport uten profitt	42
3.3.2 Overskuddsmateriale til salgs	43
3.3.3 Kreditt og bistand til nødlidende land	46

3.4 Delkonklusjon	48
4. Displaced persons	51
4.1 Bakgrunn	51
4.2 Displaced persons i Europa	52
4.3 UNRRAs håndtering av displaced persons	54
4.3.1 Ansvarsområde og utførelse av arbeidet	54
4.3.2 Livet i leirene	58
4.4 Displaced persons og Norge	60
4.4.1 Norske displaced persons	62
4.4.2 Arbeid med displaced persons i Norge	63
4.4.3 Hva visste det norske samfunnet?	64
4.5 Delkonklusjon	66
5. Videre forskning og konklusjon	69
5.1 Videre forskning	69
5.2 Avsluttende diskusjon og konklusjon	70
Bibliografi	74
I: Primærkilder	74
II: Litteratur	75
III: Avisartikler	76
IV: Nettressurser	77

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

1.1.1 United Nations Relief and Rehabilitation Administration

I kjølvannet av andre verdenskrig ble det opprettet en rekke internasjonale organisasjoner som skulle sikre freden, i form av gjenoppbygging av nasjoner og hjelpearbeid knyttet til flyktninger. Organisasjoner som for eksempel Røde Kors var tett knyttet til sistnevnte. I tillegg var det et felles mål å gjenopprette det europeiske kontinentet som en stabil handelspartner for resten av verden. Dette ble forsøkt gjort med tiltak som "lend-lease"-avtalen¹ og Marshallhjelpen.² Noen av disse tiltakene ble iverksatt allerede i begynnelsen eller midten av krigsårene, andre i umiddelbar etterkrigstid. En kanskje for allmennheten mindre kjent, men også særdeles viktig, organisasjon som bidro til å gjennomføre denne nevnte oppbyggingen var *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*. Organisasjonen var godt kjent i samtiden, men har i ettertid ikke blitt omtalt i like stor grad som de nevnte ordningene lend-lease og Marshallhjelpen. Derfor trenger også forskningen rundt denne organisasjonen å utdypes, da den kan oppleves som å ha blitt en glemt organisasjon for ettertiden. Ønsket om å hente frem denne organisasjonen fra fortiden er også deler av bakgrunnen for valg av tema for denne masteroppgaven.

Organisasjonen *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, heretter bare omtalt som UNRRA, bidro økonomisk og politisk spesifikt til gjenoppbyggingsarbeid i hovedsakelig Europa. UNRRA ble opprettet i 1943, på initiativ fra USA. Organisasjonen skulle være et umiddelbart forløsende middel for å hjelpe menneskene i de krigsrammede områdene. Representanter fra 44 ulike land vedtok i november 1943 å opprette organisasjonen og forpliktet

---

¹ "Lend-lease"-avtalen, eller offisielt kalt the Lend-Lease Act, var en avtale opprettet på amerikansk initiativ mellom USA og de allierte landene under andre verdenskrig. Avtalen gikk ut på at USA sørget for at de allierte landene som tok del i avtalen hadde tilstrekkelig med mat, olje og krigsmateriell mellom 1941 og 1945. Hjelpen ble gitt på bakgrunn av at USA mente det var nødvendig for sin egen posisjon i krigen å opprettholde de andre allierte landene sin beredskap. *Wikipedia*, s.v. "Lend-Lease." Lest 16.09.2022. <https://en.wikipedia.org/wiki/Lend-Lease>

² Marshallhjelpen, eller Marshallplanen, var kallenavnet for Det europeiske gjenreisingsprogrammet (The European Recovery Program, ERP). Også dette var et amerikansk program som skulle gjenreise de europeiske landene sin økonomi etter krigen. Programmet ble vedtatt i 1948, ble bevilget 5,3 milliarder dollar allerede sitt første leveår. Store norske leksikon, s.v. "Marshallplanen." Lest 16.09.2022. <https://snl.no/Marshallplanen>

seg dermed også til å ta del i hjelpearbeidet. I denne oppstartsfasen av UNRRA var hovedoppgaven å koordinere distribusjonen av mat og medisinsk nødhjelp i de områdene som var frigjort fra tysk okkupasjon.³ I etterkrigstiden ble dessuten en viktig del av UNRRAs virksomhet å ta hånd om flyktninger og *displaced persons*⁴ i Europa. I tillegg ville UNRRA i ulike tilfeller jobbe for å skaffe gunstige handelsavtaler for landene som var involvert i samarbeidet, slik at landene som var rammet av krigen fikk mulighet til å komme seg ovenpå igjen i etterkant. Organisasjonen ble bestemt nedlagt i 1947, med alle deler av virksomheten nedlagt innen 1948, hvilket bunner i at organisasjonen aldri skulle være noe langvarig samarbeid, men et midlertidig hjelpemiddel i en akutt krigssituasjon. Etter krigen ble UNRRAs arbeidsområder overført til andre organisasjoner, og UNRRAs arbeidsoppgaver ble senere del av det nyopprettede FN – Forente Nasjoner.⁵

Gjenoppbyggingsarbeidet til UNRRA tok utgangspunkt i å skille mellom såkalte 'frigjorte' og 'bekjempede' land. Disse definisjonene bestemte hvilke arbeidsoppgaver UNRRA ville gjøre i landet. Dette var et middel for å prioritere de allierte landene fremfor de som gjennom krigen hadde vært fiender. De landene som hadde vært okkupert av Tyskland, men hadde sluttet seg til de allierte, hadde nå mulighet til å være med i UNRRA og søke om hjelp. Tyskland og de andre aksemaktene på sin side var ekskludert fra medlemskap. Allikevel, etter krigens slutt, fikk befolkningen i Tyskland også hjelp spesielt når det kom til arbeid med *displaced persons*, som blir omtalt grundig i kapittel 4. Et annet definisjonsspørsmål var mellom såkalte '*supplying*' og '*receiving*' land, altså land som leverte og land som mottok hjelp. De landene som var invadert hadde åpenbart større behov for hjelp enn de landene som unnslopp denne realiteten. Mange småstater ble opprørt over at prioriteringene til stormaktene ofte trumfet behovene til de mindre nasjonene. Noen land var likevel sterkere posisjonert etter krigen enn andre, og land som Frankrike, Belgia, Nederland, Danmark og Norge var i en sterkere posisjon enn resten av Europa, og hadde dermed mulighet til å forhandle frem bedre avtaler med UNRRA.⁶

Det er heller ikke til å komme utenom at UNRRA ble opprettet i en spesielt sårbar tid i historien, hvor den kalde krigen fulgte tett på etter avslutningen på andre verdenskrig. I denne sammenheng bør det drøftes hvorvidt UNRRA kan bli sett som et middel for å hindre

---

³ K. Lowe, *Råskapens Europa*, overs. Rune Rogndokken Moen (Oslo: Dinamo Forlag, 2013), 130.

⁴ Forklaring av begrepet *displaced persons* kommer i delkapittel 1.3, hvor begrepet benyttes i større grad enn her.

⁵ J. Reinisch, "'Auntie UNRRA' at the Crossroads", s.71.

⁶ J. Reinisch, "'Auntie UNRRA' at the Crossroads", s.74.

kommunisme i landene som mottok *relief*hjelp. Et poeng i seg selv som skiller UNRRA fra f.eks. den nevnte Marshallhjelpen, var at Sovjetunionen var medlem i UNRRA, mens de aldri mottok Marshallhjelp.⁷ I ettertid har Marshallplanen blitt tydelig beskrevet som et middel for å bekjempe kommunisme i de landene som mottok hjelp. Handel og bistand ble generelt benyttet som en del av krigføringen under den kalde krigen, noe en også burde vurdere om var tilfellet når det kommer til UNRRA.⁸ Likevel er det mulig å argumentere for at dette ikke var hovedmotivasjonen bak opprettelsen av UNRRA, spesielt fordi begge sidene av det som skulle bli aktørene i den kalde krigen samarbeidet om organisasjonen. Dette er definitivt verdt å diskutere, men vil ikke bli viet mer tid i denne oppgaven.

1.2 Fokusområde og avgrensinger for oppgaven

1.2.1 Problemstilling

Tidligere forskning gir grunnleggende forståelse for hvordan UNRRA opererte som organisasjon og hva den betydde for gjenoppbyggingen av Europa etter andre verdenskrig. Spesielt historikere som Jessica Reinisch og Amanda Bundy har de senere årene trukket frem UNRRA som et eksempel på internasjonaliseringen som fant sted i løpet av og etter andre verdenskrig. Bakgrunnen for min umiddelbare interesse for nettopp organisasjonen UNRRA kommer blant annet av organisasjonens korte levetid. At organisasjonen kun eksisterte i tidsrommet 1943–1948 gjorde meg nysgjerrig på hvor mye den egentlig fikk utrettet, og hvor stor viktigheten av den var. Det fikk meg også til å stille spørsmål ved hvor avgjørende dette samarbeidet hadde vært for videre forbindelser mellom de allierte landene. I masteroppgaven vil jeg dog grave dypere i hvordan Norges rolle var i organisasjonen, og svare på den følgende problemstillingen:

Hvordan kan samarbeidet mellom Norge og UNRRA i årene 1943–1948 beskrives, og hvilke positive konsekvenser fikk det for partene?

---

⁷ Immermann og Goedde, *The Oxford Handbook of the Cold War* (Oxford: Oxford University Press, 2013), s.396.

⁸ Immermann og Goedde, *The Oxford Handbook of the Cold War* (Oxford: Oxford University Press, 2013), s.394.

Bakgrunnen for at jeg har lyst til å undersøke denne problemstillingen er uttalelsene til to ulike historikere. Olav Riste og Edvard Bull har hver fremstilt Norges medlemskap i UNRRA på forskjellige vis. Olav Riste (1933–2015) var historiker og professor emeritus ved Institutt for forsvarsstudier. Riste skriver i boken "London-regjeringa" (1995) at samarbeidet med organisasjonen først og fremst var et uttrykk for et fortsettende samarbeid med de allierte styrkene etter krigens slutt, og at det i praksis hadde liten betydning for Norge.⁹ Edvard Bull (1914–1986) var historiker med doktorgrad og var særlig spesialisert i arbeiderhistorie.¹⁰ Bull på sin side omtaler Norges medlemskap i UNRRA som en av hovedfaktorene til at landet ikke falt inn i en sultkrise etter at andre verdenskrig tok slutt.¹¹ Disse to er vidt forskjellige fortellinger om hvordan Norge sitt medlemskap i UNRRA utartet seg og legger et godt grunnlag for å undersøke konkret hva som foregikk i denne perioden. Det tyder dessuten på et behov innad i forskningen for å øke mengden litteratur om dette temaet. Da disse to uttalelsene, når de er tatt fritt ut av kontekst, er så ulike og kan beskrives som ganske unyanserte har jeg et ønske om å undersøke om det finnes en mer nyansert forklaring på samarbeidet.

På bakgrunn av det ovennevnte vil hovedfokuset for denne oppgaven være Norges samarbeid med UNRRA, forklart gjennom faktorer som eksport, import og nordmenn som jobbet i UNRRA. Det vil også bli vurdert hvilke positive konsekvenser samarbeidet førte med seg for partene, med ønsket om å finne en mer nyansert fortelling, lagt til grunn. Temaene vil dessuten bli supplert av hvordan mediene omtalte UNRRA i perioden 1943–1948. Fokusområdet og oppbyggingen av oppgaven vil forklares nærmere i siste del av dette kapittelet. Et annet viktig poeng er at den forskningslitteraturen som finnes om UNRRA på dette tidspunktet kan oppfattes som noe utilfredsstillende. Dette perspektivet begrunnes i at det finnes lite skrevet om UNRRA, både i norsk og internasjonal kontekst. Det er først i de senere årene at organisasjonen har blitt fokus for internasjonale historikere, noe som vil bli diskutert i delen om tidligere forskningslitteratur. I et internasjonalt perspektiv har likevel UNRRA gjerne blitt omtalt som en del av noe, en del av gjenoppbyggingsarbeidet etter krigen, eller en del av internasjonalismen – politikk som fremmer mer internasjonalt samarbeid, men det er sjeldent det står alene. Dette

---

⁹ Riste, *London-Regjeringa II*, (Oslo: Det norske samlaget, 1995), 342.

¹⁰ Store norske leksikon, s.v. "Edvard Bull (den yngre)." Lest 15.09.2022. https://snl.no/Edvard_Bull_-_den_yngre

¹¹ Her må det også nevnes at Bull omtaler både UNRRA, men også "andre komitéer", som kom til etter utfasingen av UNRRA, som årsak til at Norge unngikk hungersnød. Hva disse "andre komitéene" er, blir egentlig ikke oppklart. Bull, *Norge i den rike verden*, (Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1979), 10.

er et kunnskapshull som må tettes og feltet utgjør store muligheter for det.

1.2.2 Omfanget av oppgaven

Organisasjonen UNRRA som tema i seg selv er bredt og innebærer mer enn hva en masteroppgave kan romme. Derfor er dette forskningsprosjektet begrenset med hensyn til ulike faktorer. Først og fremst kommer årsaken til at UNRRA er fokuset for forskningen. UNRRA er en tidligere relativt lite undersøkt organisasjon, selv om den la grunnlaget for den fremdeles viktige organisasjonen FN. For at vi skal få en bedre forståelse for FNs mandat i dag trenger vi også å ha god innsikt i hvordan forgjengerne til denne organisasjonen fungerte. For eksempel kan det ligge mye viktig kunnskap i hvilke verdier og målsetninger som lå til grunn for opprettelsen av FN og deretter sammenligne dem med hvordan organisasjonen ser ut i dag. Dette kan vi ikke gjøre uten å vite hvordan UNRRA fungerte som organisasjon og hvilke innledende mål og forutsetninger de la ned for FN.

Denne oppgaven er dessuten geografisk avgrenset for å ha muligheten til å gå mer i dybden av organisasjonen, sammenlignet med hva et internasjonalt perspektiv vil kunne tilby. Ved å legge til et norsk perspektiv til organisasjonen gir det rom for en mer grundig diskusjon vedrørende dens virksomhet, eksemplifisert gjennom Norges rolle i organisasjonen. Dette norske perspektivet vil i sin tur kunne bidra til å utdype de internasjonale perspektivene som allerede finnes. Når fokuset blir på Norge sin rolle vil det gi et utdypende aspekt fra "innsiden og ut", altså vil organisasjonen bli forstått innenfra, noe som igjen vil kunne bringe større forståelse av organisasjonen som helhet. En fullstendig forståelse av hvordan organisasjonen interagerer med de ulike medlemslandene vil likevel ikke oppnås uten en sammenligning av disse landenes rolle i UNRRA. Uten dette vil en ikke kunne avgjøre om Norge var i en særstilling eller om Norges rolle i UNRRA var standarden for hvordan medlemslandene bidro i samarbeidet. Sistnevnte er likevel noe som går utover denne masteroppgavens handlingsrom, men kan være en interessant innfallsvinkel til videre forskning.

1.3 Historisk kontekst

1.3.1 Europa i krig og etterkrigstid

Perioden 1943–1948 var en turbulent epoke i europeisk historie, og setter UNRRA som

organisasjon i en særstilling i historisk kontekst. Selv om man bare 25 år tidligere hadde sett slutten på en verdenskrig, var den andre verdenskrigen både mer dødelig og mer ødeleggende. Flere hundre byer i Europa var blitt offer for total ødeleggelse, noe som i sin tur også drev millioner av mennesker på flukt.¹² I Tyskland alene var UNRRA involvert i å ta seg av seks og en halv million *displaced persons*, og hjelpe dem hjem til de områdene de opprinnelig kom fra.¹³ Begrepet *displaced persons* er det som benyttes i litteraturen, og må ikke forveksles med fordrevne. Begrepet er mer dekkende enn å si fordrevne mennesker. *Displaced persons* kunne nemlig være flyktninger, krigsfanger, personer som ble sendt i arbeidsleir eller konsentrasjonsleir og dermed var savnet, eller andre som av en eller annen grunn hadde kommet vekk fra stedet de hørte hjemme før krigen brøt ut. Fordrevne personer blir definert av Store norske leksikon som "folk som flykter eller blir tvunget på flukt fra sitt eget land".¹⁴ Da *displaced persons* ikke kun henviser til de som var på flukt, men også mennesker som var krigsfanger eller fanger i konsentrasjonsleir m.m., blir begrepet fordrevne personer for snevert for det som blir omtalt her. På bakgrunn av dette benyttes kun begrepet *displaced persons* videre i denne oppgaven. Opprettelsen av UNRRA kom som en reaksjon på disse ødeleggelsene og flyktningproblematikken, og var ment å fungere som et umiddelbart tiltak for å bedre situasjonen for de krigsrammede områdene i hovedsakelig Europa.¹⁵ Det ble opprettet en rekke flyktningleirer gjennom UNRRA, og *displaced persons* ble et av hovedfokusene til organisasjonen.

Med tanke på at UNRRA kun var en umiddelbar og midlertidig løsning på problemene som oppstod i Europa i løpet av krigsårene, ble det naturlig at arbeidsområdene til UNRRA måtte overføres til andre etter at situasjonen var stabilisert. Etter nedleggelsen av UNRRA i 1947 ble funksjonene til organisasjonen dermed videreført til nye organisasjoner. Flyktningarbeidet som ble drevet av UNRRA under andre verdenskrig ble eksempelvis videreført til det som nå er kjent som UNHCR, *United Nations High Commissioner for Refugees*. Denne organisasjonen er også kjent under navnet *The UN Refugee Agency*, eller *FNs flyktningråd*. UNHCR ble opprettet i 1950 og ble arvtageren til UNRRA hva gjaldt flyktningarbeid i Europa.¹⁶ UNHCR vant også fredsprisen i 1954 for arbeidet med flyktninger i Europa i etterkrigstiden, et arbeid

---

¹² K. Lowe, *Råskapens Europa*, overs. Rune Rogndokken Moen, (Oslo: Dinamo Forlag, 2013), 25.

¹³ K. Lowe, *Råskapens Europa*, overs. Rune Rogndokken Moen, (Oslo: Dinamo Forlag, 2013), 48.

¹⁴ Store norske leksikon, s.v. "Fordrevne personer", lest 30.01.2023. https://snl.no/fordrevne_personer.

¹⁵ Hoveddelen av UNRRAs arbeid var lokalisert i Europa, men det ble også distribuert hjelp i ulike former til blant annet Sovjetunionen og Kina. Dette avtok likevel fort etter krigens slutt, da USA ikke ville støtte til såkalte "kommunistland". Bull, *Norge i den rike verden*, (Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1995), 9.

¹⁶ UNHCR; The UN Refugee Agency, "History of UNHCR."

som UNRRA i aller høyeste grad hadde lagt grunnlaget for.¹⁷

Etter krigens slutt ble blant annet FN opprettet, som et middel for å sikre videre fred. FN ble opprettet i 1945, etter at to verdenskriger hadde rammet det globale samfunn i løpet av bare 30 år. Den 24. oktober 1945 var 51 medlemsland samstemte om å opprette denne organisasjonen som skulle bety en ny utvikling av internasjonal politikk.¹⁸ En av bærebjelkene ved opprettelsen av organisasjonen var suverenitetsprinsippet. Alle land skulle fritt kunne bestemme over seg selv. I årene etter opprettelsen av FN ble det også opprettet flere underorganisasjoner, som den nevnte UNHCR. Alle underorganisasjonene har egne funksjoner, men alle har på ulike vis mål om å opprettholde fred og rettferdighet i verden. I nyere tid har dette også omhandlet klimarettferdighet, og FNs bærekraftsmål har blitt en sentral del av FN. Bærekraftmålene, vedtatt i 2015, er et resultat av den felles enigheten om å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030.¹⁹

Selv om FNs "fødselsdag" offisielt er satt til 24. oktober 1945, på bakgrunn av at det var da paktens først trådte i kraft, ble avtalen undertegnet allerede fire måneder tidligere. De 51 medlemslandene signerte FN-pakten under San Fransisco-konferansen den 26. juni 1945. Den norske ambassadøren Wilhelm Munthe Morgenstjerne var nordmannen som undertegnet FN-pakten på vegne av Norge.²⁰ Dette er ikke helt tilfeldig, da Morgenstjerne også var en av de mest sentrale nordmennene som var involvert i UNRRA.²¹ Dette er et godt eksempel på hvordan arven til UNRRA lever videre som en del av FN. Ikke bare er verdiene og arbeidsområdene til UNRRA brakt med videre inn i det som i dag er UNHCR, men menneskene som var involvert i organisasjonen var også med på å utvikle den internasjonale samarbeidsscenen videre. Dette ser vi som et helt tydelig eksempel på hvordan UNRRA har formet den fremtiden vi lever i nå.

---

¹⁷ UNHCR ble i 1954 den første FN-organisasjonen som vant Nobels fredspris. Fredsprisen ble tildelt UNHCR på bakgrunn av arbeidet med å beskytte flyktninger flere steder i verden i etterkrigstiden (hovedsakelig Vest-Europa og Midtøsten). Bakgrunnen for fredsprisen bunnet også i en appell til FNs medlemsland om å bevilge mer penger til organisasjonen slik at arbeidet kunne fortsette. The Nobel Peace Prize. "Prisvinnere; 1954. FNs høykommissariat for flyktninger."

¹⁸ I denne seksjonen har FN sine offisielle sider blitt benyttet, slik at alle statistiske fakta skal være så korrekt som mulig. I den forbindelse er det viktig å huske på at narrativet her er slik FN selv har ønske om å fremstå, og det er dermed ingen objektiv fremstilling av organisasjonen.

¹⁹ FN-sambandet, "FNs historie; 2010 – 20: Opprør, konflikt og FNs bærekraftsmål."

²⁰ FN-sambandet, "FNs historie."

²¹ Dette vil bli omtalt senere, i kapittel 2. Her omtales blant annet de ansatte i UNRRA, herunder også Wilhelm Munthe Morgenstjerne.

1.3.2 Okkupasjon og ernærings situasjon

Gjennom UNRRA-samarbeidet var Norge forpliktet til å bidra med en viss prosentandel av egen nettoinntekt til organisasjonen. Det var stor kontrovers rundt akkurat dette, da UNRRA selv regnet med inntektene til Nortraship, noe som gjorde at Norges nettoinntekt ble vurdert mye høyere enn den i realiteten var. Nortraship sitt økonomiske overskudd tilhørte nemlig ikke staten Norge, men skipsrederne selv.²² Nortraship, også kjent som the Norwegian Shipping and Trade Mission, var organisasjonen som disponerte den norske handelsflåten under andre verdenskrig. Nortraship var under kontroll av norske myndigheter i London, gjennom hele okkupasjonstiden. 1. oktober 1945 ble selskapet avviklet og rederiene fikk igjen kontroll over skipene.²³ I tillegg var det forventet at medlemslandene skulle putte inn i UNRRA hva enn de hadde av overskuddsmateriell fra egen produksjon. Dette førte til at eksportvarer til UNRRA etter hvert ble en stor industri. I denne forbindelse er det viktig å definere noen viktige skiller. Med tanke på at Norge som land var okkupert, samtidig som regjeringen fremdeles eksisterte i London, finnes det et tydelig skille mellom "det okkuperte Norge" og "London-regjeringen". Disse to begrepene vil bli brukt mye i oppgaven, og må derfor defineres på forhånd. Det okkuperte Norge hadde ingen samhandling med UNRRA. Disse administrative oppgavene ble liggende på London-regjeringen, eller eksilregjeringen som da altså befant seg i London. Da UNRRA ble opprettet i 1943 var Norge i en betydelig annen situasjon enn etter frigjøringsdagen 8. mai 1945. Under okkupasjonen var det okkuperte Norge på ingen vis i stand til å drive handel med de andre UNRRA-landene, da de tyske okkupantene hadde kontroll over produksjonen og økonomien i landet.

En annen viktig årsak til at det ikke var handel mellom Norge og andre UNRRA-land var naturligvis den britiske blokaden. Denne blokkeringen av sjøfartshandel avskar nemlig det okkuperte Norge fra all oversjøisk import. Før krigen brøt ut hadde USA sagt seg villige til å forsyne Norge med korn, men dette satte Churchill en stopper for gjennom blokaden.²⁴ Selv om det okkuperte Norge ikke hadde mulighet til å handle med de andre UNRRA-landene så lenge okkupasjonen varte, betydde dette imidlertid ikke at Norge ikke var med i UNRRA i denne perioden. Den norske eksil-regjeringen var, på vegne av Norge, et av de 44 medlemslandene som skrev under på avtalen om opprettelse av UNRRA i november 1943, og var på alle måter et fullverdig medlem av organisasjonen til tross for manglende evne til å bidra med eksportvarer

---

²² Basberg, *Handelsflåten i krig II*, (Oslo: Grøndal og Dreyers Forlag, 1993), s.148.

²³ Store norske leksikon, s.v. "Nortraship." Lest 21.09.2022. <https://snl.no/Nortraship>

²⁴ Ulateig, *Justismord* (Oslo: Aschehoug, 1993), s.126.

frem til krigens slutt. Det de likevel bidro med var administrativt arbeid, og norske representanter bidro på medlemsmøtene hvor hovedmålet før krigens slutt var å finne gode løsninger for gjenoppbyggingsarbeidet. Et av de uttalte målene fra norsk side var å skaffe det norske folk matforsyninger så snart landet var frigjort.²⁵

På bakgrunn av dette forstår vi at all kommunikasjon og samarbeid med UNRRA var gjort av London-regjeringen. Okkupasjonens påvirkning på produksjonen blir omtalt i eksempelvis Reidar A. Lorentzens bok *Export- og importforeningen i Drammen 1895–1945*. Reidar A. Lorentzen var for øvrig redaktør av avisen Stavangeren under krigen, og var motstandsmann som befant seg på høyresiden politisk.²⁶ Lorentzen skriver følgende; "Da all trafikk med Tysklands fiender naturligvis falt bort ble bildet av havnen²⁷ noe ganske annet enn normalt. Eksporten av papir stanset foreløpig og spilte under krigsårene en underordnet rolle."²⁸ På denne tiden var Drammen ledende eksportører innen trevare- og papirvirksomhet. Det faktum at okkupantene overtok driften medførte naturligvis store tap av inntekter, i form av at inntektene heller tilfalt de tyske okkupantene, og ikke London-regjeringen eller den norske befolkningen. I tillegg til økonomisk nedgang bidro stansen i skipsfart, som følge av den britiske blokaden, mellom Norge og resten av Europa til mangel på varer innad i landet.

I august 1940, fire måneder etter okkupasjonen av Norge, ble det publisert et dokument skrevet av den daværende landbruksministeren, Hans Ystgaard, vedrørende *reliefarbeid* i Norge under krigen, og tilførsel av diverse matvarer. Hans Ystgaard var stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet, og var altså landbruksminister i Johan Nygaardsvolds regjering mellom 1935 og 1945. Da dokumentet som omtales ble publisert befant Ystgaard seg i London sammen med resten av regjeringen.²⁹ I dokumentet omtales altså *reliefarbeid*, som er ordet som benyttes i den opprinnelige kilden, men som tilsvarer ordet hjelpearbeid, som er mer brukt i norsk dagligtale i dag. Dokumentet er ikke datert mer spesifikt enn august 1940, og kan dermed ikke fortelle oss om det ble til før eller etter at Churchill erklærte at de okkuperte nøytrale landene skulle utsettes for total blokade. Dette ble erklært i det britiske underhuset den 20. august 1940. I dette dokumentet diskuteres likevel Norges forsyningssituasjon, sett i lys av okkupasjonen og

---

²⁵ RA/S-1005/M/L0011/0008. Note fra Ambassadør Morgenstjerne til den amerikanske utenriksminister, 1943, Statsministerens kontor.

²⁶ Arntsen og Harestad, *Triumf og tragedie* (Sandnes: Commentum forlag AS, 2012), s.129.

²⁷ Oppklaring: Drammen havn.

²⁸ Lorentzen, *Export- og importforeningen i Drammen 1895 – 1945* (Stavanger: Dreyers Grafiske Anstalt, 1947), s.199.

²⁹ Store norske leksikon, s.v. "Hans Ystgaard". Lest 01.11.2022. https://snl.no/Hans_Ystgaard

de begrensningene den førte med seg knyttet til import. Dette kan tyde på at dokumentet ble skrevet etter offentliggjøringen av blokaden. Da det dessuten er spesifisert at det er skrevet i London, hvor Ystgaard var medlem av den fungerende regjeringen som nå var i eksil, er det enda mer nærliggende å anta at Ystgaard har skrevet det etter å ha fått opplysningen om handelsblokaden.³⁰

Dokumentet kan videre fortelle om importsituasjonen i Norge før krigsutbruddet og okkupasjonen. Ifølge dokumentet var importvarene Norge innførte mest av blant annet vegetabilsk fett og hvalolje, korn og sukker. De tre førstnevnte varene var noe som til en viss grad også ble produsert i Norge. Når det gjaldt hvalolje var vanlig importmengde per år ca. 16 000 tonn, noe som tilsvarte omtrent 40% av antatt vanlig forbruk i befolkningen. Det vil si at 60% av det årlige behovet for hvalolje ble produsert i Norge, mens resterende behov ble importert. Tilsvarende var 330 000 tonn korn vanlig importmengde, noe som tilsvarte omtrent 75% av behovet til befolkningen. Altså var man ikke utelukkende avhengig av importprodukter, men størsteparten av det vanlige forbruket kom fra import. Det vil bli tydelig i det som skrives videre om import under okkupasjonen hvordan situasjonen ble løst, da behovet for import av blant annet korn var stort. Sukker på sin side ble kun sørget for gjennom import, med en vanlig importmengde på 90 000 tonn, tilsvarende 100% av vanlig forbruk per år.³¹

Ystgaard sitt notat formidler videre hvordan okkupasjonen ville påvirke produksjonen av næringsmidler i Norge. Manglende tilgang på kraftfor ville for eksempel tvinge frem en nedslaktning av husdyrbestanden. I sin tur ville dette føre til bedre tilgang på kjøtt, men nedgang i produksjonen av melk og melkeprodukter. Senere ville det også føre til nedgang i produksjonen i flekk og kjøtt, selv om tilgangen på dette som nevnt ville øke i starten.³² Ystgaard beskrev at konsekvensene av dette ville være en generell nedgang i fettproduksjonen og at Norge ble avhengig av tilførsel av en del matvarer. Disse varene var kort beskrevet fett, korn, sukker, kaffe, frukt og grønnsaker.³³ Dokumentet er et vitne om at forsyningssituasjonen i Norge ble vurdert og forsøkt løst allerede tidlig i krigsforløpet. Det interessante med dokumentet er at det som nevnt ikke er datert nærmere bestemt enn "i august 1940", og vi har dermed ingen videre informasjon. Dette er verdt å merke seg da Churchill den 20. august 1940

---

³⁰ RA/S-2067/D/Db/L0075/0002. Om reliefarbeide for Norge under krigen, Hans Ystgaard, s.2.

³¹ RA/S-2067/D/Db/L0075/0002. Om reliefarbeide for Norge under krigen, Hans Ystgaard, s.3.

³² RA/S-2067/D/Db/L0075/0002. Om reliefarbeide for Norge under krigen, Hans Ystgaard, s.3.

³³ RA/S-2067/D/Db/L0075/0002. Om reliefarbeide for Norge under krigen, Hans Ystgaard, s.4.

erklærte at de okkuperte nøytrale landene, herunder Belgia, Nederland og Norge, skulle utsettes for en total blokad. Tonen i skrivet til Ystgaard kunne være påvirket av denne informasjonen, men da datoen for publikasjonen ikke er kjent, er det søkt å konkludere med noe i den sammenheng. En kan uansett tenke seg at det ville være en generelt mindre optimistisk tone i den offentlige debatten om forsyningssituasjonen i Norge etter den 20. august, da total handelsblokad ble et faktum.

Ernæringsssituasjonen i Norge under okkupasjonen var generelt ikke tilfredsstillende, og da UNRRA ble opprettet i 1943 begynte import av varer å bli livsviktig for den norske befolkningen. På bakgrunn av dette måtte medlemmer av regjeringen, som nå var i eksil i London, legge en plan for import av varer som skulle bli satt i gang så fort det var mulig, i realiteten etter frigjøringen. Det var beregnet at den produksjonen av matvarer som foregikk i Norge ikke ville dekke næringsbehovet for hver innbygger.³⁴ I denne forbindelse ble det utarbeidet en oversikt over hvilke produkter som ikke ble produsert i Norge, som kun var tilgjengelige via import, og som derfor ville bli kritiske i løpet av krigen. Oversikten baserte seg på norsk forbruk av de aktuelle varene fra årene før okkupasjonen. I denne oversikten finner vi varer som sukker, sirup, kjøtt³⁵, melk, ost, smør med mer. Samtlige varer hadde lavere produksjon da UNRRA ble opprettet i 1943, enn i 1939, året før krigen rammet Norge.

Tre år senere, i 1946, var det forventet at Norge skulle gi bort store deler av produksjonen sin til de andre nødlidende landene i Europa. Dette var en selvfølge på bakgrunn av Norges medlemskap i UNRRA, og noe man dermed forpliktet seg til. Gjennom samarbeidet med UNRRA skulle Norge sende varer til de landene i Europa som var hardest rammet av krigen. På denne måten var Norges rolle etter frigjøringen også å eksportere varer til andre UNRRA-land. Etter krigens slutt opplevde altså den norske befolkningen et skifte i næringslivet hvor fokuset bevegde seg fra et importbehov til å igjen kunne drive med eksport av varer. Hovedmålet til UNRRA var å hjelpe de okkuperte landene som ble frigjort, etter hvert som dette skjedde. Dermed var det ikke planlagt handel mellom UNRRA-land og Norge før frigjøringen den 8. mai 1945. Arbeidet som ble gjort i forkant var administrativt i forbindelse med organisasjonen, og for å planlegge forsyningen som måtte skje så fort Norge igjen ble

---

³⁴ RA/S-2910/D/Da/L0142/0008. Norwegian Average Daily Consumption, Sosialdepartementet, Medisinaldirektøren i London, UNRRA. Matimportplan.

³⁵ I utgangspunktet var Norge nærmere selvforsynt hva gjaldt kjøttforbruk før krigen inntraff, men produksjonen minket blant annet på bakgrunn av mangel på kraftfor, slik Ystgaard også ytret i sin publikasjon.

selvstendige. Dette skiftet, og videre oversikt over eksport og import vil være fokusområde for det tredje kapittelet.

1.4 Tidligere forskning på feltet

1.4.1 Om etterkrigstiden

Etterkrigstiden er et historisk felt det har blitt forsket mye på. I denne oppgaven har jeg kun brukt en liten mengde nøye utvalgt materiale fra det brede utvalg som eksisterer, for å forklare premisene for situasjonen Norge var i mellom 1943 og 1948. I dette introduksjonskapittelet har jeg i all hovedsak benyttet meg av ett verk om Europa i etterkrigstiden, og tre verk som omhandler Norges historie. For å si noe om Europa i etterkrigstiden har jeg benyttet meg av Keith Lowe sitt verk *Råskapens Europa*, originalt titulert *Savage Continent*. Lowe er en engelsk historiker som er spesialisert i andre verdenskrig og etterkrigstiden.³⁶ Han har publisert flere verker knyttet til denne tematikken, og i *Råskapens Europa* skriver han om hvor brutalt andre verdenskrig påvirket det europeiske kontinentet. Lowe skriver her også om UNRRA i forbindelse med bistand og rehabilitering. Selv om det Lowe skriver er interessant og til og med utfordrende i form av at det stilles kritiske spørsmål mot UNRRAs virksomhet, gir det ikke et fullstendig bilde av UNRRA som organisasjon, og etterlater feltet det er rom for å forske videre på. Dette bidrar til å styrke min innledende påstand om at UNRRA er en organisasjon med en historie som ikke er ferdigskrevet.

I norsk kontekst finnes også store mengder litteratur om etterkrigstiden. Temaet virker å ha opptatt historikere fra krigens slutt og er fremdeles et tema som engasjerer dagens historikere. Dette medfører at det er en stor mengde publikasjoner om etterkrigstiden i Norge. Verkene jeg har basert denne oppgaven på er valgt på bakgrunn av de ulike synspunktene som kommer til uttrykk. Dersom andre verk hadde blitt vektlagt ville oppgaven mulig hatt en annen retning, da det som nevnt er mye uskrevet om organisasjonen UNRRA. Jeg har tatt utgangspunkt i publikasjoner av anerkjente norske historikere, i hovedsak de allerede omtalte Olav Riste og Edvard Bull, men også Bjørn L. Basberg.³⁷ Dette er historikere som har spesialisert seg på etterkrigstiden, og som har diskutert UNRRA i sitt arbeid, som gjør dem aktuelle for mitt

---

³⁶ Aspects of History, "Keith Lowe."

³⁷ Sistnevnte, Bjørn L. Basberg, har mottatt ulike priser for forskningen sin, og kan med dette sies å være en anerkjent forsker og historiker. NHH sine hjemmesider, "Professor Bjørn Lorens Basberg."

forskningsfelt.

Olav Riste er allerede nevnt i forbindelse med valg av problemstilling, og er en av de norske historikerne som har skrevet om Norges politiske stilling under og etter krigen. Riste hadde spesialisering innen sammenhengen mellom internasjonal politikk og utformingen av norsk sikkerhets- og utenrikspolitikk.³⁸ I bokserien *London-regjeringa* har Riste skrevet to bind om Norges rolle i krigsalliansen mellom 1940 og 1945. I andre bind av denne serien omtaler Riste UNRRA i sammenheng med Norges utenrikspolitiske vending i løpet av krigen og etterkrigsårene. Her dekker han noe om opprettelsen og hovedfunksjonene til UNRRA, samt hvordan Norge stilte seg til samarbeidet. Dette opptar likevel bare knappe fire sider i boken, før Riste konkluderer med at UNRRA-samarbeidet fikk liten praktisk verdi for Norge.³⁹ Det er også dette poenget jeg har tatt tak i innledningsvis, da det stemmer dårlig overens med hvordan Edvard Bull fremstiller dette. I verket *Norges historie – Norge i den rike verden 1945–1975* (1979) omtaler Bull UNRRA blant andre komitéer som en av grunnene til at Norge slapp hungersnød og fikk de mulighetene vi gjorde til å gjenreise landet næringslivsmessig.⁴⁰ Også her er UNRRA bare nevnt med et par sider i løpet av hele boken, noe som understreker behovet for utfyllende informasjon om Norges forhold til organisasjonen. I tillegg er det tydelig at Riste og Bull sin fremstilling av nettopp dette krasjer veldig, hvilket nok en gang fremhever hvorfor det er nødvendig å grave videre i dette.

Bjørn L. Basberg på sin side har skrevet om UNRRA i forbindelse med Norges økonomiske historie i bokserien *Handelsflåten i krig*. Basberg er i dag professor i økonomisk historie ved Norges Handelshøyskole. Hovedområdene for forskningen hans er blant annet shipping, og han har i denne sammenheng skrevet om Nortraship og UNRRA. I andre bind av *Handelsflåten i krig* blir UNRRA diskutert i forbindelse med Norges økonomiske bidrag til organisasjonen. Dette gjaldt det faktum at medlemslandene i UNRRA skulle bidra økonomisk ut fra sin egen økonomiske kapasitet. Denne kapasiteten hadde blitt vurdert høyere enn den burde, da Nortraship sitt økonomiske overskudd ble regnet med i prosessen. Nortraship selv reagerte på dette, da valutareservene til organisasjonen ikke tilhørte Norge som stat, men skipsrederne, og kunne dermed ikke bli regnet med i denne sammenheng. Dersom Nortraship sine valutareserver hadde blitt tatt med i beregningen lå Norge an til å bli en virkelig stor bidragsyter til UNRRA,

---

³⁸ Store norske leksikon, s.v. "Olav Riste." Lest 15.09.2022. https://snl.no/Olav_Riste

³⁹ Riste, *London-regjeringa II*, (Oslo: Det norske samlaget, 1995), 342.

⁴⁰ Bull, *Norge i den rike verden*, (Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1979), 10.

i følge Basberg.⁴¹ Dette er i og for seg ikke en kontroversiell mening, men sier noe om hvilken innflytelse Norge i alle fall var ment til å ha i organisasjonen.

1.4.2 Eksisterende litteratur om UNRRA

Denne seksjonen vil kartlegge hvordan tidligere forskning på feltet ser ut. Her vil jeg gjerne trekke frem arbeidene til Jessica Reinisch, som er professor i moderne historie ved Birkbeck University of London.⁴² Reinisch har publisert en rekke artikler om UNRRA og dessuten bidratt til flere bøker som omhandler blant annet flyktnings situasjonen som UNRRA hadde en sentral rolle i etter andre verdenskrig. De senere årene har Reinisch publisert de vitenskapelige artiklene *Internationalism in Relief: The Birth (and Death) of UNRRA* (2011) og *'Auntie UNRRA' at the Crossroads* (2013), i tillegg til å ha bidratt til boken *Refugees in Europe 1919–1959: A Forty Years' Crisis?* (2017) sammen med Matthew Frank. Gjennom disse verkene har Reinisch dekket hovedsakelig internasjonalt samarbeid i etterkrigstiden, internasjonalisme og flyktningkrisen på første halvdel av 1900-tallet. I tillegg har hun omtalt hvordan de som jobbet i UNRRA oppfattet jobbene sine, og fokusert på nettopp de ansatte og de frivillige i organisasjonen.⁴³

En annen relevant forsker er Amanda Melaine Bundy som skrev en doktorgradsavhandling om UNRRA i 2017 ved Ohio State University i USA.⁴⁴ Doktorgradsavhandlingen til Bundy er et komplekst verk som tar for seg historien til UNRRA på en grundig måte. En av innfallsvinklene hun bruker er hvordan verden i UNRRAs samtid var i ferd med å bli mer og mer polarisert, på samme tid som store deler av verden gjennom UNRRA samarbeidet i større grad.⁴⁵ Organisasjonen diskuteres også på bakgrunn av USAs internasjonalisme, og hun deler derfor interessefelt med Jessica Reinisch. Det er også på bakgrunn av dette at Bundy selv refererer til Reinisch' sine verker i sin egen doktorgrad. På denne måten ser vi at hva som er kartlagt av UNRRA for det meste handler om internasjonalisme, da de to som har fordypet seg mest i organisasjonen begge har interessert seg for dette. Internasjonalisme kan generelt beskrives som politikk hvor en går inn for større internasjonalt samarbeid når det gjelder for eksempel

---

⁴¹ Basberg, *Handelsflåten i krig II*, (Oslo: Grøndal og Dreyers Forlag, 1993), 148.

⁴² Birkbeck University of London, "Prof. Jessica Reinisch."

⁴³ Reinisch hevder her at det etter hvert ble et gap mellom hvordan de som var utstasjonert i de krigsrammede områdene oppfattet jobben sin, og hvordan de i administrative stillinger i organisasjonen oppfattet situasjonen. Reinisch, "'Auntie UNRRA' at the Crossroads", s.87.

⁴⁴ Columbus Academy, "Amanda Bundy."

⁴⁵ Bundy, *There Was a Man of UNRRA*, s.222

økonomi og handel. Både Reinisch og Bundy har sett på USAs rolle i denne internasjonaliseringen, gjennom opprettelsen og deltakelsen i UNRRA. På bakgrunn av dette er det enda mer presserende å kartlegge et større område av organisasjonen, og se den relatert til andre tematikker i tillegg til nettopp internasjonalsisme. Det vil likevel nødvendigvis være en viss tilknytning til internasjonalsisme uansett når det er snakk om samarbeid på tvers av landegrensar. Poenget her er at det finnes områder en kan undersøke uten å legge vekt på internasjonalseringen, men heller vektlegge hvordan samarbeidets natur var.

Som nevnt er det fra et norsk perspektiv derimot lite å vise til, noe som gjør at behovet for denne forskningen er høyst relevant. UNRRA blir i den norske forskningslitteraturen helst nevnt som en bisetning i forbindelse med etterkrigstiden og økonomi i Norge. Historikerne omtalt i forrige del⁴⁶ er blant de som har nevnt UNRRA, men som forklart er dette kun i sammenheng med et overblikk av Norgeshistorien, hvor fokuset har vært på etterkrigstiden eller økonomi. Organisasjonen nevnes også i forbindelse med Nortraship, da medlemskapet i UNRRA som nevnt hadde relevans for hvordan økonomien til Nortraship ble behandlet. Det er tydelig mangel på norsk litteratur om UNRRA, spesielt er det lite å vise til i nyere tid. På samme tid blir feltet utforsket videre av internasjonale forskere og behovet for alenestående forskningslitteratur om UNRRA i norsk sammenheng står derfor sterkt.

1.5 Forsknings spørsmål

Forsknings spørsmålene og bakgrunnen for videre undersøkelse av UNRRA bunner i et ønske om å blant annet finne konkrete svar på hvilke nordmenn som var involvert i UNRRA. Dette er interessant fordi disse nordmennene kanskje fikk nøkkelposisjoner i samfunnet også etter nedleggelsen av UNRRA.⁴⁷ På denne måten vil det være mulig å si noe om hvorvidt Norge sitt medlemskap i UNRRA fikk videre følger for enkeltmenneskene som var involvert. Selv hvis UNRRA ikke bidro til større endringer i samfunnet i etterkrigstiden ville dette vært et bevis for at det i hvert fall hadde påvirkning i enkelte menneskers liv. Dessuten vil jeg kunne konkludere med hvilke positive konsekvenser medlemskapet i UNRRA hadde for Norge, og hvilke positive konsekvenser det hadde for UNRRA. Denne forskningen vil bidra til at forskningen på andre

---

⁴⁶ Her sikter jeg til Olav Riste, Edvard Bull og Bjørn L. Basberg.

⁴⁷ Dette vet vi allerede at er tilfelle for Wilhelm Munthe Morgenstjerne, som senere ble Norges representant ved undertegnelsen og opprettelsen av FN. Morgenstjerne var en av nordmennene som jobbet administrativt i UNRRA.

organisasjoner som Norge var involvert i kan utdypes og forbedres. I så måte er forskningen på UNRRA et viktig grunnlag for å kunne avgjøre om nettopp dette samarbeidet var utslagsgivende for Norges politiske ståsted etter krigen. Selv om dette er et interessant spørsmål, oppleves det som for omfattende for en masteroppgave. En dypere analyse av Norges rolle i en rekke organisasjoner i ettertid vil være nødvendig for å få et fullstendig svar på dette. Dette kan likevel være interessant for videre forskning i fremtiden.

Som tidligere nevnt er det omstridt i litteraturen hvorvidt Norge sitt medlemskap i UNRRA var avgjørende for forsyningssituasjonen i Norge etter krigen. Dette er noe som definitivt også vil være et essensielt spørsmål for denne forskningen, i forbindelse med hvilke positive konsekvenser medlemskapet hadde for Norge. Samtidig som at UNRRAs hjelp har vært hevdet å forhindre en sultkatastrofe, har det derimot også blitt nevnt at medlemskapet i UNRRA ikke var utslagsgivende for Norges del. Hvordan disse to historiene henger sammen er interessant å fordype seg i, og kommer til å være en del av forskningen. Hvorvidt medlemskapet i UNRRA var til fordel for Norge vil diskuteres som del av hvordan forholdet til organisasjonen var. Å undersøke forholdet handler om å se på samhandling og interaksjonen mellom de to partene. Dette vil diskuteres videre gjennom å analysere eksport og import mellom Norge og UNRRA. I dette inngår også de økonomiske midlene som Norge bidro med inn i organisasjonen. I tillegg handler det også i stor grad om Norges rolle administrativt, i tillegg til arbeidet med *displaced persons*. Alle disse områdene kan fortelle noe om hvordan Norge og UNRRA samhandlet, og dermed noe om forholdet mellom de to partene. Å svare på disse forskningsspørsmålene vil bidra til en dypere forståelse av ikke bare Norge sin posisjon i organisasjonen, men også til å forstå dynamikken mellom UNRRA og medlemslandene generelt.

1.6 Kildemateriale

Av kildemateriale har det hovedsakelig blitt benyttet primærkilder fra Riksarkivet i Oslo. Dette var det første stedet jeg lette etter kildemateriale som kunne være nyttig for masteroppgaven. Det ble fort tydelig at materialet som befant seg her var overveldende i volum. Som et overslag vil jeg si at det det finnes omtrent 200 esker med UNRRA-relatert materiale, med anslagsvis fem til ti mapper i hver eske. Dette medfører et sted mellom 1000 og 2000 mapper, som inneholder kanskje 10 dokumenter hver, noe som igjen blir mellom 10 000 og 20 000 aktuelle dokumenter. Selv etter å ha jobbet med temaet i snart to år, og etter to turer til Riksarkivet

fordelt på fem dager, er det vanskelig å få en fullstendig oversikt over alt innholdet her. Det har derfor blitt gjort et utvalg basert på mine forskningsspørsmål, slik at de eskene som var mest relevante i forbindelse med disse spørsmålene ble valgt ut til undersøkelse og nærmere analyse. Dette var da mapper som omhandlet selve oppbyggingen av organisasjonen, *displaced persons* og handel. Esker som ikke inneholdt disse tingene ble dermed ekskludert. Dette er en av hovedårsakene til at jeg ikke har benyttet meg av materiale fra andre arkiver. Det hadde selvfølgelig vært interessant å reise til Paris og besøke FN sine arkiver her, men det ble nedprioritert av ulike årsaker. For det første var mengden kildemateriale i Riksarkivet som nevnt så stor at det nesten ikke opplevdes nødvendig. For det andre var ønsket om å belyse UNRRA gjennom relasjonen til Norge så stor at de norske arkivene ble mest nyttige. I tillegg til dette ble oppgaven skrevet i en tid med fremdeles utbredelse av covid-19, og til dels reiserestriksjoner i første del av masterperioden. Noe av arkivmaterialet fra FNs arkiver er digitalisert, og disse har blitt undersøkt, men ikke i så stor grad. Dette igjen begrunner seg i ønsket om å fremstille historien fra et norsk perspektiv. På denne måten ble det mest naturlig å ta utgangspunkt i kildematerialet i Riksarkivet.

1.6.1 Riksarkivet

Analysekapitlene vil hovedsakelig være basert på primærkilder funnet i Riksarkivet. Disse kildene er for det meste møtereferater fra UNRRA-møter, private brev til statsansatte og andre offisielle rapporter. Dokumentene hører til diverse departementer, blant annet Finansdepartementet og Handelsdepartementet. Disse to departementene var sentrale da mye av interaksjonen med UNRRA lå innenfor deres ansvarsområder. Den største årsaken til at hovedtyngden av kilder ligger hos Riksarkivet er som nevnt at det er skrevet lite om UNRRA i litteraturen. Derfor er det mest naturlig å gå direkte til primærkildene, og da kildene i Riksarkivet er "offisielle", skrevet av myndighetspersoner, gjør det dem svært interessante. Det vil likevel være naivt å tenke at disse kildene er uproblematiske og objektive bare fordi det er offisielle regjeringsdokumenter. Problemet med offisielle rapporter og offisielle brev til statsansatte er at de blir skrevet med en tanke om at de skal bli lest av flere enn én primærleser. Med det i mente vil de med stor sannsynlighet alltid pynte på, justere, manipulere eller tilpasse hvordan de uttrykker seg fordi publikum for teksten kan endre seg med tiden og at teksten de skriver får et annet formål. Dette gjør at en må tenke på hva dette gjør med kvaliteten på kildene.

Selv om jeg vil forsvare kildene i Riksarkivet og vurdere kvaliteten på disse som høy, så finnes

det også negative sider ved disse. Det er kanskje aldri mulig å stole 100% på innholdet av de offisielle rapportene, da de mulig ikke faktisk reflekterer hva som blir sagt i gangene mellom møtene, eller rommer de faktiske intensjonene og planene som ligger til grunn for dokumentene som blir distribuert ut i samfunnet. Dette er også en av årsakene til at jeg har valgt å supplere de offisielle dokumentene som befinner seg i Riksarkivet, med aviskilder fra samme tidsspenn. Dette vil bidra til å avgjøre om den informasjonen som eksisterte internt mellom statsansatte var den samme som kom ut til folket. Dette er på bakgrunn av at man antar at storsamfunnet hadde tilgang til aviser, men ikke til de rapportene som ble skrevet i konfidensielle møter med organisasjonen. Når man håndterer kildematerialet på denne måten er det med ønske om å finne en versjon av det som skjedde som ligger tett opp til det som skjedde i virkeligheten.

1.6.2 Aviskilder

I tillegg til det materialet jeg har funnet i Riksarkivet ligger også en del av tyngden av kildemateriale i nettopp aviskilder. Aviskildene vil bli brukt som en supplerende kilde til de allerede omtalte kildene fra Riksarkivet. Motivasjonen bak å bruke aviser som kilder kom egentlig av det ønske om å inkludere et helt kapittel vedrørende medias dekning av UNRRA. Underveis i prosessen har jeg derimot landet på å kun bruke kildene som et middel for å validere eller utfordre de påstandene som kommer frem av kildene fra Riksarkivet. Jeg har valgt å benytte meg av den riksdekkende avisen Aftenposten. Dette har jeg gjort først og fremst fordi avisen også på denne tiden var riksdekkende, og bidrar derfor med de store perspektivene, til forskjell fra lokalaviser som i større grad dekker det som skjer i lokalsamfunnet. Det sees som en styrke at avisen ser en større sammenheng, og at den bidrar med et annet perspektiv enn det som står direkte i dokumentene som blir analysert.

Det finnes også utfordringer ved å bruke aviser som kilder, først og fremst fordi de har hatt en historie med å være politisk motiverte. Aftenposten er tradisjonelt tilknyttet et konservativt miljø, og viste støtte til partiet Høyre i perioden avisene som vil bli analysert her er hentet fra. Det er viktig å stille seg kritisk til aviskilder når de har en uttalt politisk tilknytning da dette gjør at sakene som blir skrevet kan ha som motivasjon å fremme et bestemt syn på en sak. Utover dette er det en kjent sak at medier kan ha egne agendaer for å påvirke folkets meninger og synspunkter, hvilket gjør aviskilder til en spesielt vanskelig sjanger å benytte seg av. I tillegg er aviskildene som blir benyttet i denne oppgaven hentet fra en tid hvor mediene var pålagt delvis sensur, og de vil derfor kanskje ha et annet narrativ enn de ville hatt dersom det var

fullstendig ytringsfrihet i samtiden.⁴⁸

1.6.3 Metode og tilnærming til kildene

Tre av kapitlene i denne oppgaven vil være analysekapitler, hvor det blir benyttet primær- og sekundærkilder av ulikt materiale. Resten av dette delkapitlet vil gå nærmere inn på hvilke kilder som har blitt brukt. Før kildene selv presenteres vil metode og tilnærming til kildene bli diskutert. Metoden innebærer en fremgangsmåte hvor det gjøres grundige analyser av både primær- og sekundærkilder som sammenlignes. Dette med hensikt om å danne et større bilde av organisasjonen UNRRA og dens rolle i det norske og internasjonale samfunn. Dette vil gjøres gjennom en kvalitativ forskningsmetode, hvor noen, men ikke alle, de kvalitative forskningsmomentene er til stede. Da denne oppgaven baserer seg utelukkende på "dødt materiale" er det visse ting ved den kvalitative forskningsmetoden som faller bort, blant annet observasjon som innsamling av data. Datainnsamling er likevel noe av det som er tilstedeværende ved den kvalitative metoden som blir brukt i denne oppgaven. I denne oppgaven har datainnsamlingen blitt gjort i arkiv. Etter datainnsamlingen har det vært brukt utforskende analyse for å gjennomgå materialet. Analysen innebærer dessuten sammenligning mellom de ulike kildene for å vurdere troverdigheten og betydningen på et bredere grunnlag.

Selve analysen kan defineres som dokumentanalyse. Dokumentanalyse tar utgangspunkt i å være en kildekritisk metode. Dette handler blant annet om å vurdere hvilken verdi dokumentet har som kilde, hvilket kan besvares gjennom hvilke spørsmål dokumentet kan svare på. En annen del av kildekritikken handler om hvilken kontekst dokumentet ble laget i, da dette kan si mye om hvilken hensikt dokumentet var tenkt å tjene. Derfor er det viktig å oppklare blant annet hvem mottakeren skulle være og hva formålet med dokumentet skulle være. En vurdering av troverdigheten til avsender er også en del av kildekritikken en bør bruke i en dokumentanalyse.⁴⁹ Dokumentanalyse kan både ha et kvantitativt og et kvalitativt preg, avhengig av hva som studeres. Som nevnt vil analysen i denne masteroppgaven ha et kvalitativt preg. I en kvalitativ dokumentanalyse er det blant annet snakk om innholds- og diskursanalyse.⁵⁰ Her vil det hovedsakelig tas utgangspunkt i en kvalitativ innholdsanalyse.

---

⁴⁸ Norgeshistorie. s.v. "Pressen under krigen", av Guri Hjeltnes. 27.09.22. <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1719-pressen-under-krigen.html>

⁴⁹ Bergsland og Jæger, *Bacheloroppgaven* (Oslo: Cappelen Damm Akademiske, 2022), s.38.

⁵⁰ Bergsland og Jæger, *Bacheloroppgaven* (Oslo: Cappelen Damm Akademiske, 2022), s.39.

Historie som forskningsfelt står dessuten i en særstilling, da en ofte kan falle for fristelsen ved å skulle finne frem til en "sannhet" om hva som egentlig skjedde. Dette er dessverre ikke mulig, da hvordan mennesker ser på fortiden forandrer seg på bakgrunn av ulike faktorer som opptar nåtiden. Dette er et viktig premiss å ha med seg inn når en skal skrive en oppgave som skal skape et bilde av historien. Den tilnærmingen som blir brukt på kildene i denne oppgaven vil bare skape ett bilde og én fortelling om hva som skjedde mellom Norge og UNRRA i årene 1943–1948. Dersom en tar i bruk andre kilder eller legger til et annet narrativ vil en få en helt annen fortelling om de samme hendelsene. Dette er en viktig delprosess av kildekritikken og det å være klar over ens egen rolle i fremstillingen av historien. Det må derfor understrekes at denne oppgaven ikke er et forsøk på å finne frem til en sannhet, men heller å gi et utvidet blikk på historien gjennom kvalifisert dokumentanalyse.

1.7 Oppgavens struktur

Dette kapittelet har hatt som funksjon å kontekstualisere og aktualisere temaet som skal undersøkes. Kapittelet har bestått i bakgrunn, avgrensning av oppgaven og historisk kontekst samt presentasjon av kilder og annen forskning på feltet. Oppgavens videre struktur består av tre analysekapitler og et siste kapittel som sammenfatter oppgavens funn og gir en avsluttende konklusjon. I det første analysekapittelet skal organiseringen av UNRRA i Norge diskuteres. Dette innebærer å omtale ansatte i form av diplomater og ambassadører som var deltakende i UNRRAs styremøter, UNRRA sine kontakter i Norge eller London-regjeringen, samt frivillige som arbeidet for UNRRA i de krigsrammede områdene. Alt av ikke-materielle ressurser vil diskuteres i dette kapittelet.⁵¹ I det neste analysekapittelet blir det derimot de materielle ressursene som blir område for analyse. Her vil det bli sett nærmere på hva som ble importert til Norge gjennom samarbeidet med UNRRA, og hva Norge på sin side bidro med av eksportmateriale. Dette kapittelet vil være mer statistikk-basert, da det finnes håndfaste tall på deler av import og eksport mellom Norge og UNRRA i perioden 1943–1948. Det tredje analysekapittelet tar for seg *displaced persons*, og hvordan Norge var involvert i denne problematikken. Det vil fremkomme at det fantes *displaced persons* i Norge, samt norske *displaced persons* i andre deler av Europa. Kapittelet tar for seg hvordan UNRRA strukturerte

---

⁵¹ Med ikke-materielle ressurser menes det arbeidskraft i form av frivillige som bidro i organisasjonen, og de diplomatene som var involvert i organisasjonen. Dette er altså til forskjell fra materielle ressurser som råvarer, verktøy og maskiner som Norge også bidro med gjennom UNRRA-samarbeidet.

hjelpen til *displaced persons*, noe som blir drøftet på bakgrunn av arkivmateriale og aviser, samt litteraturen om temaet. Analysekapitlene vil bestå av flere ulike underkapitler og vil struktureres på samme måte som dette innledende kapitlet. Til slutt vil oppgaven som nevnt oppsummere funnene av Norges rolle i UNRRA i et avsluttende konklusjonskapittel. I dette kapitlet vil den innledende problemstillingen, vedrørende Norges forhold til UNRRA og hvilke positive konsekvenser som kom ut av samarbeidet for partene, besvares.

2. Organiseringen av UNRRA og Norges rolle

2.1 Bakgrunn

Gjennom Norges medlemskap i UNRRA var de to hovedsakelig innblandet i to ting – handel og håndtering av *displaced persons*.⁵² Etter at Norge ble frigjort fra tysk okkupasjon bidro landet både med materielle goder i form av eksportvarer, men også ikke-materielle goder, hovedsakelig arbeidskraft. Dette kommer først og fremst til syne gjennom norske frivillige i UNRRA. I tillegg til dette var det flere norske politikere og diplomater som hadde administrative stillinger i organisasjonen. I denne sammenheng er det interessant å se på hvilke nordmenn som var involvert i organisasjonen på daglig basis, og som hadde direkte kontakt og innflytelse i UNRRA. Da det er klare forskjeller mellom de som var frivillige i UNRRA og de som var administrativt ansatte, har jeg valgt å skille mellom disse to kategoriene. De to kategoriene er altså den administrative biten, hvor vi snakker om diplomater og andre statsansatte, og på den andre siden frivillige som jobbet mer direkte i organisasjonen som *reliefarbeidere*,⁵³ gjennom å f.eks. være utstasjonert i et land hvor det var mye arbeid med *displaced persons* direkte i leirer hvor disse oppholdt seg.

Dette kapittelet vil først og fremst være en oversikt over mennesker som var involvert i UNRRA-virksomheten i Norge. Da det finnes begrenset informasjon om disse menneskene i litteraturen har det også vært nødvendig å se gjennom mengder av dokumenter i Riksarkivet. De resterende kapitlene av oppgaven oppleves noe anonyme, og da de fokuserer hovedsakelig på tall og statistikk, derfor er et av formålene med dette kapittelet å sette et ansikt på UNRRA. Dette vil gjøres gjennom å introdusere noen ekte mennesker som var involvert i organisasjonen. På bakgrunn av dette har det blitt benyttet ulike metoder i kapittelet, og selv om dette kapittelet er tenkt for å gi både bakgrunn og oversikt er det også tatt i bruk analyse. Kapittelet er ikke en fullstendig oversikt, men en kilde til bakgrunnsinformasjon om noen norske nøkkelpersoner knyttet til driften av UNRRA. Kapittelet har dermed som funksjon å illustrere hvordan noen spesifikke nordmenn fungerte i organisasjonen, hvilket tjener formålet å svare på oppgavens

---

⁵² Begrepet *displaced persons* har allerede blitt detaljert forklart i kapittel 1. Der er det understreket hvorfor det engelske begrepet tas i bruk her, da det dekker innholdet på en måte som ingen norske begrep gjør i samme grad.

⁵³ Ordet *reliefarbeid* svarer til det mer brukte norske ordet *hjelpearbeid*. Årsaken til at begrepet *reliefarbeid* blir brukt i oppgaven er at dette ofte benyttes i originale kilder, og det var slik arbeidet ble omtalt i norske medier osv. i samtiden. *Reliefarbeidere* er altså *hjelpearbeidere*.

overhengende problemstilling, nemlig hvordan samarbeidet mellom Norge og UNRRA kan beskrives, og hvilke positive konsekvenser det fikk for partene. Dette er noe som kommer tydelig frem gjennom de menneskelige relasjonene og rollene i organisasjonen. Kapittelet i seg selv vil altså bidra til større innsikt i det direkte arbeidet med UNRRA som organisasjon, og vil gi tydelige eksempler på hvordan nordmenn var involvert i UNRRA.

2.2 Organiseringen av UNRRA

2.2.1 Administrasjon og organisering

UNRRA var en organisasjon som bestod av 44 medlemsland, og da representanter fra alle medlemslandene skulle være representert i organisasjonen er det ingen tvil om at det ble en stor administrasjon.⁵⁴ For å skape en kontekst før presentasjonen av de norske menneskene som var involvert blir det derfor nødvendig å først ta for seg hvordan UNRRA var organisert. UNRRA var ledet av et råd som bestod av en delegat fra hvert av medlemslandene, i tillegg til en sentralkomit e som var ledet av en representant hver fra USA, Storbritannia, Sovjetunionen og Kina. De fire landene som var medlem av sentralkomit een hadde forpliktet seg til   finansiere 75% av UNRRAs budsjett.⁵⁵ På denne måten kan man se at hovedansvaret for organiseringen ble lagt til de store nasjonene, mens mindre nasjoner som Norge fikk en plass i Rådet. Det kan være flere grunner til at det ble organisert på denne måten, men en av de viktigste årsakene er naturlig nok at landene som var okkupert eller var midt i slagmarken i krigen, ikke hadde mulighet til   bidra mer hverken økonomisk eller praktisk.

F r krigens slutt var UNRRAs jobb hovedsakelig   gjøre forberedelser til fredstid. I denne perioden var det den administrative delen av UNRRA som spilte hovedrollen. Ikke f r krigen var over fikk de frivillige arbeiderne en utpreget rolle i organisasjonen. Det er viktig   understreke forskjellen mellom den administrative delen av UNRRA, og de frivillige hjelpearbeiderne. Administrasjonen stod bak planleggingen og fordelingen av midler, mens de frivillige hjelpearbeiderne gjorde mye av det praktiske arbeidet da de var utstasjonert og jobbet i felten. Denne fordelingen av roller krevde god kommunikasjon og samarbeid mellom de ulike organene. Det var derimot ikke alltid realiteten, og et av problemene var hvordan europeerne

---

⁵⁴ Reinisch, "Internationalism in Relief", s.260.

⁵⁵ Yad Vashem. "United Nations Relief and Rehabilitation Administration", s.1.

reagerte på å få hjelp fra en hovedsakelig amerikansk organisasjon. Hjelpesarbeiderne etterlyste i denne sammenheng større forståelse for europeisk kultur, noe den administrerende delen av organisasjonen ikke alltid tok høyde for.⁵⁶ Det ble etter hvert tydelig at det var hjelpesarbeiderne som faktisk var utstasjonert i de krigsrammede landene som evnet å forstå de pregede landene best, og at det administrative organet ikke nødvendigvis hadde så stor forståelse for hvordan realiteten var.

2.2.2 Frivillige hjelpesarbeidere

UNRRA som organisasjon hadde åpenbart ikke fungert uten den administrative delen, men frivilligheten var altså også en viktig faktor for at alle arbeidsoppgavene skulle ha forutsetning til å gjennomføres. Frivillige deltok blant annet i arbeid med *displaced persons* og ble gjerne plassert ulike steder i Europa for å hjelpe til i leirene der de var. Noen frivillige ble rekruttert rett til UNRRA uten tidligere erfaring, men det var en overvekt av frivillige som hadde gjort mye lignende arbeid tidligere. Et stort antall hjelpesarbeidere hadde allerede flere års praktisk erfaring i områder som Polen, Tsjekkoslovakia og Ungarn, for å nevne noen, før de ble rekruttert til å jobbe for UNRRA.⁵⁷ Dette kan ha vært gjennom andre hjelpeorganisasjoner som utførte lignende arbeid før grunnleggelsen av UNRRA. For å begynne arbeidet som frivillig i UNRRA var det dessuten en grundig prosess av søknadsskjemaer, intervjuer og helseundersøkelser.⁵⁸ Det var dermed viktig for UNRRA at hjelpesarbeiderne måtte være ved god helse for å ta på seg dette arbeidet.

Hjelpesarbeiderne i UNRRA var delt inn i ulike kategorier, inkludert tre ulike klasser av personale. Klasse I ble rekruttert for å jobbe utenfor sitt eget land, mens klasse II ble rekruttert lokalt og skulle bare jobbe i området der de ble rekruttert. Klasse III var personell som ikke fikk betalt av UNRRA, men av andre internasjonale organisasjoner som jobbet under UNRRA og deres administrasjon. Da UNRRA var på sitt største når det kom til mengde arbeid, fantes det 12 889 klasse I personell, 9 962 klasse II personell og 1 398 klasse III personell.⁵⁹ Til hvert oppdrag som UNRRA var ansvarlig for fantes det én ansvarlig oppdragssjef, én forsyningsjef, én "velferdsansvarlig" (*welfare officer*) og én offentlig informasjonsansvarlig.⁶⁰ Dette var i tillegg til et lag av hjelpesarbeidere. Hjelpesarbeiderne kunne være utstasjonert i samme område

---

⁵⁶ Reinisch, "Internationalism in Relief", s.281.

⁵⁷ Reinisch, "'Auntie UNRRA' at the Crossroads", s.76.

⁵⁸ Reinisch, "'Auntie UNRRA' at the Crossroads", s.79.

⁵⁹ Bundy, *There Was a Man of UNRRA*, s.43.

⁶⁰ Bundy, *There Was a Man of UNRRA*, s.40.

over lang tid, noe som bidra til at en viktig del av jobben deres også ble å studere kulturen i landet de var utstasjonert i. Som en del av arbeidet ble det viktig å forstå menneskene og deres behov, på en måte som den administrative delen av UNRRA ikke kunne sette seg inn i. Dette resulterte i at hjelpearbeiderne påtok seg en rolle som talspersoner for menneskene i de ulike hjelpetrengende landene.⁶¹ Altså spilte hjelpearbeiderne tydelig en annen rolle enn administrasjonen i UNRRA gjorde.

2.3 Norges rolle i UNRRA

2.3.1 Norske frivillige i UNRRA

Etter frigjøringen fra de tyske okkupantene var Norge hovedsakelig et mål for bistandsarbeid, fremfor en kilde til ressurser. Likevel gikk oppbyggingen av landet her forholdsvis fort i forhold til mange andre steder, i tillegg til at det var mindre arbeid med for eksempel *displaced persons* i Norge enn mange andre steder i Europa. Dette blir grundig drøftet i kapittel 4 av oppgaven. På bakgrunn av dette var det tydelig at også nordmenn kunne bidra til hjelpearbeidet som foregikk andre steder på kontinentet. I denne sammenheng er det relevant å få en oversikt over hvor mange nordmenn som var frivillige i UNRRA, og hvilken type arbeid de påtok seg. Da det er skrevet særdeles lite om nettopp denne tematikken er det blitt nødvendig å ta et dykk i arkivet. Også her er informasjonen beskjeden, men det finnes noen dokumenter som kan fortelle oss noe om de norske frivillige i UNRRA.

Det første dokumentet som kan fortelle noe om norsk frivillighet i UNRRA er et notat, undertegnet av en som sannsynligvis het Wulfsberg. Årsaken til at det ikke er fullstendig overbevisende at det er Wulfsberg som har skrevet det, er underskriften som er vanskelig å tyde. Likevel finnes det et annet brev i samme mappe, som er adressert til Herr Wulfsberg i Finansdepartementet ved den norske ambassaden i London. I tillegg til dette, er det skrevet med blyant på notatet "be Wulfsberg om en kopi av dette". Hvem som har skrevet notatet oppleves uansett ikke veldig relevant for innholdet. Notatet er datert 23. august 1945, og er skrevet i London. Deler av innholdet i notatet er gjengitt her:

---

⁶¹ Reinisch, "'Auntie UNRRA' at the Crossroads", s.84.

[...] herr Deichman-Sørensen, som er en av de velferdsoffiserer UNRRA har utvalgt i Norge for å tjenestegjøre på kontinentet. Han meddelte at hans gruppe og herr Hans Nansens gruppe tilsammen omfattet henimot 40 personer, hvorav 34 ønsket å heve sin del av sin lønn mens de var i London for å kunne ekvipere seg og more seg her. Dette var ikke mulig nå, fordi nesten hele deres lønn ifølge det lønnsarrangement som var truffet med UNRRA-kontoret i Oslo, blir betalt i norsk valuta på de respektive delegertes norske bankkonti.⁶²

Dette notatet forteller oss flere viktige ting angående norske bistandsarbeidere. For det første forteller det oss at UNRRA var i Norge og gjorde en rekrutteringsjobb for å få norske innbyggere til å tjenestegjøre på kontinentet. Da notatet er datert allerede 23. august 1945 kan dette tyde på at situasjonen i Norge var såpass stabil bare drøye tre måneder etter frigjøringen at man nå hadde råd til å se utover Europa. I tillegg forteller notatet oss at to navngitte personer – herr Deichmann-Sørensen, og herr Hans Nansen – var to av de norske frivillige som skulle være med på *reliefarbeid* ute på kontinentet. Det var også nærmere 40 andre nordmenn som var rekruttert for det samme oppdraget. Også viktig informasjon om lønn til de frivillige arbeiderne kommer frem av notatet. Lønnen skulle utbetales i norsk valuta på delegatenes norske bankkonto, noe som gjorde at de ikke hadde tilgang på pengene før de var tilbake i Norge. Notatet sier ingenting om hvor mange mennesker som totalt var rekruttert fra Norge til å bidra med hjelpearbeid i Europa, ut fra denne informasjonen vet vi bare at det var minst omtrent 40 stykker. Det forteller heller ingenting om nøyaktig hvor mye disse arbeiderne ble betalt.

Det andre dokumentet som kan fortelle oss noe om de frivillige virker å fortelle om en utvikling i den historien vi nå har sett. Dette dokumentet er et brev tilbake til Herr Wulfsberg, signert Bj. Deichmann-Sørensen. Altså kan det se ut til at det var videre korrespondanse mellom de to mennene. Brevet er datert 31. august 1945, og vitner om at det må ha vært en endring etter at det forrige notatet ble skrevet av Wulfsberg. Brevet lyder nemlig som følger:

Jeg synes jeg må skynte mig for å få tid til å sende Dem denne lille hilsen som takk for den hjelp De gav oss i arbeidet for å skaffe litt penger til de norske U.N.R.R.A.-folk. Det gikk tilslutt slik at vi fikk alle et forskudd på £ 10-0-0. Det var i all fall noget, og jeg er sikker på at jeg har alle mine venner med mig i

---

⁶² RA/S-2061/D/L0094/0006. Notat av Wulfsberg vedrørende Deichman-Sørensen.

takken for Deres elskverdige bestrebelser. I morgen tidlig reiser vi til Frankrike, og jeg tror jeg kann love Dem at det ikke skal bli nogen vanskeligheter med oss, i hvert fall foreløbig. Vi er i strålende humør, og lengter efter å ta fatt på arbeidet for forhenværende fanger som sikkert har lidd ennu mer enn oss.⁶³

Informasjonen vi får her strider altså mot det vi først fikk vite i notatet til Wulfsberg. Det ser ut til at beskjeden som først ble gitt vedrørende lønnen til de norske UNRRA-arbeiderne, senere ble gjort om. Det gikk altså åtte dager fra Wulfsberg skrev notatet til dette nye brevet ble skrevet av Deichmann-Sörensen. Det kan tyde på at det har skjedd ting i kulissene i mellomtiden, og at til tross for at de norske UNRRA-arbeiderne først fikk beskjed om at de ikke kunne få forskudd på lønnen, nå fikk en kontrabeskjed. Det kommer frem av brevet at alle de norske UNRRA-folkene fikk et forskudd på 10 pund. Vi får fremdeles ikke vite noe om hvor mye de får betalt for oppdraget totalt, men det vil i hvert fall være mer enn 10 pund, da dette bare var et forskudd. I brevet får vi også vite at *relief*arbeiderne som befant seg i London på tidspunktet brevet ble skrevet, skulle reise til Frankrike morgenen etter. Altså vet vi at det reiste en gruppe norske UNRRA-arbeidere til Frankrike den 1. september 1945. Brevet forteller oss ikke noe om hvor lenge oppdraget skal vare, og det visste de kanskje heller ikke selv. Vi får derimot vite at ifølge Deichmann-Sörensen var de frivillige ved godt mot, og de gledet seg til å ta fatt på arbeidet med det de beskriver som forhenværende fanger i Frankrike. Hvilken type fanger dette var kommer heller ikke frem.

De norske arbeiderne ble som vi kunne lese fra det første dokumentet rekruttert på norsk jord, og skulle altså videre til Frankrike for et oppdrag. Dette passer overens med beskrivelsen UNRRA hadde for sin klasse I-personell, nemlig personer som ble rekruttert for å jobbe utenfor sitt eget land. På denne måten kan vi konkludere med at det var nordmenn som jobbet som klasse I-personell for UNRRA i løpet av året 1945, selv om dette ikke står spesifikt i dokumentet. For å underbygge og utvide informasjonen om de norske UNRRA-arbeiderne har det blitt foretatt søk i avisarkivet til Aftenposten. Disse søkene har dessverre vært uten hell. I perioden da Deichmann-Sörensen og de andre frivillige på laget hans dro til Frankrike, ble det ikke skrevet noe om dette i Aftenposten. Søkene har vært fokusert i månedene før og etter august 1945, på bakgrunn av at det var i dette tidsrommet arbeiderne forberedte seg på og etter hvert dro ned til Frankrike. Det faktum at det ikke er skrevet noe om de frivillige arbeiderne i

---

⁶³ RA/S-2061/D/L0094/0006. Brev til Herr Wulfsberg, signert Bj. Deichmann-Sörensen.

avisene peker på at det var begrenset hva de norske innbyggerne visste om reliefarbeidet som pågikk ute på kontinentet. Det må likevel presiseres at det *er* skrevet om UNRRA og arbeidet de gjorde i denne perioden, men det er ikke skrevet noe om de norske hjelpearbeiderne spesielt.

2.3.2 Administrativt ansvarlige nordmenn i UNRRA

De administrativt ansvarlige for UNRRA i Norge var ikke ansatt i UNRRA per definisjon. Dette var medlemmer av den norske regjeringen i London som var ansvarlige diplomater som deltok i organisasjonens møter m.m. På denne måten kan en si at de var ansatt for å jobbe med UNRRA-saker, selv om det ikke alltid var utelukkende dette de drev med. Som nevnt innledningsvis vil ikke dette være en fullstendig oversikt over absolutt alle som hadde med UNRRA å gjøre. Hovedårsaken til dette er at det vil være for omfattende for en masteroppgave. I tillegg er dette et slags puslespill, da dokumentene som befinner seg i Riksarkivet ikke inneholder noen lister eller kilder som gir fullstendig oversikt over alle nordmenn som var involvert i UNRRA sin virksomhet. Personene som blir omtalt her er likevel å anse som sentrale skikkelser da navnene går igjen i store mengder av materialet som finnes i Riksarkivet. I denne delen av kapittelet vil ulike personer presenteres, før det blir tydeliggjort hvilken rolle de hadde i UNRRA og hvilken rolle de hadde i norsk politikk.

2.3.3 Norges representant i Rådet

I London var Anders Frihagen (1892–1979) tett knyttet til arbeidet med UNRRA. Ved opprettelsen av organisasjonen ble han valgt til offisiell representant for Norge i UNRRA. Frihagen er en av de skikkelsene som er godt dokumentert også i nettleksikon, slik at det har vært enkelt å få tak i informasjon om ham. Anders Frihagen ble født 28. januar 1892 i Møre og Romsdal. Frihagen var statsråd i årene 1939–1945, som del av Nygaardsvoldsregjeringen. Mellom 1939 og 1942 var Frihagen statsråd i Handelsdepartementet, og f.o.m. oktober 1942 ledet han Forsynings- og gjenreisningsdepartementet frem til regjeringen Nygaardsvold ble avløst i juni 1945. Da Norge først ble okkupert i april 1940 flyktet Frihagen sammen med regjeringen først til Nord-Norge, før han i juni 1940 reiste til Stockholm for å representere regjeringen derfra. Fra Stockholm hadde Frihagen kontakt med resten av regjeringen som nå oppholdt seg i London. Han gjorde dessuten reiser mellom Stockholm og London frem til han i 1942 ble sendt til London for godt, hvor han etter hvert ble leder for Forsynings- og gjenreisningsdepartementet.⁶⁴

---

⁶⁴ Store norske leksikon, s.v. "Anders Frihagen". Lest 06.03.2023. https://nbl.snl.no/Anders_Frihagen

Frihagen var altså den som var Norges representant i Rådet som ledet UNRRA. Dette står ikke skrevet på biografisiden om Frihagen, men det blir støttet av arkivkilder, hvor det står skrevet for eksempel "[...] fra Norges representant i Rådet statsråd Anders Frihagen".⁶⁵ Som representant i Rådet måtte Frihagen blant annet delta i rådsmøter, skrive rapporter fra disse og rapportere tilbake til andre deler av regjeringen. I UNRRA hadde han en viktig rolle også etter at han var ferdig i regjeringen. I 1946 ble Anders Frihagen valgt til president i Rådet i UNRRA.⁶⁶ Det blir tydelig at denne koblingen til UNRRA også hadde langsiktige konsekvenser for Frihagen, da han mellom 1948 og 1950 var president i FNs økonomiske kommisjon i Genève. FN ble som kjent opprettet i kjølvannet av andre verdenskrig og var på mange måter en forlengelse og utvidelse av UNRRAs virksomhet under og etter krigen. Anders Frihagen og flere nordmenn med han fikk roller i FN etter at UNRRA ble nedlagt.

2.3.4 Opprettelsen av UNRRA og norsk signatur

Wilhelm von Munthe af Morgenstierne (1887–1963), var også kjent som Wilhelm Morgenstierne. Morgenstierne var Norges ambassadør i USA, hvor han tjenestegjorde i nærmere 40 år.⁶⁷ Han fikk etter hvert en viktig rolle innenfor Norges samarbeid med UNRRA, men hadde allerede ved invasjonen av Norge i april 1940 en fot innenfor USAs reliefarbeid rettet mot Norge. I 1940 var Morgenstierne nemlig medvirkende til opprettelsen av et amerikansk hjelpearbeid for Norge.⁶⁸ Tre år senere, den 9. november 1943, var Morgenstierne dessuten den som underskrev avtalen om opprettelsen av UNRRA på vegne av Norge.⁶⁹ Som ambassadør i Washington var Morgenstierne også en av de første nordmennene som var involvert i UNRRA, da forslaget om opprettelsen av organisasjonen stammet fra USA. Dette kommer blant annet frem i en melding sendt fra Morgenstierne. Mottakeren er ikke spesifisert i brevet, men det er stemplet med "Statsministerens arkiv", og kan dermed antas å være sendt til nettopp statsministeren. Brevet er datert 24. juni 1943 med overskriften "Forslag om opprettelse av en "United Nations Relief and Rehabilitation Administration", og sier blant annet følgende:

---

⁶⁵ RA/S-2061/D/L0094/0006. Rapport om 1ste Rådsmöte, Atlantic City, N.J., U.S.A., s.1.

⁶⁶ Ukjent journalist, "Professor Brigden is U.N.N.R.A's second chief".

⁶⁷ Store norske leksikon, s.v. "Wilhelm von Munthe af Morgenstierne". Lest 07.03.2023.
https://nbl.snl.no/Wilhelm_von_Munthe_af_Morgenstierne

⁶⁸ Gataveckas, *The Kindness of Uncle Sam?*, s.97.

⁶⁹ RA/S-2061/D/L0094/0006. Rapport om 1ste Rådsmöte, Atlantic City, N.J., U.S.A., s.2.

Vi nærmer oss nå den 4de krigsvinter uten at det har vært mulig å oppnå full klarhet over de store alliertes standpunkt med hensyn til spørsmålet om relief under krigen. [...] Man bör derfor etter vår mening nå insistere sterkt på at både spørsmålet om forsyninger under krigen og om det organ som etter frigjøringen skal vareta forsyninger og gjenreising, skal behandles på den forestående reliefkonferanse.⁷⁰

Dette forteller oss at det ikke bare var et initiativ fra USA som førte til opprettelsen av UNRRA, men et stadig press fra de okkuperte landene om å få svar på hvem som skulle være ansvarlige for gjenreising av de krigsrammede områdene. Dette presset kan det se ut til at Morgenstjerne var en del av, gitt formuleringen i brevet hans. Altså kan dette brevet tydelig vitne om hvordan nordmannen Wilhelm Morgenstjerne var en av de som var involvert i UNRRA allerede før opprettelsen hadde funnet sted. Brevet gir dessuten informasjon om spørsmålet vedrørende hvilken nordmann som skulle være representant i Rådet i UNRRA.

Regjeringen har ikke villet ta endelig standpunkt til hvem som skal være fast medlem av "Rådet". På de første möter i "UNRRA", som skal holdes i september, vil Norge være representert av Forsyningsdepartementets sjef, statsråd Frihagen, og ambassadör Morgenstjerne i Washington.⁷¹

Selv om denne delen av brevet ikke gir noe tydelig standpunkt om hvem som var aktuelle kandidater for stillingen, kan det tyde på at både Frihagen og Morgenstjerne var oppe for diskusjon. Det har allerede kommet frem at det var Frihagen som ble Norges representant i Rådet videre, men Morgenstjerne ble valgt til vara og var dessuten fremdeles delaktig i organisasjonen gjennom representasjon i andre underkomitéer.⁷² Wilhelm Morgenstjerne var i rapporten for UNRRAs første rådsmøte hovedrepresentant for underkomité I. Underkomité I ble kalt "Om omfanget av UNRRAs virksomhet", og når denne komitéen kom sammen var det altså Morgenstjerne som førte ordet på vegne av Norge. Denne underkomitéen var blant annet ansvarlig for å bestemme hvilke geografiske områder UNRRA skulle arbeide innenfor.⁷³ Morgenstjerne hadde med andre ord en tydelig rolle innenfor den administrative delen av

---

⁷⁰ RA/S-1005/M/L0011/0008. Melding fra ambassaden i Washington, s.1.

⁷¹ RA/S-1005/M/L0011/0008. Melding fra ambassaden i Washington, s.2.

⁷² RA/S-2061/D/L0094/0006. Rapport om 1ste Rådsmöte, Atlantic City, N.J., U.S.A., s.2.

⁷³ RA/S-2061/D/L0094/0006. Rapport om 1ste Rådsmöte, Atlantic City, N.J., U.S.A., s.7.

UNRRA, og var på mange måter ansiktet til Norge utad innenfor organisasjonen. Wilhelm Munthe Morgenstierne var i senere tid også den som undertegnet FN-pakten på vegne av Norge, som nevnt i innledningskapittelet.⁷⁴ På denne måten kan rollen hans i UNRRA sees i sammenheng med denne sentrale rollen i oppstarten av FN-samarbeidet.

2.3.5 Vararepresentant i komitéene og norske eksportinteresser

Et annet navn som stadig dukker opp i arkivdokumentene til UNRRA er Cato Sverdrup (1896–1948). Sverdrup var stortingsrepresentant for Høyre fra og med 1931 og frem til sin død i 1948.⁷⁵ I løpet av krigen hadde han også en aktiv rolle i UNRRA med flere verv som vararepresentant i ulike komitéer. I rapporten fra det første rådsmøtet til UNRRA, som også er omtalt i delen om Wilhelm Morgenstierne, fremkommer det blant annet at Sverdrup var vararepresentant i komitéen for "retningslinjer med hensyn til bistand til displaced persons".⁷⁶ I tillegg var han i følge denne rapporten også vararepresentant i komitéen for "retningslinjer knyttet til landbruksrehabilitering og andre måter å skaff mat som er avgjørende for nødhjelp",⁷⁷ også komitéen for "politikk knyttet til rehabilitering av industrier, transport og andre tjenester som er avgjørende for nødhjelp".⁷⁸ I følge rapporten var ikke Cato Sverdrup hovedrepresentant for noen komitéer, men som det tydelig kommer frem her, var han vararepresentant for mange. Det fremkommer dog ingen konkret informasjon om hvilke oppgaver Sverdrup hadde som vararepresentant i disse komitéene.

Cato Sverdrup var altså involvert i flere ledd av UNRRA, blant annet knyttet til displaced persons, landbruk og industri. Han var tydelig også involvert i Norges bidrag av eksportvarer til organisasjonen, som et brev han har skrevet kan vitne om. Det aktuelle brevet er datert 9. februar 1944 og er sendt fra London. Hvem brevet er tiltenkt er vanskelig å vite, da bare side nummer to fantes løst i en mappe. Det kan likevel se ut til at brevet er ment å nå regjeringen, da han flere ganger tiltaler regjeringen, som i eksempelet "[...] jeg mener Regjeringen her må

---

⁷⁴ FN-sambandet, "FNs historie."

⁷⁵ Stortinget, "Sverdrup, Cato Andreas".

⁷⁶ Oversatt fra engelsk. Opprinnelig tekst var "Policies with respect to Assistance to displaced persons". RA/S-2061/D/L0094/0006. Rapport om 1ste Rådsmöte, Atlantic City, N.J., U.S.A., s.7.

⁷⁷ Oversatt fra engelsk. Opprinnelig tekst var "Policies relating to Agricultural Rehabilitation and other means of raising food essential to relief". RA/S-2061/D/L0094/0006. Rapport om 1ste Rådsmöte, Atlantic City, N.J., U.S.A., s.7.

⁷⁸ Oversatt fra engelsk. Opprinnelig tekst var "Policies relating to Rehabilitation of such industries, transport and other services as are essential to relief". RA/S-2061/D/L0094/0006. Rapport om 1ste Rådsmöte, Atlantic City, N.J., U.S.A., s.7.

gi klare og bestemte direktiver for hvordan der skal forholdes".⁷⁹ Det er selvfølgelig også mulig at han snakker til noen andre om regjeringen, men brevets innhold kan tyde på at mottakeren er regjeringen. Noe av innholdet er gjengitt som følger:

Det er en selvfølge at vi må levere en større del av våre fiskeprodukter til Unrra, det blir vi sikkert forpliktet til i og med at Unrra hjelper oss til å få fatt på redskaper etc. Det forhindrer imidlertid ikke at vi under våre forhandlinger må gå inn for å få så meget som mulig av produktene frigitt for eksport til de av våre gamle markeder som ikke kommer inn under Unrras virksomhet som land som Sverige, England, Spania, Portugal og Amerika.⁸⁰

I denne delen av brevet fremkommer Sverdrup sine interesser for å fortsette Norges eksportmarked, til tross for at en andel av fiskeproduktene deres nå har blitt lovet bort til UNRRA som en del av avtalen for Norges medlemskap. Dette brevet ble skrevet mens okkupasjonen i Norge fremdeles var pågående og kan vitne om at selv med en krig på norsk jord var det noen som øynet mulighetene for profitt. Likevel virker Sverdrup i brevet veldig klar over hvilken rolle UNRRA spilte for Norge, og som vararepresentant i flere av komitéene hadde han antagelig god innsikt i UNRRAs virksomhet. Brevet forteller oss ingenting om Sverdrup sin rolle i dette, men den kan forstås som et standpunkt om at Norge fremdeles hadde interesse om å opprettholde eget eksportmarked til tross for medlemskapet i UNRRA, og Cato Sverdrup ble her en stemme for denne interessen.

2.4 Delkonklusjon

Dette kapitlet har understreket forskjellene mellom det administrative og det frivillige organet til UNRRA. Det har kommet frem hvordan UNRRA var organisert gjennom et råd med representanter fra alle medlemslandene, samt en sentralkomité bestående av en representant hver fra USA, Kina, Sovjetunionen og Storbritannia. I Rådet var Norge representert av statsråd Anders Frihagen. Det var dessuten flere nordmenn som fungerte som representanter for Norge i komitéer og underkomitéer i UNRRA. I dette kapitlet har Wilhelm von Munthe af

---

⁷⁹ RA/S-2061/D/L0094/0006. Brev fra Cato Sverdrup, s.2.

⁸⁰ RA/S-2061/D/L0094/0006. Brev fra Cato Sverdrup, s.2.

Morgenstjerne og Cato Sverdrup blitt nevnt, uten at dette gir en fullstendig oversikt over de mange nordmenn som var involvert i organisasjonen. Flere av de nordmenn som hadde sentrale roller i UNRRA ble dessuten ansatt i FN etter UNRRAs nedleggelse. FN var på et vis en utvidelse og forlengelse av den funksjonen UNRRA hadde i løpet av krigen og i umiddelbar etterkrigstid. Dermed gjorde involveringen i UNRRA at flere nordmenn fikk andre muligheter i internasjonale samarbeid da UNRRA var nedlagt.

De frivillige arbeiderne var dessuten en stor del av UNRRA, og disse var delt inn i tre ulike klasser, klasse I, II og III. Gjennom analyse av dokumenter fra Riksarkivet har det kommet frem at det fantes nordmenn som var frivillige av typen klasse I, og som var på oppdrag i Frankrike i 1945. De to navngitte personene i dette kapitlet, nemlig herr Deichmann-Sörensen, og herr Hans Nansen, var med stor sannsynlighet bare noen av de nordmenn som valgte å se utover kontinentet og melde seg frivillig til reliefarbeid i andre deler av Europa. Dokumentene som ble analysert kunne ikke fortelle noe om hvor mange fler det var snakk om, men herr Deichmann-Sörensen og herr Hans Nansen hadde i hvert fall med seg nærmere 40 personer på det omtalte oppdraget. Det kom dessuten frem at de frivillige fikk betalt på sin norske bankkonto, og selv om disse pengene egentlig ikke ville bli tilgjengelige for dem før de kom tilbake til Norge, ble det ordnet slik at de frivillige fikk et forskudd.

Generelt har kapitlet vist hvordan UNRRA var strukturert som organisasjon, og det har tydeliggjort hvilken rolle Norge hadde i samarbeidet. Norge hadde en plass i UNRRA under krigen gjennom godt samarbeid mellom London-regjeringen og ambassadører som jobbet for Norges velferd selv under okkupasjonen. I tillegg intensiverte samarbeidet og Norges innblanding seg etter at krigen tok slutt, da selv norske sivile meldte seg frivillig for å gjøre reliefarbeid på kontinentet. Dette er dog en naturlig utvikling på bakgrunn av at det okkuperte Norge ikke var i en posisjon til å bidra, utover den innblandingens eksil-regjeringen var i stand til å ha. Informasjonen om Norges innblanding i det administrative og praktiske arbeidet i UNRRA har blitt gjort tilgjengelig på en måte som ikke har eksistert i den norske litteraturen om UNRRA så langt. På denne måten har det fylt et viktig kunnskapshull som lenge har vært nødvendig.

3. Handel: Eksport og import

3.1 Bakgrunn

3.1.1 UNRRA som fredsbevarende styrke?

Kapittelet tar for seg eksport fra Norge til UNRRA som organisasjon, samt hvordan dette ble organisert. Ordet eksport benyttes i de originale kildene, selv om kanskje ikke all vareutvekslingen som ble gjort er noe vi ville klassifisert som eksport i dag, derfor blir dette understreket her. I tillegg blir det diskutert hva Norge importerte gjennom UNRRA-samarbeidet. Dette er interessant å studere fordi mengden import og eksport vil være med på å synliggjøre Norges rolle i UNRRA, hvilket bidrar til å besvare den overhengende problemstillingen. Dersom utvekslingen av varer hadde vært tilnærmet null ville det vært nærliggende å konkludere med at samarbeidet ikke var avgjørende for hverken Norges politiske posisjon eller en eventuell hungersnød i Norge. Dette kapittelet er altså med på å besvare den innledende problemstillingen, vedrørende UNRRAs samarbeid med Norge. Forskningsspørsmålene som vil bli utforsket i dette kapittelet inkluderer hvilke konkrete ting som ble eksportert og importert mellom Norge og UNRRA, og hvor mye. Underkapitlene eksport og import vil deles inn i to deler. En av delene vil beskrive de tingene som ble distribuert gratis, altså ting Norge fikk av UNRRA, eller ting Norge ga vekk. I tillegg til dette var deler av UNRRAs funksjon å holde handelssamarbeidet i gang på tvers av medlemslandene, og den andre delen beskriver derfor import og eksport som ble utført med bakgrunn i gunstige handelsavtaler som ble forhandlet frem som en del av samarbeidet. Da behovet for importvarer var størst i første del av UNRRAs levetid, vil det være naturlig at denne delen kommer først. Likeledes hadde Norge ingen mulighet for eksport før etter okkupasjonens opphør, og denne delen vil derfor følge etter som nummer to.

I Aftenposten kunne leserne den 18. januar 1946 under overskriften "Hvorledes verdensfreden skal forsvares" få et sammendrag av debatten fra FNs hovedforsamling dagen før. Her ble det diskutert hvordan verden sammen skulle holde på freden i kjølvannet av andre verdenskrig. Som del av den politiske planen ble UNRRA trukket frem som en faktor for å løse verdens matvarekrise, og på denne måten bidro til stabilitet og fred. Ernest Bevin (1881–1951) var utenriksminister i Storbritannia rett etter krigen. Bevin uttalte i følge artikkelen i Aftenposten

at alle offer må gjøres for at man kunne takle de forbigående vanskeligheter mange land på denne tiden hadde med matforsyninger. Bevin uttalte videre at: "De oppgaver som påhviler det økonomiske og sosiale råd, vil derfor i det lange løp få like stor betydning for å bevare freden som sikkerhetsrådet".⁸¹ Sikkerhetsrådet er altså FNs sikkerhetsråd, som ble opprettet samtidig som FN. Bevin mente altså at oppgavene til UNRRA var vel så viktige for å bevare freden, som de oppgavene sikkerhetsrådet hadde vedrørende samme problematikk.

I sammenheng med Bevin sine uttalelser er det fristende å kalle UNRRA en fredsbevarende styrke. Dette er likevel et noe moderne begrep, og er neppe fasiten på hvordan UNRRA ble oppfattet i samtiden. Det er likevel tydelig at UNRRAs *reliefarbeid* var et middel for å stabilisere Europa i etterkrigstiden. Denne problemstillingen strakk seg også utover UNRRA sine grenser, og det fantes et ønske om å bidra med tilsvarende tiltak i andre deler av verden. Denne viljen tyder på at UNRRA-samarbeidet ble oppfattet som et vellykket prosjekt og at samarbeidet i stor grad også var ment som et stabiliserende organ i en kaotisk verden. Dette poengterer også historiker Jessica Reinisch, når hun sier at amerikanerne gjennom å gi varer til avlastning og rehabilitering i gave satte en raskere stopper for behovet for nettopp avlastning. På denne måten kunne fred og en stabil verdensøkonomi gjenopprettes raskere.⁸² Den potensielle sammenhengen mellom handelssamarbeidet og fred gjør det meget interessant å undersøke hvordan handelssamarbeidet til UNRRA fungerte i praksis.

3.1.2 Import og eksport under okkupasjonen

Under den tyske okkupasjonen av Norge mellom 1940 og 1945 var det åpenbart altså ikke fritt frem med utenlandshandel. Det var okkupasjonsmakten som bestemte hvem det okkuperte Norge fikk lov til å handle med, noe som førte til at det norske markedet derfor ble avskåret fra det viktigste markedet vårt som på den tiden var Storbritannia. Dette var selvsagt også en konsekvens av den britiske blokaden, som er nevnt innledningsvis i oppgaven. Fra okkupasjonsmaktens side var det kun to land det okkuperte Norge fikk lov til å handle med direkte, nemlig Sverige og Danmark. Gjennom handelsavtaler med disse to landene fikk det okkuperte Norge tilgang til kjøtt, meierivarer, egg, poteter og grønnsaker. Til tross for dette bidraget fra nabolandene, var det likevel nødvendig å også handle med okkupasjonsmakten selv. Hovedsakelig var det import av korn og mel som måtte gå gjennom Tyskland, og etter

---

⁸¹ Ukjent journalist for Aftenposten, "Hvorledes verdensfreden skal forsvares".

⁸² Reinisch, "Internationalism in Relief", 271.

krigen ble det regnet sammen at det hadde blitt importert hele 808 716 tonn korn og mel. Denne mengden tilsvarte nesten to hele årsforbruk, og noen mente også at innbyggerne i Norge ville sultet dersom det ikke hadde vært for handelen med Tyskland.⁸³

Andre handelsavtaler enn de nevnte måtte gå gjennom Deutsche Verrechnungskasse, eller den tyske sentralclearingen. Clearing var et eget handelssystem som ble introdusert på 1930-tallet, og baserer seg på at land kan ha til gode verdi å handle for hos et annet land, omtrent på samme måte som kreditt. Deutsche Verrechnungskasse ble i utgangspunktet opprettet i 1934 for å avlaste Riksbanken i Tyskland i arbeidet med clearinghandelen, under okkupasjonen tok institusjonen over ansvaret for clearingavtalene også i Norge. Høsten 1940 ble også Norges Clearinginstitut opprettet på bakgrunnen av økning i clearinghandel. Okkupasjonsmakten misbrakte dette systemet for å importere varer til Wehrmacht, og ikke til norske interesser. Dette var blant annet utstyr som maskiner, noe som betød et brudd på avtalen om clearinghandel.⁸⁴ I denne perioden var det altså svært strengt hva og med hvem Norge handlet. På dette tidspunktet var et faktisk handelssamarbeid med UNRRA utenkelig, noe som gjør det forståelig at UNRRA sitt fokus var å gjenreise de frigjorte landene. Med bakgrunn i at de land som fremdeles var okkupert ikke ville få gjennomført handelssamarbeidet da import og eksport var så strengt kontrollert av den tyske okkupasjonsmakten.

3.2 Import

3.2.1 Gaver eller kostnadsfri import

Noen av varene Norge fikk importert ved hjelp av UNRRA var kostnadsløse, i form av at Norge ikke betalte for det direkte.⁸⁵ Et søk i Riksarkivet resulterer i funn av en mappe med dokumenter fra 1945 hvor det finnes en oversikt over hvilke ressurser Norge skulle motta dette året. En lignende oversikt har ikke vært mulig å oppdrive fra senere årstall, etter 1945. I og med at dette finnes fra 1945 og ikke fra for eksempel 1946 eller senere, kan det tyde på at Norge fikk all den hjelp de trengte i løpet av det første etterkrigsåret. Det blir likevel bare en spekulasjon å tenke

---

⁸³ Ulateig, *Justismord* (Oslo: Aschehoug, 1993), s.126.

⁸⁴ Arkivverkets nettside, "Utanrikshandel og forsyninger".

⁸⁵ Hvor kostnadsløst det er å være del av en internasjonal samarbeidsorganisasjon bør gjerne diskuteres. Norge fikk visse ting uten å betale, men bidro også økonomisk og diplomatisk i organisasjonen på andre områder, og en kan derfor ikke si at det var helt kostnadsløst.

seg til at Norge allerede i 1946 var kommet så ovenpå at man hadde ressurser til overs for å distribuere videre ut i Europa.⁸⁶ Det er selvfølgelig også en mulighet for at kildene som eventuelt kunne bevist noe annet, ikke finnes i dette arkivet eller at de har blitt borte. Ut fra den informasjonen vi forholder oss til her er det derfor overveiende sannsynlighet for at Norge sin eksport til UNRRA-landene ikke begynte før i 1946.

Det som skilte Norge sin situasjon fra andre krigsrammede områder var at Tyskland i løpet av okkupasjonen i stor grad hadde beholdt industrien. I tillegg ble den i noen tilfeller også utvidet, som for eksempel vei- og jernbanenettet i Norge. Den tyske okkupasjonsmakten satset stort på vei- og jernbanebygging, blant annet for å ha mulighet til rask forflytning av varer de trengte til krigsindustrien. Dette innebar ting som jernmalm fra Kiruna i Sverige og nikkel fra Petsamo i Finland.⁸⁷ Når Norge etter krigen fikk egen kontroll over denne infrastrukturen igjen kunne produksjonen effektiviseres og benyttes til egen bruk. I tillegg var landet, med unntak av Finnmark, stort sett intakt slik at import av varer også igjen kunne gå som normalt. Mange andre steder i Europa var totalskadde og samfunnet måtte igjen både fysisk og mentalt bygges opp igjen før eksporten og importen kunne gå som normalt. Dette kan også være en mulig årsak til at Norge ikke mottok mye hjelp fra UNRRA etter 1945.

En av kategoriene av gaver Norge fikk fra UNRRA var klær. Mer spesifikt var dette klær til *displaced persons* som befant seg i Norge.⁸⁸ Fordrevne mennesker, eller *displaced persons* som er begrepet som henger ved også i norsk sammenheng, var blant annet mennesker som enten hadde vært på flukt eller som hadde kommet bort fra sitt tidligere hjemland på annet vis. De som mottok klær fra UNRRA i Norge var både *displaced persons* fra andre steder, men også nordmenn som hadde blitt fordrevet innad i Norge. I Norge var det spesielt Nord-Norge som ble gjort ubeboelig og som førte til at mennesker måtte flykte fra hjemmene sine. Dette forklares mer detaljert i kapittel 4, men i sammenheng med import av klær er det viktigste poenget at klær og sko var viktige ting for at livet skulle gå tilbake til normalt igjen i Nord-Norge da menneskene fikk flytte tilbake.⁸⁹ I denne sammenheng var det både norske og utenlandske

---

⁸⁶ Allied Expeditionary Force Mission (Norway), Handelsdepartementet, Utenrikshandel, 29.05.1945.

⁸⁷ Norgeshistorie.no, "Vegvesenet under okkupasjonen".

⁸⁸ Utfyllende forklaring av ordet og hvorfor det brukes slik finnes i innledningskapittelet og i kapittel 4 som omhandler *displaced persons* i mer inngående grad.

⁸⁹ Knudsen, *Flyktninger i eget land* (Alta: Alta museum, 1995), s.38.

hjelpeorganisasjoner som sendte klær og andre nødvendige ting til befolkningen i Nord-Troms og Finnmark.⁹⁰

Denne importen av klær er også dokumentert i filer som kan oppdrives i Riksarkivet. Tematikken så ut til å oppta flyktnings- og fangedirektoratet, som var mottakerne av et brev som nå vil bli presentert. Brevet er datert den 15. oktober 1945, og er geografisk plassert i Oslo. Brevet inneholder omtale av henvendelser mot UNRRA med ønske om å skaffe klær til *displaced persons* i Norge. Avsenderen av brevet ser ut til å være en person kalt D. Juel, uten at det oppgis mer informasjon om ham, noe som også har vist seg vanskelig å oppdrive. Deler av brevet er sitert nedenfor:

"Fra Repatrieringskontorets side er det flere ganger rettet henvendelser til U.N.N.R.A. angående klær til "displaced persons" i Norge. Som resultat av disse henvendelser fra andre instanser, er det nå kommet et parti med U.N.N.R.A.-klær til Norge, og et parti til kan ventes senere. (...) Det er å merke at de klær som nå er kommet ikke spesielt er beregnet på "displaced persons" men det er mulig at endel av dem likevel kan disponeres av Flyktningsdirektoratet."⁹¹

Brevet oppgir informasjon om at det hadde vært henvendelser til UNRRA for å få klær til *displaced persons* i Norge, og at disse nå var besvart med å sende en forsendelse klær. Klærne i denne forsendelsen var ikke øremerket til *displaced persons*, men det ble lagt opp til at de kunne disponeres til den bruk likevel. Samtidig kan en bemerke seg at et parti klær til var på vei og kunne ventes senere. Altså mottok Norge flere forsendelser med klær som kunne brukes, om ikke utelukkende, men også til *displaced persons* som befant seg her i landet.⁹² Denne kilden forteller oss bare noe om klesforsyninger, og ikke noe om det var andre varer som ble tildelt som gave på denne måten. Dette utelukker selvfølgelig ikke dette også gjaldt andre ting, men ut fra den informasjonen som finnes her er det i hvert fall klær det gjaldt.

---

⁹⁰ Knudsen, *Flyktninger i eget land* (Alta: Alta museum, 1995), 39.

⁹¹ RA/S-1682/Da/L0013/0001. Klesforsyninger fra UNRRA, D. Juel, rapport, 15.10.1945.

⁹² RA/S-1682/Da/L0013/0001. Klesforsyninger fra UNRRA, D. Juel, rapport, 15.10.1945.

3.2.2 Gunstige avtaler

Dette delkapittelet tar for seg hva Norge importerte gjennom UNRRA-samarbeidet som de fikk på bakgrunn av gunstige handelsavtaler som organisasjonen hadde arrangert. Et intervju i Aftenposten fra 1945 med den norske handelsråden Arne Skaug avdekker informasjon om hvordan dette fungerte i praksis. Skaug selv var del av regjeringen som var i eksil og befant seg i London mellom 1943 og 44, og var her en av de som planla forsyningsarbeidet videre for Norge. Den 20. august, altså etter frigjøringen, i 1945 intervjuet Aftenposten ham vedrørende innkjøpsvirksomheten til Norge gjennom krigen og i etterkant av den. Innkjøpene som skjedde i denne perioden hadde rot i Norge sine internasjonale samarbeid, blant annet medlemskapet i UNRRA. Skaug uttalte i intervjuet at han måtte selv forhandle frem avtaler, men disse ville ikke vært mulige å dra i land uten Norges involvering i de aktuelle organisasjonene.⁹³ Avtalene ble forhandlet frem mens krigen stadig stod på, men gjaldt hva som skulle skje etter at Norge var frigjort. Varene som ble forhandlet frem i disse avtalene er ting Norge med stor sannsynlighet ikke hadde fått importert og distribuert ut i landet dersom de ikke hadde vært medlemsland i UNRRA. Dette er likevel ting som kostet Norge penger, og skiller seg derfor fra forrige delkapittel. De aktuelle varene var ikke tildelt Norge på humanitært grunnlag, men en kan gå ut fra at de ville vært vanskeligere ressurser å få tak i uten UNRRA sin hjelp.

Videre i intervjuet fremkommer det at etter frigjøringen i 1945 ventet en stor leveranse fra USA som inneholdt sukker, kaffe, korn, mel, kraftfor og råvarer til industrien. Leveransen inneholdt dessuten også jern, stål og kjemikalier, i tillegg til tre og en halv million yards bomullsstoffer og en million yards ullstoffer. Foruten dette ville også 2,4 millioner kg tørket frukt og tjue tusen kasser appelsiner bli levert. Bakgrunnen for denne store leveransen til Norge etter krigens slutt i 1945 var at de amerikanske myndighetene hadde valgt å prioritere eksport til de okkuperte landene fremfor sitt eget lands behov. Året før, i 1944, var Arne Skaug i London og la videre planer for forsyningsarbeidet. Grunnlaget for dette arbeidet var et importprogram som gjaldt for seks måneder av gangen. Selve importprogrammet ble i stor grad utarbeidet i Norge⁹⁴ før det ble forhandlet videre med UNRRA i Washington, USA. Med UNRRA forhandlet ansatte fra forsyningsdepartementet om Norges andel av de totale forsyninger som var tilgjengelige for

---

⁹³ Ukjent journalist for Aftenposten, "3,5 million yards bomullstoffer fra USA".

⁹⁴ Dette var mens den norske regjeringen var i eksil i London, men Skaug presiserer at importprogrammet i stor grad ble utarbeidet hjemme i Norge, uten å spesifisere videre hvem som stod bak dette eller hvordan det ble gjort. Intervjuet inneholder ingen videre informasjon som oppklarer dette. Ukjent journalist for Aftenposten, "3,5 million yards bomullstoffer fra USA".

de okkuperte landene.⁹⁵ Det vil si at UNRRA hadde oversikt og fordelingsmakt over en mengde ressurser i form av mat og annet nødvendig materiale, og at disse ble tildelt de krigsrammede landene etter en forhandling. På denne måten fikk Norge gunstige avtaler for import av essensielle varer gjennom samarbeidet med UNRRA.

Allerede i 1944 tok Norge i bruk denne metoden for å tilegne seg varer det var mangel på. Den 16. oktober 1944 forela forsyningsdepartementet en søknad om å få lov til å kjøpe tobakk. Vedlagt denne søknaden fantes en oversikt over Norges forbruk av tobakk i forkant av krigen, samt en statusoppdatering av situasjonen gjennom okkupasjonen. Det var i tillegg beregnet hvor mye tobakk som kom til å trenge i Norge etter frigjøringen. Disse beregningene skulle begrunne hvorfor Norge hadde bruk for akkurat den mengden tobakk de søkte om å få kjøpe. Slike begrunnelser fulgte alle søknader om å få kjøpe diverse av ressursene som UNRRA rådde over. Lignende søknader er å finne for kaffe og te, kjøtt, egg, tørket frukt, m.m. Alle søknadene måtte begrunnes med beregnet forbruk av den spesifikke varen per person, samt årsaksforklare hvorfor denne varen ikke var å finne lokalt i Norge, for å forsvare at Norge skulle ha rett til å kjøpe nettopp disse varene.

Det finnes rikelig med eksempler på disse avtalene, utover det vi akkurat har sett. Det var også mulighet for å avtale direkte med eksportland, uten å søke til UNRRA om å få lov til å få deler av den "felles potten" for medlemsland i UNRRA. Gjennom dokumenter fra Riksarkivet kan man avsløre at allerede i 1943 forelå det en forespørsel om å kjøpe hvete fra Canada.⁹⁶ Dokumentet i seg selv er ikke datert, men forteller som følger: "I regjeringsskonferansen den 24. juni 1943 ble det vedtatt å kjøpe 4 millioner bushels hvete i Kanada."⁹⁷ Dette tilsvarer rett over 100 000 tonn⁹⁸, og ble i følge dokumentet kjøpt for ca. 4400 kanadiske dollar per tonn. Dokumentet avslører videre at denne avtalen var det innkjøpskontoret som hadde ansvar for, og den ble vedtatt ved kongelig resolusjon.⁹⁹ Avtalen var en del av UNRRA sine forsyninger til Norge, og antas å ha vært en vanskelig avtale å få i havn uten UNRRAs innblanding. Med dette menes at da Norge meldte et behov for import av hvete så kontaktet UNRRA andre medlemsland for å skaffe oversikt over hvilke land som hadde mulighet til å eksportere dette

---

⁹⁵ Ukjent journalist for Aftenposten, "3,5 million yards bomullstoffer fra USA".

⁹⁶ RA/S-1409/1/D/Da/L0129/0005. Kongelig resolusjon om kjøp av 4 millioner bushels kanadisk hvete.

⁹⁷ RA/S-1409/1/D/Da/L0129/0005. Kongelig resolusjon om kjøp av 4 millioner bushels kanadisk hvete.

⁹⁸ Dette ble opprinnelig målt i måleenheten bushel, og mengden var da 4 millioner bushels. For hvete tilsvarer 1 bushel 27,2kg hvete. Opprinnelig pris var 120 dollar per bushel. Omregningen er omtrentlig. Store Norske Leksikon, "Bushel".

⁹⁹ RA/S-1409/1/D/Da/L0129/0005. Kongelig resolusjon om kjøp av 4 millioner bushels kanadisk hvete.

produktet. Da Canada hadde overskuddsproduksjon av hvete ble det mulig for Norge å kjøpe denne varen, etter å ha blitt satt i kontakt med Canadiske eksportører.

Mange små medlemsland irriterte seg over at prioriteringene til stormaktene som oftest fikk råde, mens land som Frankrike, Belgia, Nederland, Danmark og Norge var i følge Jessica Reinisch i en mye sterkere posisjon i samarbeidet, og kunne derfor forhandle frem bedre avtaler for nasjonene sine.¹⁰⁰ Selv om førsteprioriteten til Norge så vel som de andre nevnte landene var å mette sine egne behov for nødhjelp, hadde disse landene egne varer de kunne bytte mot det de trengte. På denne måten så de seg selv også som potensielle leverandører av ressurser, og de hadde dermed gode forhandlingskort på bordet, sammenlignet med land som for eksempel Tsjekkoslovakia og Polen, som var hardere rammet av krigsutfallet.¹⁰¹

3.3 Eksport

Som nevnt innledningsvis i kapittelet var eksport til Europa under krigen svært begrenset på bakgrunn av handelsblokaden. Den handelen som ble gjort var fortrinnsvis med nabolandene Sverige og Danmark, samt okkupasjonsmakten Tyskland. Eksporten vi nå skal se nærmere på ser ut til å ha økt kraftig fra og med 1946. I følge dokumenter fra SSB, var samlet eksport i 1946 målt til en verdi av 1 200 512 000 kroner, eller cirka 1,2 milliarder kroner.¹⁰² Sammenligner vi dette med 1944, da Norge var okkupert, viser samlet eksport en verdi på 517 244 000 kroner, eller en halv milliard.¹⁰³ Det betyr at inntektene fra eksport mer enn doblet seg det første hele etterkrigsåret, sammenlignet med krigsåret 1944. I 1945 var tallet på eksportverdien bare 328 017 000 kroner, noe som igjen understreker hvor mye større inntektene fra eksport var fra og med 1946.¹⁰⁴ Verdien på importerte varer stiger også etter frigjøringen, nok en gang forklart gjennom opphevingen av handelsblokaden. Det er altså tydelig at handelen økte kraftig etter at okkupasjonsmakten hadde falt. I dette delkapittelet vil det dessuten drøftes over eksport uten profitt, som naturligvis ikke vil ha innvirkning på den økte verdiomsætningen gjennom eksport.

---

¹⁰⁰ Reinisch, "'Auntie UNRRA' at the Crossroads", s.74.

¹⁰¹ Reinisch, "Internationalism in Relief", s.284.

¹⁰² Statistisk sentralbyrå, *Vareomsætningen med utlandet 1947* (Oslo: Aschehoug, 1948), s.1.

¹⁰³ Statistisk sentralbyrå, *Vareomsætningen med utlandet 1945* (Oslo: Aschehoug, 1946), s.1.

¹⁰⁴ Statistisk sentralbyrå, *Vareomsætningen med utlandet 1946* (Oslo: Aschehoug, 1947), s.1.

3.3.1 Gaver og eksport uten profitt

Denne delen av delkapittelet vil ta for seg eksport av "gaver" fra Norge til UNRRA, eller direkte til de krigsrammede områdene i Europa. I denne kategorien omtales hva den norske stat har budsjettert penger til å bruke på de nødlidende landene i Europa. Dette fungerte slik at de som mottar varene eller ressursene ikke betaler, men at staten Norge betaler rett til produsenten i Norge. Norge som nasjon profitterte dermed ikke på disse avtalene, men lokale produsenter i Norge fikk likevel inntekt av dette systemet. Denne ordningen ble omtalt av eksportutvalget for fetsild i en henvendelse til handelsdepartementet den 9. april 1946. Her fremkommer det nemlig at: "Etter meddelelse i radio har Staten bevilget et beløp til innkjøp av norske fiskeprodukter for levering som gave til nødlidende land i Europa."¹⁰⁵ Videre i henvendelsen ønsker eksportutvalget for fetsild at noe av dette beløpet skal benyttes på nettopp fetsild, da det vanlige eksportmarkedet deres, i hovedsak Tyskland, ikke var mulig å benytte for øyeblikket.¹⁰⁶ Det faktum at staten hadde bevilget et beløp som skulle gå til nødlidende land i Europa kan tyde på at det var satt av penger i statsbudsjettet til dette. Dersom man undersøker statsbudsjettet fra 1. juli 1946-31. juni 1947, fremkommer det tydelig at 8 millioner kroner er budsjettert til "kjøp av matvarer til å lindre nøden i enkelte mellomeuropeiske land".¹⁰⁷ Altså var det satt av penger i det norske statsbudsjettet til å kjøpe opp varer av norske produsenter, som videre skulle sendes til de nødlidende landene i Europa som gaver. Dette fremkommer dessuten også allerede året før, da det i statsbudsjettet for perioden 1. juli 1945-31. juni 1946 er budsjettert tre millioner kroner til "kjøp av matvarer til å lindre nød i enkelte mellomeuropeiske land".¹⁰⁸ Hvorvidt dette gjaldt akkurat denne radiomeddelelsen vedrørende kjøp av norske fiskeprodukter er derimot ikke beviselig. Likevel er det rimelig å anta at noe av pengene som var budsjettert til kjøp av matvarer for å "lindre nød i enkelte mellomeuropeiske land" ble brukt på nettopp fisk, da dette var en stor eksportvare for Norge generelt.

En av de største eksportvarene Norge bidro med som gaver til UNRRA var likevel altså fisk, i tråd med meddelelsen som fant sted på radio, som ble omtalt i eksportutvalget for fetsild sin henvendelse til handelsdepartementet den 9. april 1946.¹⁰⁹ Denne eksporten tiltrådte med stor sannsynlighet i 1946, da det ikke finnes materiale med informasjon om eksportvarer datert før

---

¹⁰⁵ RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. Gave til nødlidene land i Europa. 09.04.1946.

¹⁰⁶ Den engelske og russiske okkupasjonsmakten hadde besluttet at fetsild var for dyr import for tyskerne. RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. Gave til nødlidene land i Europa. 09.04.1946.

¹⁰⁷ Budsjettinnstilling VI B (1946 – 1947), s.65.

¹⁰⁸ Budsjettinnstilling II B (1945 – 1946), s.56.

¹⁰⁹ RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. Gave til nødlidene land i Europa. 09.04.1946.

1946. Årsaken til at Norge ikke begynte med eksport av denne typen gaver til de nødlidende land før 1946 kan ha flere forklaringer. Det mest innlysende er likevel at enhver form for eksport var umulig frem til frigjøringen, og deretter var det aller viktigste å få oppfylt egne behov, før en kunne bidra til å hjelpe andre nødlidende land. Dette er likevel bare en hypotese, men det støttes tydelig av statistikken fra SSB at eksporten fra Norge økte kraftig fra og med 1946. En oversikt over Norges eksport til UNRRA finnes ikke i litteraturen, og informasjonen som fremkommer videre er derfor basert på primærkilder som dokumenterte eksporten og informasjonsutvekslingen med UNRRA.

Da Norge begynte å eksportere fisk etter å ha fått kontroll over egen industri igjen etter okkupasjonen og handelsblokaden opphørte, ble det dokumentert hvor mye fisk de ulike fiskebyene i Norge hadde til rådighet. Dette kommer frem gjennom et dokument som ser ut til å være utarbeidet av "komiteen for formidling av Norges hjelp gjennom UNRRA". Dokumentet, eller brevet, er adressert til Mr. H. R. Scott, UNRRA – som var chief of mission for UNRRAs oppdrag i Norge. Brevet er datert 16. september 1946 og viser en oversikt over fiskebyene i Norge, og hvor mye fisk som var klar for å sendes til UNRRA fra de ulike stedene. I følge denne oversikten var varene allerede godtatt av UNRRA på dette tidspunktet, og gjenstod dermed bare å skipes til avtalt hentested. De største fiskeeksportørene i følge dette dokumentet var Bergen, Henningsvær, Åkrehamn, Kristiansund og Oslo, med henholdsvis 235, 182, 116, 107 og 100 tonn fisk klare til eksport. I tillegg til disse store eksportørene var det skipninger klare i Ålesund, Kabelvåg, Tromsø, Berg i Helgeland, Veavåg, Sandve, Sevlandsvik og Lindesnes. Til sammen hadde disse stedene hele 1121 tonn fisk klare til disposisjon for UNRRA. I slutten av brevet legges det til at ytterligere fiskevarer kunne tilbys UNRRA ved senere anledning.¹¹⁰

3.3.2 Overskuddsmateriale til salgs

Noe av eksporten til UNRRA og Europa foregikk altså i form av gaveordninger. Likevel var det også handel av varer som UNRRA måtte betale for. Allerede i 1944 begynner refleksjonene rundt UNRRAs virksomhet, lenge før krigens slutt. I et brev datert 9. februar 1944 opplyser stortingsrepresentant Cato Sverdrup (1896–1948) om at "det er en selvfølge at vi må levere en større del av våre fiskeprodukter til UNRRA, det blir vi sikkert forpliktet til i og med at UNRRA

---

¹¹⁰ RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. Fiskevarer til UNRRA. 16.09.1946.

hjelper oss til å få fatt på redskaper etc."¹¹¹ Cato Sverdrup var stortingsrepresentant for Nordland i partiet Høyre i tre perioder mellom 1931 og til han døde i 1948.¹¹² Brevet som omtales er sendt fra London, og kan dermed fortelle oss at det var her Sverdrup oppholdt seg i perioden. Sverdrup skriver om Fiskerikomiteen, hvor han selv var medlem, som jobbet med politikken rundt fiskeri i Norge.¹¹³ Sverdrup argumenterer videre i brevet for at Norge burde forsøke å selge fiskeproduktene til deres gamle markeder som nå ikke kommer innunder UNRRAs virksomhet, herunder land som Sverige, England, Spania og Portugal, m.fl. Til slutt kommer det likevel frem følgende:

Under diskusjonen om denne sak i Fiskerikomiteen ble der endog framholdt at man mente man burde levere 100% til UNRRA for herved å innarbeide oss på det Sydvest-Europeiske marked. En betraktning som etter mitt syn ville være helt skjebnesvanger for våre fiskerier. Vi ville nok få avsetning til disse land sålenge UNRRA betaler for dem, men hvordan blir stillingen den dag UNRRAs midler er oppbrukt?¹¹⁴

Dette brevet representerer tydelig en form for kritikk til hvordan eksporten til UNRRA foregikk. En kunne tenkt seg at hovedfokuset på denne tiden ville vært frigjøringen, og at økonomisk vekst og profitt kom i andre rekke, noe en uansett ikke får et tydelig svar på i dette brevet. Likevel gir brevet et inntrykk av at det lå langt fremme i tankene å vurdere hvordan en skulle utvikle økonomien etter krigens slutt. Med tanke på at Sverdrup var medlem av fiskerikomiteen kan en tenke seg at disse hadde en egen visjon for hvordan fiskerinæringen i Norge skulle se ut etter krigen. Den siste setningen i Sverdrups sitat henviser dessuten til at han forutser en slutt på UNRRAs midler, og han undres hvordan bistanden til de krigsrammede områdene deretter skal kunne dekkes økonomisk. Uavhengig av motivet bak Sverdrups meninger, noe en ikke kan vurdere uten flere kildeopplysninger, var realiteten etter krigens slutt at Norge kom til å eksportere visse varer på bakgrunn av UNRRA-samarbeidet.

Mer informasjon om Norges eksport til UNRRA finnes i en brevveksling mellom Johan Melander og Asbjørn G. Bjerke. Johan Melander (1910–1989) var handelsråd stasjonert i

---

¹¹¹ RA/S-2061/D/L0094/0006. Vedrørende fiskeprodukter til UNRRA. Cato Sverdrup, 09.02.1944, s.2

¹¹² Stortinget, "Sverdrup, Cato Andreas".

¹¹³ Regjeringen, "Om lov om retten til å delta i fiske og fangst (deltakerloven)".

¹¹⁴ RA/S-2061/D/L0094/0006. Vedrørende fiskeprodukter til UNRRA. Cato Sverdrup, 09.02.1944, s.2.

London mellom 1945 og 1948, hvor han også hadde oppholdt seg i krigsårene. Senere ble han i tillegg ekspedisjonssjef i Utenriksdepartementet, og var generelt mye involvert i Norges utenriks- og handelspolitikk.¹¹⁵ Den 9. mai 1946 skrev Johan Melander et brev til utenriksdepartementet hvor han fremmet et ønske fra UNRRAs europeiske kontor om å få en oversikt over hva Norge kan bidra med å eksportere til de europeiske landene som UNRRA forsyner. UNRRA holdt i denne tid på med en plan for hvordan UNRRA sine midler skulle brukes, og som et ledd i denne planen var det ønskelig å kartlegge hva slags varer de ulike statene kunne bidra med. Melander skriver videre at UNRRA på dette tidspunktet kun er interessert i en oversikt over den type varer som vil ha betydning for den økonomiske gjenreising av landene Hellas¹¹⁶, Polen, Østerrike, Jugoslavia og Albania. Ønsket er ikke et konkret antall, men et overslag. Melander avslutter med å si at han ønsker svar snarest, slik at han kan videreformidle dette til UNRRA-kontoret i Europa.¹¹⁷

Brevet ble besvart først 4. juli 1946 av Asbjørn G. Bjerke, på vegne av utenriksdepartementet. I brevet forklarer Bjerke at direktoratet har gjort henvendelser til flere institusjoner og bedrifter for å forhøre seg om hva som er mulig å eksportere til de europeiske UNRRA-landene. På dette tidspunktet ble følgende nevnt som mulige eksportvarer: ca. 100 stk Matford lastebiler fra Nord-Norge, ca. 100 stk Diesel-lastebiler fra Nord-Norge¹¹⁸, ca. 100 stk tilhengere, ca. 100 000 stk Osramlamper med forsinkede jernsokler av typen 15, 25, 40, 60 og 100 watt, 230 volt. I tillegg kan det eventuelt forsynes ytterligere 100 000 stk av typen 15 watt 230 volt dersom det er ønskelig. I kilden oppgis det ingen informasjon om verdien på disse, eller hvilken kjøpspris de skulle stå til. Til slutt nevnes spader, skuffer, o.l. for landbruket, disse kommer fra Christiania Spigerverk, heller ikke disse vet vi verdien av. Bjerke skriver avslutningsvis at det jobbes med å få mer informasjon om aktuelle varer til eksport, og at utenriksdepartementet vil underrettes så fort det er noe nytt.¹¹⁹

Akkurat denne forhandlingen virker ikke å ha gått helt knirkefritt. Det finnes nemlig en hel tråd med kommunikasjon rundt akkurat disse varene. Det later til å ha vært mye frem og tilbake,

---

¹¹⁵ Store norske leksikon, norsk biografisk leksikon, s.v. "Johan Melander". Lest 31.03.2023.

https://nbl.snl.no/Johan_Melander

¹¹⁶ Her kalt Grekenland.

¹¹⁷ RA/S-1677/E/L0068/0002. Norsk eksport til UNRRA-land. Melander, 1946.

¹¹⁸ Det spesifiseres at det er uvisst om disse kommer komplette med pumper, eller om disse mangler. RA/S-1677/E/L0068/0002. Norsk eksport til UNRRA-land. Melander, 1946.

¹¹⁹ RA/S-2910/D/Da/L0142/0008. Eksport til UNRRA-land av relief- og rehabilitation-varer utenom levnetmidler. Asbjørn G. Bjerke, 4.juli 1946.

vedrørende UNRRAs interesse for de aktuelle varene. I et brev datert 20. august 1946 tas nemlig tråden opp igjen, hvor avsender Trygve Haanes¹²⁰ konfronterer forsyningsdepartementet. Her kommer det frem at på tilbudet om Osram-lampene og de diverse redskapene som hakker og spader, har det ikke blitt mottatt noe svar. Haanes skriver videre at da de ikke kan holde på varene på ubestemt tid, ber de om et svar innen 14 dager. Dersom de ikke fikk svar innen 14 dager ville de gå ut fra at disse varene ikke var av interesse.¹²¹ Den 4. september 1946 oppklares det i et brev fra avsender Ole W. Østensen¹²² at det under en telefonkonferanse med Trygve Haanes har blitt bekreftet at det ikke vil bli reist innsigelser mot at Osram-lamper m.m. blir eksportert til europeiske UNRRA-land.¹²³ Det later altså til at etter fire måneder, fra første henvendelse i mai, frem til denne bekreftelsen kom i september, har det blitt bekreftet at disse varene vil bli distribuert til ulike UNRRA-land i Europa.

3.3.3 Kreditt og bistand til nødlidende land

I Norge pågikk det arbeid i tilknytning til UNRRA helt frem til nedleggelsen av organisasjonen i 1948. Det finnes dokumenter fra 1948 som beskriver Norges arbeid med å lindre nød i mellom-europeiske land gjennom UNRRA-samarbeidet. I 1948 var UNRRA bestemt nedlagt, og prosessen med å få arbeidsoppgavene over til deler av FN var i gang. De kildene som finnes om samarbeid med UNRRA fra 1948 er derfor oppsummerende for den innsatsen som allerede var gjort. I en stortingsmelding fra 1948 finnes dokumentasjon på hvordan midlene, som sosialdepartementet hadde fått til rådighet for å hjelpe nødlidende mellom-europeiske land, ble brukt. Vedtakene det er snakk om ble fattet i 1945 og 46, og følgende tall viser derfor til ressurser som ble brukt i løpet av de to årene, samt det påfølgende året 1947. I løpet av disse årene skal 11 millioner kroner ha "gått til innkjøp av diverse matvarer og til delvis dekning av administrasjonsutgifter for UNRRA m.v."¹²⁴

I tillegg hadde sosialdepartementet fullmakt til å disponere over matvarer fra norske matvarelagre for inntil 3,8 millioner kroner. Medisiner og sanitetsmaterieell var også varer som ble sendt til de nødlidende land, og her var det budsjettert to millioner kroner. I de tilfeller der

---

¹²⁰ Jeg har ikke lyktes med å finne noe videre informasjon om denne Trygve Haanes, men ut fra kilden virker det som om han var tilknyttet handelsdepartementet, da det er dette stempellet som finnes i brevet.

¹²¹ RA/S-2910/D/Da/L0142/0008. Vedr. norske eksportvarer til europeiske UNRRA-land. Trygve Haanes, 1946.

¹²² Jeg har ikke lyktes med å finne videre informasjon om Ole W. Østensen, men det er overveiende sannsynlig at han var ansatt i forsyningsdepartementet, da han svarer på et brev som var adressert hit.

¹²³ RA/S-2910/D/Da/L0142/0008. Norske eksportvarer til europeiske UNRRA-land, Ole W. Østensen, 04.09.1946.

¹²⁴ RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. "Om Norges hjelp til å lindre nød i enkelte mellom-europeiske land (gjennom UNRRA)." St.meld. nr.32 (1948), s.1.

det fantes rester av forhenværende tyske matvarelagre i Norge hadde sosialdepartementet dessuten fått tillatelse til å benytte seg av disse for inntil en verdi av 15 millioner kroner. Til sist fikk departementet fullmakt til å gi kreditter til de nødlidende landene på totalt 15 millioner kroner, denne kreditten ville være rente- og avdragsfri de første tre årene. Totalt summeres dette til en verdi tilsvarende 31,8 millioner kroner i varer, samt de 15 millioner kroner med kreditt. Alt i alt kan en notere en verdi av 46,8 millioner kroner budsjettert til å lindre nød i de mellom-europeiske land i årene 1945, -46 og -47.

Utover disse budsjetterte utgiftene for eksport til nødlidende land hadde sosialdepartementet dessuten ansvar for å planlegge og foreta innkjøp av varer som skulle stilles til rådighet for UNRRA. Videre skulle en komité oppnevnt av departementet ha ansvar for at gjennomføringen av dette hjelpetiltaket faktisk fant sted. Budsjetteringen som er skissert ovenfor skiller seg noe fra den mengden ressurser som i virkeligheten ble tatt i bruk. Her skilles det altså mellom hvilke som det var planlagt å bruke, som nettopp har blitt forklart, og hva som i realiteten ble brukt. På denne måten ser vi her en sammenligning av budsjett som ble lagt på forhånd, i 1945 og 1946, og regnskapet som kom i etterkant, i 1947. Komitéen stiller nemlig opp følgende oversikt over hjelpen de hadde gitt til de nødlidende land frem til nedleggelsen av UNRRA:

I: Til UNRRA:

1. Bidrag til UNRRAs administrasjon: kr. 1 000 000.00
2. Innkjøpte varer:
  - a. Fisk og fiskeprodukter: kr. 6 880 378.11
  - b. Poteter: kr. 1 193 910.30
  - c. Engelsk kjeks: kr. 1 906 077.25
3. Varer fra norske militære lagre: kr. 3 711 489.72
4. Varer fra tidligere tyske lagre: kr. 6 356 430.13

Dette tilsvarende totalt over 21 millioner kroner, hvilket er noe lavere enn de 31,8 millioner kronene som ble skissert i budsjettet.¹²⁵ Det skal likevel nevnes at i tillegg til disse utgiftene til UNRRA-samarbeidet bidro Norge også med økonomiske ressurser til Europahjelpen og dessuten direkte til Finland. Derfor er de 21 millioner kronene som er omtalt her utelukkende brukt til UNRRA, og resterende ressurser budsjettert til nødlidende land i Europa kan antas å

---

¹²⁵ RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. "Om Norges hjelp til å lindre nød i enkelte mellom-europeiske land (gjennom UNRRA)." St.meld. nr.32 (1948), s.2.

ha blitt brukt til de andre nevnte målgruppene. Til sist sitter en altså igjen med en utgift på 21 millioner kroner knyttet til Norges samarbeid med UNRRA, dog omtrent 10 millioner av disse er varer fra eksisterende lagre.¹²⁶ På bakgrunn av dette er det notert i stortingsmeldingen at 11 millioner kroner var bevilget til UNRRAs innsats i denne perioden. Forsendelsene til UNRRA som gikk under dette budsjettet er markert som "Gave til UNRRA", og tolkes dermed dithen at Norge selv ikke fikk noen inntekt av dette. Dette var en del av premisset for medlemskapet i UNRRA, forpliktelsen til å bruke av eget statsbudsjett til å hjelpe de nødlidende landene i Europa.

Organiseringen av komitéens videre arbeid tilknyttet eksporten av de nevnte varene var i teorien enkel. Varene skulle kun stilles til disposisjon for UNRRA, som selv skulle hente dem her i landet og sørge for at de kom frem til riktig mottaker. UNRRAs representant i Norge var konsul H. R. Scott, og han utgjorde dermed bindeleddet mellom Norge og UNRRA på norsk jord. I praksis var det verre å organisere arbeidet, da varene som skulle stilles for disposisjon befant seg på vidt forskjellige steder i landet. Det ble dermed både administrativt og praktisk mye arbeid for å innhente informasjon om alle leverandørene og varene de rådde over. I tillegg hadde UNRRAs representant i Norge ingen reell makt til å godkjenne forslagene de ulike leverandørene kom med, og forslagene måtte derfor innom UNRRAs hovedkontor i Washington før H. R. Scott eller andre representanter kunne gjøre videre arbeid med skipningen av varene. Når avtalen i sin tur ble godkjent av hovedkontoret ble forsendelsen skipet til et avtalt sted i Norge, før UNRRA hadde både praktisk og økonomisk ansvar for videre transport. De første skipslastene ble sendt av gårde i juni 1946, og skipningen fortsatte gjennom hele den påfølgende vinteren. Den siste forsendelsen i samarbeidet ble skipet 27. mai 1947.¹²⁷

3.4 Delkonklusjon

For Norge sitt vedkommende hersket det en tydelig todeling hva gjaldt eksport- og importbehov, og dermed også deres samarbeid med UNRRA. Mens krigen fremdeles stod på var Norge i en utfordrende situasjon både økonomisk og politisk. I denne perioden, under

---

¹²⁶ Varene fra de eksisterende lagrene var blant annet kjeks, hermetiske og tørkede poteter, grønnsaker, knekkebrød, bønner og diverse mat til middag. RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. "Om Norges hjelp til å lindre nød i enkelte mellemeuropeiske land (gjennom UNRRA)." St.meld. nr.32 (1948), s.7.

¹²⁷ RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. "Om Norges hjelp til å lindre nød i enkelte mellemeuropeiske land (gjennom UNRRA)." St.meld. nr.32 (1948), s.5.

okkupasjonen og frem til krigens slutt, var ikke Norge en stor økonomisk ressurs for UNRRA, men heller på den hjelpetrengende siden. I denne perioden var forhandling av importavtaler en viktig del av den norske handelspolitikken, og UNRRA var behjelpelige i denne situasjonen. Når Norge etter krigen var frigjort og hadde mulighet til å bli økonomisk uavhengige igjen, ble de en viktigere bidragsyter for UNRRA økonomisk sett. Fra og med det første etterkrigsåret var det tydelig overskuddsproduksjon i industrien, og Norge hadde mulighet til å dele av egne goder til de krigsrammede områdene i Europa som ikke hadde hatt samme raske gjenoppbygging. Det fremkommer her tydelig at Norge i størst grad var avhengig av UNRRA i perioden, og aldri motsatt.

Som del av stortingsmelding nummer 32 av 1948 har vi sett konkrete summer tilhørende Norges bidrag til UNRRA. 11 millioner kroner var budsjettert til varer som skulle tildeles UNRRAs arbeid. Dette oppfattes som store summer, og gjør også at en kan tenke over om Norge virkelig hadde økonomisk kapasitet til dette så tett på frigjøringen. I stortingsmeldingen kan det likevel forsikres om at de midlene som ble bevilget UNRRA ikke ble eksportert ut av landet på bekostning av egen befolkning. "Komiteen søkte også å skaffe et betydelig parti tran som opprinnelig var stillet UNRRA i utsikt. Det viste seg imidlertid at beholdningen av denne vare var så knapp her i landet at det ikke kunne unnværes noe til dette formål."¹²⁸ Det var altså tydelig prioritert å møte behovene til det norske folk, fremfor å oppfylle ønskene UNRRA hadde til eksportplanen. Dersom Norge fremdeles hadde vært avhengige av UNRRA ville de kanskje strukket seg lenger for å møte de kravene som ble stilt, i frykt for å få kuttet av UNRRA sin hjelpende hånd. Dette er spesielt interessant da det i delkapittelet om import kommer frem at de amerikanske myndighetene istedenfor å prioritere eget lands behov først ville dekke de tidligere okkuperte landene sine mangler.¹²⁹

Avisartikkelen som nevnes i innledningen av dette kapittelet vitner altså også om at det var en konsensus mellom medlemslandene i UNRRA om at bistanden som ble utført var et middel for å stabilisere situasjonen i Europa i etterkrigstiden. Dette er hvert fall det bildet av organisasjonen som ble frontet til offentligheten, gjennom mediene. Norge sin rolle i dette har blitt beskrevet gjennom handelssamarbeidet som har blitt illustrert gjennom å redegjøre for eksport- og importavtalene som foregikk mot slutten av og i etterkant av krigen. Norges rolle i

---

¹²⁸ RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. "Om Norges hjelp til å lindre nød i enkelte mellemeuropeiske land (gjennom UNRRA)." St.meld. nr.32 (1948), s.7.

¹²⁹ Ukjent journalist for Aftenposten, "3,5 million yards bomullstoffer fra USA".

UNRRA var videre på mange måter todelt. Under okkupasjonen hadde man ikke mulighet for å iverksette planene som ble lagt, med tanke på import og eksport, og den norske regjeringen i London i denne perioden på et vis kun ventet på frigjøringen og muligheten for å bygge opp igjen landet. Selv om regjeringen la planer for forsyning etter frigjøringen, og norske representanter bidro i UNRRA-møter, var det lite UNRRA kunne gjøre for den norske befolkningen i løpet av okkupasjonen. Dette på bakgrunn av handelsblokaden. Til gjengjeld gikk oppbyggingen av landet forholdsvis fort da landet først ble frigjort nettopp fordi planene allerede var lagt, og det hadde vært et tett samarbeid mellom London-regjeringen og UNRRA gjennom hele okkupasjonen etter UNRRAs opprettelse i 1943. Etter at Norge hadde gjenopprettet en stabil hverdag og økonomien igjen var under kontroll, kunne Norge i sin tur bidra til å gjenoppbygge de andre rammede landene ute på kontinentet. Slik ble Norges rolle viktigere etter frigjøringen, og spesielt fra og med 1946 da man igjen hadde overskuddsøkonomi.

Da UNRRA ble opprettet i oktober 1943 og Norge ble frigjort i mai 1945 tilsvarer dette litt over et og et halvt år med planleggingsprosess for hvordan vi skulle få gjenreist landet økonomisk og fysisk etter frigjøringen. Denne planleggingen la grunnlaget for den handelen som pågikk mellom Norge og UNRRA landene etter frigjøringen. Som vist gjennom analysen var import hovedsakelig fokus gjennom det som gjenstod av 1945, før det ble et skifte mot eksport fra og med 1946. Da den siste UNRRA leveransen ble skipet i 1947 var Norges praktiske rolle som eksportør ferdig utspilt, det var likevel ikke den diplomatiske rollen. Norge hadde videre fremdeles forpliktelser ovenfor UNRRA, spesielt hva gjaldt å planlegge hvordan UNRRA sin rolle skulle videreføres til andre organer da den ble bestemt nedlagt i 1947.

4. *Displaced persons*

4.1 Bakgrunn

En av oppgavene til UNRRA var å redegjøre for personer som var blitt fordrevet fra sitt hjemsted i løpet av krigen. Disse blir i litteraturen omtalt som *displaced persons* eller fordrevne mennesker. Begrepet *displaced persons* brukes også i de norske dokumentene om den gruppen mennesker som var fordrevet under krigen. Begrepet ble introdusert i første kapittel, og blir benyttet på bakgrunn av at det er mer dekkende enn å si fordrevne mennesker. *Displaced persons* kunne være flyktninger, krigsfanger, personer som ble sendt i arbeidsleir eller konsentrasjonsleir og dermed var savnet, eller andre som av en eller annen grunn hadde kommet vekk fra stedet de hørte hjemme før krigen brøt ut. I følge historiker Jessica Reinisch¹³⁰ var det opptil 60 millioner europeere som ufrivillig måtte flytte fra hjemmene sine i løpet av eller i umiddelbar ettertid av andre verdenskrig. Dette skjedde på bakgrunn av at landegrensener ble flyttet, deportasjon, utvisning og flukt. I denne sammenheng var UNRRA sin rolle å tilby livsnødvendige midler til *displaced persons*, i tillegg til å legge til rette for rehabilitering og dermed sikre en fredelig fremtid etter krigens slutt.¹³¹ En av hovedoppgavene til UNRRA var altså å skape bedre vilkår for *displaced persons*. Dette skjedde gjennom blant annet opprettelsen av flyktningleirer og arbeid med å transportere mennesker tilbake til der de opprinnelig var bosatt, i de tilfellene der dette fremdeles var beboelige områder. Dersom områdene ikke var mulig å bosette seg i igjen, ville UNRRA forsøke å gjøre andre ordninger.

Det følgende kapittelet vil dekke forholdet mellom *displaced persons* og Norge. Her vil det skilles mellom *displaced persons* i Norge og norske *displaced persons*. Førstnevnte er altså mennesker som hadde flyktet eller blitt sendt til Norge av andre årsaker, dette er dermed ikke nødvendigvis norske innbyggere. Norske *displaced persons* er derimot nordmenn som var savnet fra Norge fordi de hadde flyktet til andre land eller blitt sendt til konsentrasjonsleirer og dermed var *displaced* fra moderlandet. Det vil også bli nevnt hvordan situasjonen rundt

---

¹³⁰ Jessica Reinisch er også formelt introdusert i innledningskapittelet, hun er professor i moderne historie ved Birkbeck University of London. Reinisch har forsket mye på UNRRA som internasjonal organisasjon og har publisert flere artikler og bokkapitler som omhandler organisasjonen. Birkbeck University of London, "Prof. Jessica Reinisch."

¹³¹ Reinisch, "'Auntie UNRRA' at the Crossroads", 72.

displaced persons i andre deler av Europa så ut, slik at det kan sammenlignes med situasjonen i Norge. Årsaken til at dette er interessant å se på, er nemlig at det var store forskjeller mellom situasjonen i Norge og situasjonen i andre land i Europa. Det første delkapittelet vil si noe om *displaced persons* i Europa, før en redegjøring av hvordan UNRRA generelt håndterte og arbeidet med *displaced persons* i perioden følger.

4.2 *Displaced persons* i Europa

UNRRA hadde oppdrag som dreide seg om håndtering av *displaced persons* over hele verden. For å avgrense oppgaven til å være innenfor rimelighetens grenser vil fokuset her ligge på UNRRAs oppdrag i Europa. Det er dermed spesielt interessant å vurdere hvordan situasjonen i Norge skilte seg fra øvrige deler av Europa. I dette delkapittelet vil det redegjøres for hvordan situasjonen så ut andre steder i Europa, slik at det blir mulig å sammenligne situasjonen i Norge med andre land. Dette vil kunne bidra til å si noe om i hvor stor grad *displaced persons* var en utbredt utfordring i Norge, sammenlignet med andre steder på kontinentet. Det er dokumentert *displaced persons* i blant annet Tyskland, Luxembourg, Nederland, Polen og Jugoslavia.¹³² UNRRA hadde oppdrag knyttet til *displaced persons* i alle disse landene. Til Nederland ble det sendt 57 tonn "emergency relief supplies", uten at det blir forklart hva som ligger i dette begrepet. Det er likevel rimelig å anta at dette kan være medisinsk utstyr, klær eller andre ting som de som var *displaced persons* hadde bruk for. I tillegg til dette ble 245 tonn mat tilbudt til oppdraget i Nederland. Syv tonn av disse hadde allerede blitt sendt i juni 1945, noe som forteller oss at oppdraget allerede var i gang på dette tidspunktet, men at det ikke var ferdig.¹³³

De største mengdene *displaced persons* befant seg likevel i Tyskland. Delvis av årsaker som at mange mennesker ble deportert til konsentrasjons- og arbeidsleirer her gjennom krigen. I følge Frank og Reinisch var godt over 10 millioner allierte tvangsarbeidere strandet i Tyskland ved krigens slutt i 1945. I tillegg var det snakk om omtrent 13 millioner etniske tyskere som ble utvist fra land i Øst- og Sør-Europa og som dermed ble "internally displaced", altså *displaced person* i eget hjemland.¹³⁴ I møterapporten fra underkomitéen for *displaced persons* i Europa

---

¹³² RA/S-1682/Da/L0013/0001. UNRRA; Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe, s.6.

¹³³ RA/S-1682/Da/L0013/0001. UNRRA; Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe, s.6.

¹³⁴ Frank og Reinisch, *Refugees in Europe, 1919 – 1959* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 147.

opererer de med et tall på omkring seks millioner *displaced persons* som enten ventet på å bli sendt hjem, eller som nylig var sendt ut av Tyskland.¹³⁵ I august 1945 var allerede fire millioner *displaced persons* blitt hjemsendt fra Tyskland, ved hjelp av UNRRAs arbeid.¹³⁶ Uansett hvilket av disse tallene vi forholder oss til, blir sammenligningen med situasjonen i Norge slående. Sammenligner vi tallene for *displaced persons* i Norge med disse tallene blir det tydelig at situasjonen i Tyskland var mye mer omfattende enn den i Norge. Altså er det naturlig å anta at ressursene som ble tatt i bruk i Tyskland i arbeid med *displaced persons* var flere enn de i Norge.

Den største mengden *displaced persons* i Tyskland var selv tyskere. De tallene det opereres med kommer hovedsakelig fra Vest-Tyskland, da tallene i Østen ikke er kjent. Dette på bakgrunn av det spenningsfylte forholdet mellom Vest og Øst som begynte etter slutten av andre verdenskrig. UNRRA var overordnet mest aktive i Vest-Tyskland når det gjaldt virksomheten som hadde med *displaced persons* å gjøre. Faktisk var ikke UNRRA aktive i Øst-Tyskland overhodet, ingen leirer for *displaced persons* ble dermed opprettet der.¹³⁷ Når det er snakk om Tyskland her er det altså referert til Vest-Tyskland, de nye områdene av Tyskland, som oppstod etter andre verdenskrig, som følge av nye grenser i området. Tidligere tyske områder var nå blitt polske, da resultatet av krigen var at Stalin hadde fått de polske områdene som han og Hitler hadde blitt enige om at han skulle få, mens Tyskland ikke fikk beholde de polske områdene de gjorde krav på i starten av krigen. I tillegg måtte Tyskland gi vekk deler av tidligere østtyske områder til det nye Polen. Også tyskere i de landområdene som ble annektert i begynnelsen av krigen som Tsjekkoslovakia, Ungarn, Romania og Nord-Jugoslavia, ble fordrevet fra områdene de bodde i.¹³⁸ Denne reorganiseringen av landegrenser og fordrivelsen av tyskere førte naturlig nok til at mange tyskere også kom inn under kategorien *displaced persons* etter krigen.

Ved krigens slutt var det likevel ikke-tyske borgere som var UNRRAs hovedprioritet. Dette hadde bakgrunn i at krigen brøt ut på bakgrunn av den tyske regjeringens handlinger, og dermed fikk Tyskland skyld i at mennesker verden over nå var blitt *displaced persons*. De fleste

---

¹³⁵ RA/S-1682/Da/L0013/0001. UNRRA; Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe, s.l.

¹³⁶ Løberg, "Omkring UNRRAs tredje rådsmøte".

¹³⁷ Frank og Reinisch, *Refugees in Europe, 1919 – 1959* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 158.

¹³⁸ *Wikipedia*, s.v. "Fordrivelsen av tyskere etter andre verdenskrig." Lest 16.02.2023.

https://no.wikipedia.org/wiki/Fordrivelsen_av_tyskere_etter_annen_verdenskrig

mennesker av "fiendenasjonalitet", altså de som hadde vært på tysk side under krigen, ble faktisk ikke tilbudt UNRRA-hjelp i det hele tatt.¹³⁹ På bakgrunn av dette var formålet med UNRRAs oppdrag i Tyskland i all hovedsak å hjelpe *displaced persons* av ikke-tysk opprinnelse med å finne tilbake til sine hjemland. I desember 1945 var det allerede omtrent 250 leirer for *displaced persons* i Tyskland og Østerrike, og et år senere – i desember 1946 – var antallet steget til 951. Da UNRRA la ned virksomheten sin i løpet av juni 1947 var det fremdeles 762 aktive leirer. For å utføre alt arbeidet med disse *displaced persons*-leirene var det også behov for et stort antall arbeidere. Minst 10 000 frivillige arbeidere ble rekruttert til oppdragene i Tyskland. Antallet *displaced persons* samt antallet mennesker som var involvert i administreringen og gjennomføringen av *displaced persons*-leirene, gjorde at UNRRAs arbeid med *displaced persons* var det største flyktninghjelp-arbeidet verden hadde sett til da.¹⁴⁰

4.3 UNRRAs håndtering av *displaced persons*

4.3.1 Ansvarsområde og utførelse av arbeidet

Situasjonen med *displaced persons* i Europa etter andre verdenskrig var u håndgripelig og uoversiktlig for alle. UNRRA var den første internasjonale organisasjonen som ble dannet i løpet av andre verdenskrig for å ta vare på og returnere disse menneskene.¹⁴¹ Arbeidet var viktig, både for å unngå kaos og for *displaced persons* helse og sikkerhet. UNRRA sin jobb var derfor å føre tilsyn, koordinere og organisere masseflyttingen av *displaced persons*.¹⁴² Selv om UNRRA tok denne byrden på sin kappe var det fremdeles andre hjelpeorganisasjoner som hadde samme formål. Et poeng er derfor å aktualisere hvordan UNRRA håndterte *displaced persons* samtidig som de måtte forholde seg til de andre aktørene som ville oppnå samme sak. Det var i hvert fall fire andre organisasjoner som arbeidet med flyktninger og *displaced persons* i samtiden. Dette var International Labour Office (ILO), Folkeforbundet sin høykommissær for flyktninger, the Intergovernmental Committee on Refugees og Røde Kors.¹⁴³

---

¹³⁹ Frank og Reinisch, *Refugees in Europe, 1919 – 1959* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 159.

¹⁴⁰ Frank og Reinisch, *Refugees in Europe, 1919 – 1959* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 159.

¹⁴¹ Frank og Reinisch, *Refugees in Europe, 1919 – 1959* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 147.

¹⁴² Frank og Reinisch, *Refugees in Europe, 1919 – 1959* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 154.

¹⁴³ Frank og Reinisch, *Refugees in Europe, 1919 – 1959* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 154.

Det faktum at UNRRA ikke var den eneste organisasjonen som bistod displaced persons, påvirket naturlig nok gangen i arbeidet. Da UNRRA ble opprettet i 1943 var det uklarerhet i hva de skulle ha ansvar for, og hvilket arbeid som burde utføres av de forhenværende organisasjonene. Etter hvert ble det derfor fastsatt to prinsipper som skulle følges av UNRRA for håndtering av *displaced persons*. Det første var at UNRRAs arbeid skulle defineres gjennom et fokus på hjemsendelse av *displaced persons*. Det andre var at UNRRA fikk myndighet til å veilede og koordinere de andre relevante organisasjonenes arbeid relatert til *displaced persons*. I tillegg til dette var det et viktig definisjonsspørsmål om hvem som var *displaced persons*, og som dermed hadde rett på UNRRA sin hjelp. I følge UNRRA sin definisjon var en *displaced person* en som hadde blitt nettopp det som et resultat av krigen. Det var derfor mange *displaced persons* i Europa som hadde vært det også før krigen, men som dermed ikke var kvalifisert for å få hjelp av UNRRA. Disse kunne da få hjelp av de andre organisasjonene som ikke opererte med den samme definisjonen av *displaced persons*. UNRRA var dessuten som kjent fra begynnelsen av en organisasjon som skulle lette på byrden krigen brakte med seg i en hurtig manøver. Da UNRRA ikke var tenkt å fungere som flyktningshjelp i det lange løp, kunne de andre hjelpeorganisasjonene plukke opp igjen arbeidet der UNRRA slapp.¹⁴⁴

I et telegram datert 20. august 1945 kommer det frem at det under UNRRAs rådsmøte i august 1945, ble det vedtatt at UNRRA skulle yte hjelp til *displaced persons* uten hensyn til samtykke fra det land vedkommende var borger av. Det blir ikke utbrodert i telegrammet hvordan dette skulle utføres, men det ville i praksis bety at UNRRA skulle hjelpe *displaced persons* i Europa uavhengig av om det landet vedkommende var borger av hadde godkjent denne hjelpen eller ikke. Datoen for rådsmøtet fremkommer ikke i dokumentet, men brevet er datert 20. august, og henviser til "rådsmøtet lørdag". Den siste lørdagen før 20. august 1945 var lørdag 18. august, og det er derfor rimelig å anta at det er denne datoen det er snakk om.¹⁴⁵ Telegrammet er undertegnet Frihagen, og viser med all sannsynlighet til statsråd Anders Frihagen, som var regjeringsmedlem i Nygaardsvoldsregjeringen. Frihagen ledet det norske Forsynings- og gjenreisningsdepartementet frem til det ble nedlagt i juni 1945.¹⁴⁶ Dette betyr at Frihagen ikke lenger var leder for Forsynings- og gjenreisningsdepartementet på tidspunktet dette telegrammet ble sendt. Likevel var han involvert i UNRRA-saker, noe dette telegrammet blant annet vitner om.

---

¹⁴⁴ Frank og Reinisch, *Refugees in Europe, 1919 – 1959* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 155.

¹⁴⁵ RA/S-1682/Da/L0013/0001. Telegram til utenriksdepartementet i Oslo, Anders Frihagen.

¹⁴⁶ Store norske leksikon, s.v. "Anders Frihagen." Lest 15.02.2023. https://nbl.snl.no/Anders_Frihagen

Vedtaket som blir omtalt i telegrammet ble gjort med et flertall på 28 mot fire stemmer, hvor de fire som stemte imot var Sovjetunionen, Polen, Tsjekkoslovakia og Jugoslavia.¹⁴⁷ Dette vedtaket kan fortelle oss noe om naturen i UNRRAs arbeid, da vedtaket vitner om at UNRRA opererte ut fra en hard linje. Å ikke avvente samtykke til hjelpearbeidet fra målnasjonen, tyder på at UNRRAs hovedprioritet var *displaced persons* ve og vel, fremfor å holde en diplomatisk ydmyk posisjon. Det er også verdt å merke seg hvilke land som stemte imot forslaget. Sovjetunionen og de tre sovjetvennlige landene Polen, Tsjekkoslovakia og Jugoslavia hadde beviselig andre intensjoner etter krigen enn de resterende UNRRA-medlemslandene. Denne uenigheten om håndtering av *displaced persons* etter andre verdenskrig er bare én indikasjon på den begynnende spenningen mellom Øst- og Vest-Europa.

I løpet av sommeren 1945 da frigjøringen fra de tyske okkupasjonsstyrkene var en realitet, intensiverte likevel UNRRA sitt arbeid med *displaced persons*, til tross for motstand fra Sovjetlandene. Denne prosessen ble også dekket i mediene, og i Aftenposten står det skrevet om arbeidet. Den 13. august 1945 ble det publisert et brev sendt fra London den 5. august, signert Ingebrigt Løberg, hvor UNRRAs tredje rådsmøte blir diskutert. Årsaken til at dette blir omtalt som et brev her, er at innlegget åpner med ordene "Brev til Aftenposten", selv om innlegget minner mest om en avisartikkel. Ingebrigt Løberg (1913–1970) var utenrikskorrespondent for Aftenposten, og tilbrakte lange perioder både i nettopp London, men også i Paris.¹⁴⁸ Brevet fra Ingebrigt Løberg oppleves som et vitnesbyrd fra UNRRAs tredje rådsmøte, da han skriver som om han var tilstede under møtet. Dette er det også rimelig å anta at han var, som utenrikskorrespondent er det mulig at han fikk delta på møtet som presse. I følge Løbergs brev ble det "på et tidlig tidspunkt" i rådsmøtet, uten å spesifisere nøyaktig når dette var, bestemt å sette opp 450 lag som skulle sendes til Tyskland for å organisere samlingsentre for *displaced persons*. Formålet med disse sentrene var i følge Løberg å registrere, avluse og gi medisinsk hjelp til *displaced persons*, før de til slutt skulle sendes hjem.¹⁴⁹

Under arbeidet i Tyskland var det militæret til den respektive okkupasjonssonen som hadde det overordnede ansvaret. Det vil si at i den britiske sonen var det britisk militære som hadde

---

¹⁴⁷ Sovjetunionen her omtalt som "Sovjetsamveldet". RA/S-1682/Da/L0013/0001. Telegram til utenriksdepartementet i Oslo, Anders Frihagen.

¹⁴⁸ Norsk mediehistorisk tidsskrift, "Utenriksjournalistikk i norske aviser 1880 – 1930."

¹⁴⁹ Løberg, "Omkring UNRRAs tredje rådsmøte".

ansvaret for å gjøre fredsbevarende arbeid og å stille med tilstrekkelig nødvendig utstyr, og tilsvarende i den amerikanske og den franske sonen. På samme tid var det UNRRA ansvarlige for å styre DP-leirene. I andre deler av Europa hadde UNRRA selv ansvaret for organisering og gjennomføring, uten hjelp fra militære styrker-D. Gjennom UNRRAs operasjoner i "den nære østen" var 5400 grekere og dodekanesere¹⁵⁰ og 15 850 jugoslavere blitt sendt hjem fra UNRRA-leirer. I følge Løberg var disse operasjonene gjennomført utelukkende av UNRRA, altså uten militær hjelp, og de ble omtalt som svært vellykkede. Han skriver dessuten også i denne sammenheng at "det ser ut til at den tvil som ble reist på enkelte hold for en tid siden, om UNRRA ville være i stand til å overta hele ansvaret for "*displaced persons*" ikke var berettiget".¹⁵¹ Altså var det tidligere blitt sådd tvil om at UNRRA ville klare oppdraget med å håndtere hele ansvaret for *displaced persons* etter krigen, men den generelle oppfatningen var nå i følge Løberg at man nå hadde troen på UNRRA. I hvert fall var det planlagt oppdrag for UNRRA i Østerrike, hvor det befant seg anslagsvis 60 000-80 000 *displaced persons*. Også i Italia var UNRRA på denne tiden ansvarlig for leirer som rommet i alt 3000 personer, fordelt på 32 nasjonaliteter, skal vi tro Løberg sine ord.

En annen oppgave som tilfalt UNRRA var å huse de *displaced persons* som ikke hadde mulighet til å bli flyttet tilbake til der de hadde befunnet seg før krigsutbruddet. Årsakene til at de ikke kunne reise tilbake til opprinnelig bosted kunne være mange. I noen tilfeller handlet det i det hele tatt ikke om at de ikke kunne reise tilbake, men at de ikke ville, for eksempel av sikkerhetsmessige hensyn. Dette gjaldt for eksempel i Sovjetunionen, da Stalin hadde beordret offentlig henging av alle som kunne mistenkes for å ha samarbeidet med nazistene.¹⁵² Sovjetere som befant seg utenfor Sovjetunionen ved krigens slutt kunne derfor ha et ønske om å ikke reise tilbake. Menneskene som av ulike årsaker ikke ble flyttet tilbake til der de hadde befunnet seg før krigen, fikk gjerne flyktningstatus og dermed muligheten til å oppholde seg i et annet land frem til andre ordninger ble sørget for. Et eksempel på dette finner vi også i Ingebrigt Løberg sitt innlegg i Aftenposten. Her meldes det nemlig om at Sverige i juli 1945 hadde tilbudt seg å huse 10 000 flyktninger i inntil seks måneder. Allerede 26. juli samme år hadde UNRRA sørget for at disse 10 000 menneskene hadde kommet frem til Sverige. Akkurat disse menneskene var i hovedsak belgiere, og deres opphold i Sverige ville bli økonomisk dekket av den svenske stat.

---

¹⁵⁰ Dodekanesene er en øygruppe i Hellas, og begrepet dodekansere henviser her til mennesker som bodde på disse øyene. Store norske leksikon, s.v. "Dodekanesene". Lest 25.01.2023. <https://snl.no/Dodekanesene>

¹⁵¹ Løberg, "Omkring UNRRAs tredje rådsmøte".

¹⁵² Kovalev, "Nazi Collaborators in the Soviet Union during and after World War II", s.44.

På denne måten ser vi også at UNRRA "outsourcet"¹⁵³ noen oppgaver til enkeltland i de tilfellene der dette var ansett som hensiktsmessig.¹⁵⁴

4.3.2 Livet i leirene

Livet i leirene for *displaced persons*, også omtalt som DP-camps - *displaced persons camps* - ble dokumentert gjennom blant annet erindringer fra frivillige UNRRA-arbeidere. Struktureringen av DP-leirene er også skildret av historieforfatter Keith Lowe i boken *Råskapens Europa*, som ble utgitt i 2013. Lowe er ekspert på andre verdenskrig og har skrevet flere bøker i samme kategori. I *Råskapens Europa* blir DP-leirene omtalt som steder hvor *displaced persons* både skulle få mat, husly, medisinsk behandling samtidig som de fikk rådgivning, utdanning, rekreasjon og mulighet for politisk aktivitet. I de fleste leirer ble derfor skoler opprettet som et av de første midlene for å "hjelp andre med å hjelpe seg selv", som var UNRRA-personalet sitt mantra. I følge rapporter fra den amerikanske hæren var det i april 1946 hele 90% oppmøte på skoler for *displaced persons* i leirene.¹⁵⁵ Dette kan fortelle noe om viktigheten av en slik institusjon som gir følelsen av noe permanent i en hverdag som totalt sett var veldig midlertidig.

Andre institusjoner som ble opprettet i leirene var kirker og andre religiøse grupper, samt teater, speidergrupper og ungdomsklubber. Det ble fra opprettelsen av leirene oppmuntret både av UNRRA, men også av de militære styrkene som var involvert i driften, til å drives selvstyre innad i leirene. Dette skjedde i form av at det ble avholdt valg, samt i noen tilfeller opprettet domstoler og politivesen som håndterte vanskelige situasjoner i livet i leiren.¹⁵⁶ Vanskelige situasjoner kunne være oppblomstring av ekstremistiske tanker og holdninger i leirene, opprettelse av svartebørs og plyndring blant annet. Disse situasjonene førte til en viss mistro til UNRRA, og utenfra var det noen som mente at organisasjonen var inkompetent og ute av stand til å drive leirene på riktig vis. Likevel hevder Rowe at av *displaced persons* selv så ble UNRRA husket som noe positivt.¹⁵⁷

---

¹⁵³ Å outsource kommer fra engelsk "to outsource" og betyr å delegere oppgaver videre til andre firmaer eller andre personer.

¹⁵⁴ Løberg, "Omkring UNRRAs tredje rådsmøte".

¹⁵⁵ Lowe, *Råskapens Europa*, overs. Rune Rogndokken Moen (Oslo: Dinamo Forlag, 2013), 131.

¹⁵⁶ Lowe, *Råskapens Europa*, overs. Rune Rogndokken Moen (Oslo: Dinamo Forlag, 2013), 131.

¹⁵⁷ Lowe, *Råskapens Europa*, overs. Rune Rogndokken Moen (Oslo: Dinamo Forlag, 2013), 132.

Gjennom et brev datert den 25. juni 1946 blir et norsk perspektiv også dratt inn i sammenheng med DP-leirer. Brevet forteller nemlig historien om en liten, norsk gutt som har blitt lokalisert i en av UNRRA sine leirer i området Oberbayern i Tyskland. Brevet er adressert til Fru Björg Strömnes i Fredrikstad, og er undertegnet oberstløytnant Christian Aall, det lyder som følger:

Vi mottok i sin tid en meddelelse fra Miss Helen Steiger, Welfare Officer, UNRRA Team 182, Kloster Indersdorf, Kreis Dachau, Oberbayern, om at det i leiren befant seg en liten norsk gutt ved navn Rolf Dietr Strömnes. Vi underrettet omgående Sosialdepartementet i Oslo, og mottok i dag deres svar. Ifølge dette har Deres svoger, Leif Willy Tuman, Fredrikstad, meddelt at gutten er Deres og at De muligens var i den tro at han var død. Det gleder oss derfor å kunne gi Dem denne opplysning, og vi vil be Dem sette Dem i forbindelse med nevnte UNRRA-leir.¹⁵⁸

I dette brevet får man altså opplysninger om at en norsk gutt som var antatt død i virkeligheten befant seg i en av UNRRA sine leirer i Tyskland. Brevet forteller oss ingenting om hvorfor gutten befant seg i området i utgangspunktet, men det er kjent at det fantes en konsentrasjonsleir i Dachau, i nærheten av der denne UNRRA-leiren var opprettet. Det er en mulighet for at gutten, Rolf Dietr Strömnes, hadde tilbrakt tid her under krigen, uten at dette blir hverken bekreftet eller avkreftet av noe av informasjonen som står i brevet. Det finnes heller ingen informasjon i det aktuelle brevet om hvordan Rolf skulle sendes ut av Tyskland, eller hvordan noen av de praktiske tingene skulle bli organisert. Reiste han hjem alene, eller var det noen som var med ham? Reiste han med tog eller ble han satt på en båt? Hvem var det som betalte for billettene han eventuelt måtte benytte seg av? Alle disse spørsmålene forblir ubesvart, men er verdt tid til ettertanke. Brevet er uansett et tidsvitne om hvordan norske myndigheter samarbeidet aktivt med UNRRA-leirene for å gjøre rede for *displaced persons*. Hvordan *displaced persons* var relevant i forbindelse med Norge blir videre redegjort for i neste delkapittel.

---

¹⁵⁸ RA/S-2910/D/Da/L0154/0002. Brev adressert til Fru Björg Strömnes.

4.4 *Displaced persons* og Norge

Dette delkapittelet vil dekke hvordan *displaced persons* etter andre verdenskrig er relevant i norsk historisk sammenheng. Dette innebærer å fortelle om *displaced persons* som opprinnelig kom fra andre land som nå oppholdt seg i Norge. I tillegg vil nordmenn som var *displaced* i andre deler av Europa bli behandlet. Kapittelets funksjon er å lage en oversikt over dette, noe som vil gi innblikk i hvor stor grad Norge var involvert i UNRRAs flyktningsarbeid, både som mottaker av hjelpen og som bidragsyter. I norsk sammenheng var det Nord-Norge som ble hardest fysisk rammet av andre verdenskrig, og det var dermed her det var mest behov for gjenoppbyggingsarbeid. I litteraturen kan en lese om hvordan mennesker ble *displaced persons* i Nord-Norge som følge av ødeleggelsene. Det finnes derimot lite å vise til når det gjelder *displaced persons* andre steder i Norge. Om dette er fordi det ikke fantes andre steder er vanskelig å si, men det er rimelig å anta at det var størst mengde *displaced persons* i Nord-Norge, nettopp på grunn av den utbredte ødeleggelsen her.

I boken "Flyktninger i eget land" (1995) dekker forfatter Anne Merete Knudsen hendelsene i Finnmark og Nord-Troms etter brent-jord-taktikken som okkupasjonsmakten benyttet seg av da de ble presset til å trekke seg ut av de nordlige delene av landet.¹⁵⁹ Som følge av denne taktikken ble innbyggerne i disse områdene nettopp flyktninger i eget land, som tittelen på boken peker på. Følgene av brent-jord-taktikken var titusenvis av mennesker uten tak over hodet, som nå ble tvunget til å evakuere fra hjemstedene sine. I tillegg til den lokale befolkningen så evakuerte tyskerne fra områdene, og tok med seg de russiske krigsfangene. I løpet av de tre første ukene av november 1944 passerte cirka 35 000 evakuerte nordmenn Tromsø. Det var i tillegg omtrent like mange tyskere og et ukjent antall russiske krigsfanger i byen. Å skaffe tak over hodet til alle disse menneskene ble dermed en umulig oppgave for en by som på denne tiden selv bestod av bare omtrent 10 000 innbyggere.¹⁶⁰ Disse menneskene utgjorde på et tidspunkt altså en del av statistikken over *displaced persons* i Europa og det vi ser er et eksempel på hvordan en kunne bli en *displaced person* i sitt eget land. Fortellingen fra "Flyktninger i eget land" begynner i 1944, og på dette tidspunktet kunne ikke UNRRA gjøre

---

¹⁵⁹ Boken er skrevet på oppdrag fra Alta museum, for å videreformidle en viktig del av nord-norsk historie. Innholdet i boken er basert på en utstilling som var oppsatt i Alta museum mellom 1994 og 1995. Anne Merete Knudsen er forfatter og redaktør av boken, men innholdet er i stor grad produsert av de som jobbet med den aktuelle utstillingen. Knudsen, *Flyktninger i eget land* (Alta: Alta museum, 1995), 5.

¹⁶⁰ Knudsen, *Flyktninger i eget land* (Alta: Alta museum, 1995), 16-17.

noe for disse menneskene. Først da okkupasjonsmakten hadde trukket seg ut av landet var det mulig for UNRRA å bruke ressursene sine i Norge.

Først da krigen var over i Norge den 8. mai 1945 ble det aktuelt for *displaced persons* fra Finnmark og Nord-Troms å flytte tilbake. På grunn av minefaren både på land og til sjøs i områdene, ble tilbakeflyttingen regulert av myndighetene. Mellom 17. og 28. mai 1945 ble 61 000 miner plukket opp i Nord-Norge, noe som var en viktig forberedelse før de lokale innbyggerne kunne flytte hjem. I juli 1945 kom reglene om tilbakeflytting, og disse inkluderte at man måtte ha tillatelse fra lensmann eller ordfører på hjemstedet før man kunne flytte tilbake.¹⁶¹ I løpet av 1945 flyttet omtrent 20 000 innbyggere tilbake til der de hadde evakuert fra. Året etter, i 1946, var det enda 25 000 til som flyttet tilbake. Når så mange mennesker skulle bosette seg på nytt i områder hvor mye av infrastrukturen var totalødelagt, var det stort behov for gjenoppbyggingsarbeid. Brakker måtte oppføres, båter og fiskeredskaper var sårt trengt, og alt av kjøkkenredskap og verktøy ble etterlyst. Også klær og sko var viktige ting for at livet skulle gå som normalt igjen i Nord-Norge.¹⁶²

Det skal presiseres at det i denne boken ikke blir nevnt hvorvidt UNRRA var en del av hjelpearbeidet, men det står skrevet om hvordan sosialt hjelpearbeid ble en redning for disse menneskene i løpet av årene 1945 og 1946. "Norske og utenlandske hjelpeorganisasjoner sendte klær, kjøkkentøy og andre nødvendige ting til befolkningen i Nord-Troms og Finnmark".¹⁶³ Selv om UNRRA ikke står nevnt her spesifikt, passer UNRRA beskrivelsen av en utenlandsk hjelpeorganisasjon som sendte klær og andre nødvendige hjelpemidler. Dette vet vi at UNRRA bidro med både til trengende i Norge og i andre deler av Europa i årene 1945-46. En kan derfor tenke seg at disse menneskene ble mål for UNRRAs hjelp i løpet av etterkrigstiden. Det kan ikke understrekes nok at Norge ikke var et mål for UNRRAs hjelp så lenge landet var okkupert av tyskerne. Fortellingene fra Alta er kun et eksempel på hvordan mennesker ble *displaced persons* i samtiden. Videre vil det bli lagt frem flere detaljer for hvordan arbeid med *displaced persons* i Norge foregikk, og dessuten mer diskusjon rundt norske *displaced persons* utenfor de norske landegrensene.

---

¹⁶¹ Knudsen, *Flyktinger i eget land* (Alta: Alta museum, 1995), 36.

¹⁶² Knudsen, *Flyktinger i eget land* (Alta: Alta museum, 1995), 38.

¹⁶³ Knudsen, *Flyktinger i eget land* (Alta: Alta museum, 1995), 39.

4.4.1 Norske *displaced persons*

En rapport datert den 31. juli 1945 dokumenterer *displaced persons* i Europa etter krigens slutt. Rapporten er merket som konfidensiell, og den oppgir ingen informasjon om hvor møtet ble holdt, eller hvem som var tilstede. Møtet var avholdt for "Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe", videre bare omtalt som underkomité for *displaced persons* i Europa. Selv om det ikke finnes noe informasjon i selve arkivmaterialet om hvor møtet befant seg, finnes det råd å hente hos Jessica Reinisch. I boken "Refugees in Europe, 1919–1959. A Forty Years' Crisis?" (2017), som Reinisch har skrevet sammen med Matthew Frank, har de dekket flyktningkrisen blant *displaced persons* etter andre verdenskrig. Her blir nettopp denne underkomitéen for *displaced persons* i Europa nevnt. Underkomitéen var en av mange som ble dannet like etter opprettelsen av UNRRA, for å lage mer konkrete planer. Arbeidsoppgavene til UNRRA var såpass mange og ulike at et sett underkomitéer var nødvendig for å få mer effektivitet i organisasjonen.¹⁶⁴ Reinisch og Frank skriver at underkomitéen for *displaced persons* i Europa møttes i London, og at det var her de utarbeidet planen for å håndtere situasjonen med *displaced persons* i etterkrigstiden.¹⁶⁵ Det er dermed sannsynlig at rapporten som blir analysert her nettopp er skrevet i London.

Underoverskriften på rapporten "Brief Progress Report on the Displaced Persons Problem in Europe"¹⁶⁶ tyder på at agendaen for møtet var å diskutere fremdriften når det gjaldt arbeid med *displaced persons* i Europa. Første punkt på rapporten er operasjonen for *displaced persons* i den vestlige delen av Tyskland, nærmere bestemt i de britiske, amerikanske og franske sonene. I rapporten er det lagt frem et estimert antall av *displaced persons* som på dette tidspunktet befant seg i Tyskland. Her er det igjen kun snakk om de britiske, franske og amerikanske sonene av Tyskland. Det vil være disse sonene det henvises til ved bruk av "Tyskland" i resten av kapittelet også, dersom annet ikke spesifiseres. Årsaken til dette er at vi ikke har tall for den sovjetiske delen av Tyskland, noe som kommer som en følge av slutten på samarbeidet mellom de allierte og Sovjetunionen etter krigens slutt. I følge dokumentet fra dette møtet var det 5500 norske *displaced persons* som på dette tidspunktet allerede var sendt tilbake til Norge. I tillegg er det dokumentert at 1000 nordmenn til venter på å bli sendt tilbake til Norge. Til sammen

---

¹⁶⁴ Frank og Reinisch, *Refugees in Europe, 1919 – 1959* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 153.

¹⁶⁵ Frank og Reinisch, *Refugees in Europe, 1919 – 1959* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 170.

¹⁶⁶ Egen oversettelse: Kort fremgangsrapport på problemet med *displaced persons* i Europa. RA/S-1682/Da/L0013/0001. UNRRA; Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe, s.1.

utgjør dette 6500 norske *displaced persons* som befant seg i Tyskland etter krigens slutt.¹⁶⁷ I rapporten kommer det også frem hvor mange mennesker av andre nasjonaliteter som var *displaced* i Tyskland etter krigen, men det finnes ikke dokumentasjon på norske *displaced persons* andre steder i Europa enn i Tyskland.

4.4.2 Arbeid med *displaced persons* i Norge

Under møtet som er diskutert i forrige underkapittel ble *relief*-oppdragene i ulike land drøftet. Altså har underkomitéen for *displaced persons* i Europa gått gjennom land for land hvordan oppdragene med *displaced persons* i de aktuelle landene gikk. Underkomitéen har tilsynelatende gått gjennom alle landene som mottok *relief*hjelp i perioden, og gjort en vurdering på hvordan arbeidet gikk, og hvordan *relief*arbeidet skulle se ut i tiden fremover. Når det gjaldt Norges vedkommende, kunne det se ut til at arbeidet nærmet seg slutten da dette møtet fant sted, den 31. juli 1945. I møterapporten står det nemlig at:

På grunn av den begrensede mengden arbeid det nå ser sannsynlig ut at UNNRA vil få gjort i landet, har sjefen for oppdraget, etter å ha konsultert med norske myndigheter, anbefalt at det ikke vil være nødvendig å hente inn de resterende fire personene som skulle ha vært med på oppdraget.¹⁶⁸

Denne avgjørelsen fra oppdragsansvarlig kan tyde på at det var mindre å gjøre med *displaced persons* i Norge enn først antatt, eller at arbeidet tok kortere tid enn beregnet. Det faktum at UNRRA melder om at det er "begrenset" hvilken mengde arbeid de kan gjøre i Norge, kan fortelle oss at oppdraget ble vurdert mer omfattende enn det viste seg å være. Uansett er det rimelig å anta at oppdraget i Norge ikke var det mest tidkrevende og omfattende oppdraget UNRRA gjorde når det kom til *displaced persons*. Spesielt med tanke på at det kun var dokumentert 5500 nordmenn i Tyskland, sammenlignet med 1,4 millioner franskmenn i samme område, for å ta et eksempel.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ RA/S-1682/Da/L0013/0001. UNRRA; Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe, s.1.

¹⁶⁸ Egen oversettelse fra engelsk. Originalsitat lyder: "Because of the restricted amount of work which it now appears likely that UNRRA will be able to do in the country, the Chief of Mission, after consultation with the Norwegian Government, advises that it will not be necessary to call forward the remaining four persons who were to have been included in the mission." RA/S-1682/Da/L0013/0001. UNRRA; Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe, s.8.

¹⁶⁹ RA/S-1682/Da/L0013/0001. UNRRA; Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe, s.1.

Til tross for at UNRRA vurderte det som begrenset mengde arbeid å ta seg til i Norge, var det rapportert om omtrent 90 000 *displaced persons* som oppholdt seg i landet. Dette var for det aller meste russiske krigsfanger som fremdeles befant seg i Norge etter at tyskerne hadde trukket seg ut. I følge UNRRAs møtereferater ville samtlige 90 000 russere være sendt tilbake til opphavsstedet sitt innen den 10. juli.¹⁷⁰ Også 400 franskmenn som hadde oppholdt seg i Norge skulle være sendt tilbake til Frankrike på tidspunktet møtet ble avholdt. De gjenværende *displaced persons* som oppholdt seg i Norge, som for det meste var polakker, ble på dette tidspunktet tatt vare på av nordmenn i flyktningleirer innad i Norge. I denne forbindelse blir det nevnt at de som var *displaced persons* hadde dårlige kår når det gjaldt bekledning og skotøy, og at det var ønske om å hurtig anskaffe de nødvendige midlene til disse menneskene.¹⁷¹ Import av klær til *displaced persons* ble også diskutert i kapittel tre.

Det var ikke bare klær som var nødvendige forsyninger for *displaced persons* i Norge, også mat var naturlig nok en kritisk vare. Under rådsmøtet til UNRRA den 31. juli 1945 ble det meldt om at tre mobile "feeding units", eller enheter med matvarer hadde ankommet Norge. Disse enhetene skulle forsyne *displaced persons* som befant seg i Norge. I tillegg hadde UNRRA sørget for at en del av en konvoi også hadde kommet med matvarer og var engasjert i å distribuere disse ut i Norges land til mennesker fra FN-land som var *displaced persons* i Norge. Hvordan mennesker fra FN-land eventuelt skulle skilles fra andre *displaced persons* blir ikke nevnt i dokumentet. Det blir videre nevnt at tre enheter til med matvarer hadde blitt etterspurt.¹⁷² Om disse matvarene ble innvilget oppdraget og om det senere kom frem, finnes det ingen informasjon om i det aktuelle dokumentet.

4.4.3 Hva visste det norske samfunnet?

Analysen har så langt vist at *displaced persons* var en realitet og noe en måtte forholde seg til også i Norge, om noe i mindre grad enn mange andre steder i Europa. Dette gjør det interessant å undersøke og vurdere hva den alminnelige norske borger visste om situasjonen mens den stod på. Dermed har jeg undersøkt aviser og sett hva som ble skrevet om *displaced persons* i samtiden. For det første må det presiseres at et søk etter '*displaced persons*' har lite for seg, noe

---

¹⁷⁰ Her er det ikke spesifisert årstall, men da referatet er datert 31. juli 1945 er det overveiende sannsynlig at det er juli samme år, altså 1945, det er snakk om.

¹⁷¹ RA/S-1682/Da/L0013/0001. UNRRA; Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe, s.9.

¹⁷² RA/S-1682/Da/L0013/0001. UNRRA; Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe, s.9.

som kan tyde på at det ikke var slik menneskene ble omtalt i samtiden. Søker en derimot etter 'flyktninger', finnes det mer informasjon å ta av. I Aftenposten sitt arkiv finnes det over 1000 søkeresultater mellom 1943 og 1948, altså i de årene UNRRA var involvert i håndteringen av *displaced persons*. I tillegg finnes det nesten tusen resultater i arkivet for de første krigsårene, hvor UNRRA ikke enda var innblandet i tematikken. Dette kan, uten at vi enda vet noe om innholdet, tyde på at det norske folk hadde god tilgang på informasjon om situasjonen omkring *displaced persons* i Europa etter andre verdenskrig.

I forrige delkapittel kom det frem at Sverige i 1945 hadde bestemt å huse 10 000 flyktninger gjennom et samarbeid med UNRRA. Den 30. januar 1946 kunne det norske folk lese i Aftenposten at Sverige hadde besluttet å "ta seg av ytterligere 2000 jødiske flyktninger fra Polen".¹⁷³ Denne gangen var ikke UNRRA nevnt spesifikt i denne sammenheng, men ut fra sammenhengen kan det antas at også disse menneskene fikk komme til Sverige gjennom det nevnte samarbeidet med UNRRA. I avisen står det ingen ytterligere informasjon, og notatet fikk liten plass på siden, men det er i hvert fall et, noe snevert, bevis på representasjonen av *displaced persons* i norske aviser. Det finnes mange lignende tilfeller, hvor UNRRAs arbeid med *displaced persons* nevnes i korte innlegg og notiser, og det oppleves som om det var en løpende oppdatering på arbeidet i media.

I tråd med mengden søkeresultater er dette naturligvis heller ikke den eneste gangen Aftenposten skriver om flyktninger, som i vår definisjon faller under kategorien *displaced persons*. Et annet eksempel finner vi året etter, i 1947. Denne gangen ble det publisert et innlegg i Aftenposten med tittelen "Flyktingenes ulykkelige skare". Artikkelen er skrevet av Roald Nerdrum som sammen med tidligere omtalte Ingebrigt Løberg var utenrikskorrespondent for Aftenposten i det aktuelle tidsrommet. Artikkelen tar for seg tematikken vedrørende hva som skal skje med arbeidet med flyktninger når UNRRA legges ned. Som kjent ble UNRRA nedlagt i løpet av 1947, og alle dens funksjoner var overtatt av andre ledd i løpet av 1948. Da dette avisinnlegget ble publisert den 9. mai 1947 var det tydelig en del av den offentlige interesse å få klarhet i hvordan arbeidet med *displaced persons* ville organiseres etter nedleggelsen av UNRRA. Avisinnlegget sier blant annet at:

---

¹⁷³ Ukjent journalist, "Telegrammer i utdrag".

Man regner med at det er minst en million flyktninger i Europa i dag av forskjellige kategorier, og når UNRRA slutter sin virksomhet i juni måned i år, er det meningen at den nye flyktningeorganisasjon skal tre til for å hjelpe flyktningene. Med den erfaring man i dag har i disse saker, er det innlysende at hovedvekten kommer til å bli lagt på repatriering. Organisasjonen må under betryggende former og selvsagt på frivillig basis, søke å få sendt flest mulig av flyktningene til sine hjemland.¹⁷⁴

Dette avisinnlegget informerer altså ikke bare om driften av UNRRA, men hvordan den skal videreføres til en ny organisasjon etter nedleggelsen av UNRRA i juni 1947. Avisinnlegget anslår også at det er en million flyktninger i Europa på dette tidspunktet. Dette antallet er nok en av flere grunner til at problematikken ble såpass godt dekket i avisen. De nevnte avisinnleggene er bare to eksempler av mange, på et fenomen som var tydelig tilstede gjennom hele etterkrigstiden, nemlig dokumentasjonen av flyktningbølgen som foregikk på det europeiske kontinentet. Mengden avismateriale som finnes om *displaced persons* i etterkrigsårene tyder på at det norske folk ble godt informert gjennom aviser, og at dersom de var oppdatert på nyhetene kunne de vite ganske mye om situasjonen.

4.5 Delkonklusjon

I løpet av kapittelet har UNRRAs håndtering av *displaced persons* blitt redegjort for og drøftet. UNRRA var den organisasjonen som hadde mest å gjøre med *displaced persons* i Europa umiddelbart etter andre verdenskrig, noe som gjorde at de hadde stor innflytelse og makt når det gjaldt retningslinjer for håndteringen av disse menneskene. Avgjørelsen om at hjelp til *displaced persons* skulle gjennomføres uten godkjenning fra landet de befant seg i, vitner om at viktigheten av å bistå hjelpeløse mennesker i en sårbar situasjon veide tyngre enn å blidgjøre alle nasjonene som var involvert i prosessen. De som sa imot dette vedtaket var hovedsakelig Sovjetunionen og de landene som var i nær tilknytning til Sovjet. Uenighetene mellom de vestlige og de østlige UNRRA-medlemslandene peker frem mot den stadig mer spente situasjonen som kulminerte i den kalde krigen. Uenighetene til tross, fikk UNRRA gjennomført mye knyttet til *displaced persons* i løpet av sine fem leveår.

---

¹⁷⁴ Nerdrum, "Flyktningenes ulykkelige skare".

Norges forbindelse til *displaced persons* i perioden etter andre verdenskrig har også blitt lagt frem. Situasjonen både i Norge og for norske mennesker som var *displaced* andre steder i verden har blitt tydeliggjort. Gjennom analysen i kapittelet har det kommet frem at situasjonen i Norge var langt mindre omfattende enn andre steder i Europa. Likevel har UNRRA og Norge arbeidet tett i oppgaven med å sende *displaced persons* som ikke tilhørte i Norge hjem. Også norske mennesker som var *displaced persons* på kontinentet ble returnert til Norge ved hjelp av UNRRA. Det må likevel understrekes hvordan situasjonen i Norge skilte seg fra andre steder i Europa, eksemplifisert gjennom tilstandene i Tyskland. Både mengden *displaced persons* og antallet arbeidere var betydelig mindre i Norge enn i Tyskland. Dette har blitt begrunnet gjennom årsaker som endringer i landegrensene i Tyskland og fordrivelsen av tyskere, samt deportasjonen av mennesker til tyske områder til konsentrasjons- og arbeidsleirer. For Norge sitt vedkommende er det rimelig å konkludere med at de største mengdene *displaced persons* her i landet befant seg i Nord-Norge. Dette var både norske innbyggere, men også for eksempel russiske krigsfanger.

Gjennom de dokumentene som har blitt lagt frem kan en trygt konkludere med at UNRRA hadde stor innflytelse på arbeidet med *displaced persons*, ikke bare i Norge, men i Europa generelt. Organisasjonen hadde ansvar for hjemsendelse av flere millioner *displaced persons*, noe et titusentalls antall mennesker hjalp til med, både frivillige og ansatte i UNRRA. Et eksakt antall av *displaced persons* i Europa i tiden etter andre verdenskrig ble aldri fremmet, da det fantes store mørketall blant annet fra det som skulle bli Øst-Tyskland. Likevel er det estimert at så mye som 60 millioner på et eller annet vis ble ufrivillig flyttet fra hjemmene sine i løpet av krigen og tidlig etterkrigstid. Med et så stort antall mennesker i nød var det et stort ansvar UNRRA hadde påtatt seg. Arbeidet var likevel i stor grad vellykket, da mange av de *displaced persons* som var i kontakt med UNRRA fikk den hjelpen de trengte. Brevet vi så vedrørende den norske gutten Rolf Dietr Strömnes er bare ett eksempel på hvordan UNRRAs arbeid var vellykket, hva gjaldt å identifisere og returnere *displaced persons*.

Utover Norges direkte innblanding i arbeidet med *displaced persons* internt og på det europeiske kontinentet, var dessuten mediene opptatt av å dekke tematikken. I dette kapittelet har det blitt pekt på hvordan Aftenposten fulgte situasjonen tett, noe som la til rette for at nordmenn kunne vite mye om *displaced persons* i Europa dersom de leste avisene. Denne tette oppfølgingen av *displaced persons* i mediene kan tale for viktigheten av arbeidet. Selv om

situasjonen med *displaced persons* i Norge ikke var overveiende belastende i lengden for det norske samfunn var det altså et ønske om å spre informasjon om hvordan situasjonen til *displaced persons* på kontinentet var. Dette kan også ha vært nettopp en konsekvens av at det norske folk kan ha følt på mindre ansvar for *displaced persons* fordi dette ikke var et like presserende problem i Norge som i andre deler av Europa. Mediedekningen kan derfor ha vært en viktig faktor for å minne nordmenn på den dramatiske situasjonen på det europeiske kontinent.

5. Videre forskning og konklusjon

5.1 Videre forskning

Det er naturligvis både rom og behov for videre forskning rundt temaet som er behandlet i denne masteroppgaven. Personlig skulle jeg ønske at jeg hadde hatt plass til å gå enda mer i dybden, men innser at det viktigste med prosjektet var å skaffe større innsikt og kunnskap rundt UNRRA og Norges forhold og samarbeidet mellom disse to partene. Dette medfører at det fremdeles finnes stort potensiale når det kommer til de spesifikke sidene ved forholdet. En interessant innfallsvinkel handler om hvorvidt UNRRA-medlemskapet var utslagsgivende for Norges politiske posisjon etter krigen. Dette vil dog kreve en dypere analyse av Norges ståsted før krigen og etter krigen, samt hvordan Norges forhold har vært til andre internasjonale organisasjoner i disse periodene. I tillegg ville det være nyttig å undersøke hvordan Norge posisjonerte seg politisk sammenlignet med andre medlemsland av UNRRA. Forskningen på forholdet mellom Norge og UNRRA er likevel avgjørende som grunnlag for denne videre forskningen.

Som nevnt innledningsvis vil fokuset som har vært på Norges rolle i organisasjonen gi et utdypende perspektiv "fra innsiden og ut". Organisasjonen forstått innenfra på et nasjonalt plan eksemplifisert gjennom Norges rolle har bidratt til å gi dypere forståelse for organisasjonen som helhet. Dette har vært hensikten gjennom denne masteroppgaven, og er definitivt noe som har blitt besvart i en viss grad. Likevel vil en fullstendig forståelse av organisasjonens relasjon til medlemslandene være avhengig av å sammenligne forholdet mellom UNRRA og ulike medlemsland. Dette er definitivt noe som er interessant for videre forskning, da det kan gi innsikt i hvorvidt Norge var i en særstilling eller om medlemslandenes forhold til UNRRA i stor grad var lik det til Norge. I denne sammenheng vil det først og fremst være spennende å se på UNRRAs forhold til de andre okkuperte landene, som derfor ville vært i en lignende situasjon som Norge var i. Dette vil nok være mest interessant da relasjonen til et land som ikke var okkupert nødvendigvis ville være farget av det faktumet.

Et siste spørsmål som burde undersøkes videre handler om hvorvidt UNRRA kan bli sett som et middel for å forhindre spredningen av kommunismen. Som kjent og nevnt innledningsvis ble blant annet Marshallhjelpen opprettet som en økonomisk løsning for land som trengte bistand

i etterkrigstiden. Til gjengjeld ble disse landene vestvendte og del av den kapitalistiske verden, fremfor å vende seg mot Sovjetunionen og mulig bli påvirket av den kommunistiske ideologien. Dette peker på at det kan være aktuelt å undersøke om UNRRA i ettertid kan sees på som et middel for å forhindre denne spredningen av kommunistisk ideologi. Likevel er det verdt å huske på at Sovjetunionen var en av de fire største bidragsyterne til UNRRA, og at det ikke er sikkert at dette var tilfellet med UNRRA. Det er uansett noe som kan være spennende å forske videre på, da det vil utdype kunnskapen om UNRRA politisk. Selvsagt finnes det mange flere muligheter for videre forskning på UNRRA for fremtiden, men dette er noen av de temaene jeg opplever som mest interessante og mest nødvendig for å utdype forskningen på området.

5.2 Avsluttende diskusjon og konklusjon

For å friske opp minnet litt var problemstillingen for oppgaven "Hvordan kan samarbeidet mellom Norge og UNRRA i årene 1943–1948 beskrives, og hvilke positive konsekvenser fikk det for partene?". Denne problemstillingen har blitt undersøkt gjennom analyse av administrasjonens organisering, handelssamarbeidet, og arbeid med *displaced persons*. Å svare på problemstillingen vedrørende Norges samarbeid med UNRRA er dermed en kompleks og tredelt oppgave. For det første var UNRRA en viktig bidragsyter hva gjelder import til Norge etter at okkupasjonen var over. Handelssamarbeidet er en av de tingene som har blitt analysert i oppgaven, og analysen tyder på at dette var svært viktig for Norges del i umiddelbar etterkrigstid. Eksporten en kan se fra Norge til UNRRA i ettertid av krigen er derimot ikke like dominerende, selv om den øker fra krigstid til fredstid. I denne sammenheng vil det være naturlig å argumentere for at selve handelssamarbeidet fikk flere positive konsekvenser for Norge enn for UNRRA selv.

For det andre var UNRRA den viktigste aktøren knyttet til arbeid med *displaced persons* i Norge, og norske *displaced persons* andre steder i Europa. Dette har blitt understreket gjennom analysen av *displaced persons*, og er eksemplifisert blant annet gjennom den personlige historien til Rolf Dietr Strömnes. Den lille gutten som ble identifisert av ansatte i en UNRRA-leir i Tyskland som informerte norske myndigheter, og dermed ble sendt tilbake til moren i Norge som trodde at han var død. Sannsynligheten for at det fantes flere liknende historier er definitivt tilstedeværende, og tyder på at UNRRAs arbeid med *displaced persons* i aller høyeste grad var viktig for Norge, i hvert fall i en liten skala, som uansett var viktig for enkeltskjebner.

UNRRA var dessuten involvert i arbeid med *displaced persons* som befant seg i Norge, og var det organet som jobbet tettest opp mot denne problematikken i etterkrigstiden. Antallet norske *displaced persons* og antallet *displaced persons* i Norge var dog mye lavere enn andre steder i Europa og for andre nasjoner. Sett i sammenheng med disse andre nasjonene var UNRRAs arbeid med *displaced persons* i og for Norge ikke det mest sentrale fokuset i perioden.

For det tredje var mange nordmenn selv involvert i organisasjonen UNRRA, og bidro direkte til avgjørelser som var avgjørende for gjenoppbyggingen etter andre verdenskrig. Dette ble gjort som rådsmedlemmer i UNRRA eller gjennom nøkkelposisjoner i regjeringen som var i eksil i London mens krigen vedvarte. Noen av disse menneskene fikk også en karriere videre i FN, som en kan tenke seg at var en følge av engasjementet i UNRRA. Dette gjelder blant annet de nevnte Wilhelm Morgenstjerne og Anders Frihagen. På den måten kan en si at forholdet mellom Norge og UNRRA hadde en positiv konsekvens for Norge i form av disse enkeltpersonenes senere stilling i FN. I tillegg til dette har det blitt vist hvordan nordmenn var involvert i organisasjonen gjennom frivillig arbeid på kontinentet. Norske *reliefarbeidere* ble sendt til å tjenestegjøre i Frankrike, og befant seg i tiden før i London. Det er sannsynlig at det fantes nordmenn som tjenestegjorde også andre steder på kontinentet, men kildematerialet som har blitt analysert her belyser bare denne aktuelle Frankrike-reisen. Uansett har det blitt tydeliggjort hvordan enkeltmennesker fra Norge hadde aktive roller i UNRRA-samarbeidet, og for disse menneskene var Norges forhold til UNRRA antagelig en formende del av livet.

Utgangspunktet for undersøkelsen av forholdet mellom Norge og UNRRA var de ulike fremstillingene av samarbeidet som fremkom i eksisterende norsk litteratur. Det var dette som først tente interessen min for temaet. At de to historikerne og forfatterne Olav Riste og Edvard Bull fremstilte resultatet av samarbeidet så vidt forskjellig gjorde meg nysgjerrig på hva som egentlig hadde foregått. I løpet av analysene som har blitt gjort i denne masteroppgaven har det blitt tydeliggjort hvordan Norge sitt medlemskap i UNRRA bidro til gjenoppbyggingen av landet etter krigen. På et vis har det fremkommet at de polariserte fremstillingene som fremkom innledningsvis kanskje var noe mangelfulle. Mer forskning og større innsikt i UNRRAs arbeid i Norge var og er fremdeles nødvendig for å konkludere vedrørende UNRRAs viktighet for Norge. I denne oppgaven har det likevel blitt mulig å si noe om hvorvidt Norge sitt medlemskap i UNRRA hadde betydning for enkeltmennesker og for Norge som nasjon. UNRRA-medlemskapet bidro til Norges engasjement i det internasjonale fellesskapet gjennom handelssamarbeidet, og var i denne sammenheng en positiv konsekvens for Norge. Når det

gjelder enkeltmenneskene som var involvert har det blitt lagt frem eksempler på hvordan noen av nordmennene som var engasjert i den administrative biten av UNRRA jobbet videre med FN-relaterte arbeidsoppgaver i fremtiden, og på det viset sikret seg en fremtid i diplomatiets verden gjennom erfaringen fra UNRRA. Dette kan også argumenteres for som en positiv konsekvens av samarbeidet mellom Norge og UNRRA.

Den innledende problemstillingen for oppgaven spør om hvordan samarbeidet mellom Norge og UNRRA kan beskrives i årene 1943–1948. Dette har altså blitt beskrevet gjennom de tre faktorene organisering og menneskelige ressurser, handel og arbeid med *displaced persons*. Gjennom analysen har samarbeidet blitt fremmet som en sentral del av Norges gjenoppbygging etter krigen, samt at det hevdet Norges posisjon internasjonalt. Det har fremkommet at Norge var et av landene som kunne stille sterkere krav til UNRRA, da posisjonen til landet var sterkere etter krigen enn det mange andre europeiske land kunne sies å være. Fremfor å si noe om hvilken part samarbeidet gagnet mest, har jeg valgt å fokusere på hvilke positive konsekvenser som kom ut av det. For å gjøre dette må en ta hensyn til alle de tre faktorene som er nevnt. Selv om Norge eksporterte varer og bidro med en viss økonomisk bistand til organisasjonen etter frigjøringen, er det ikke til å komme utenom at UNRRA var opprettet for å hjelpe de frigjorte landene. Norge var et slikt land, og var på det vis i målgruppen til UNRRAs bistand. I tillegg må det understrekes hvordan de fire landene USA, Kina, Storbritannia og Sovjetunionen bidro med 75% av UNRRAs budsjett, hvorav de andre 40 medlemslandene til sammen skulle stå for de resterende 25%.

Gjennom å supplere den nå gitte informasjonen med eksempler på hvordan enkeltmennesker i Norge dessuten fikk hevdet sin diplomatiske posisjon etter å ha deltatt i samarbeidet er det fristende å konkludere med at det var Norge som hadde mest å vinne på samarbeidet, og at det dermed fikk flere positive konsekvenser for Norge, enn for UNRRA. For å besvare spørsmålet kan man stille et motspørsmål, nemlig; hadde UNRRA fått utrettet de samme tingene dersom Norge ikke var et av medlemslandene? Dersom en sier seg tilbøyelig til å svare ja på dette spørsmålet, kan konklusjonen deretter være at relasjonen mellom UNRRA og Norge nettopp ga Norge flest positive konsekvenser. Uten å bestemme hvilken part samarbeidet gagnet mest, er det interessant å ta opp igjen de to ulike skildringene av samarbeidet fra historikerne Bull og Riste. Samarbeidet og interaksjonen mellom Norge og UNRRA var ikke så ensidig som det ble fremstilt, hverken på den ene eller den andre måten. Forholdet har blitt analysert og beskrevet på en nyansert måte, slik at det ikke kan konkluderes med hvilken av de to påstandene som var

mest riktig, men heller at kunnskapen om samarbeidet har bidratt til en økt forståelse og nyansering av samhandlingen mellom de to partene.

Bibliografi

I: Primærkilder

- RA/S-1005/M/L0011/0008. Statsministerens kontor, regjeringen Nygaardsvold. Melding fra ambassaden i Washington. 24.juni 1943.
- RA/S-1005/M/L0011/0008. Statsministerens kontor, regjeringen Nygaardsvold. Note fra Ambassadør Morgenstjerne til den amerikanske utenriksminister, 1943.
- RA/S-1409/1/D/Da/L0129/0005. Handelsdepartementet, skipsfartsavdelingen. Kongelig resolusjon om kjøp av 4 millioner bushels kanadiskhvete.
- RA/S-1677/E/L0068/0002. Flyktnings- og fangedirektoratet. Norsk eksport til UNRRA-land. Johan Melander, 09.05.1946.
- RA/S-1682/Da/L0013/0001. Flyktnings- og fangedirektoratet. Klesforsyninger fra UNRRA, D. Juel. Rapport, 15.10.1945.
- RA/S-1682/Da/L0013/0001. Flyktnings- og fangedirektoratet. Telegram til utenriksdepartementet i Oslo, Anders Frihagen. 20.08.1945.
- RA/S-1682/Da/L0013/0001. Flyktnings- og fangedirektoratet. UNRRA; Standing Technical Sub-Committee on Displaced Persons for Europe. 31.07.1945.
- RA/S-2061/D/L0094/0006. Finansdepartementet 1940 – 1945. Brev fra Cato Sverdrup. 9.februar 1944.
- RA/S-2061/D/L0094/0006. Finansdepartementet 1940 – 1945. Brev til Herr Wulfsberg, signert Bj. Deichman-Sörensen. 31.august 1945.
- RA/S-2061/D/L0094/0006. Finansdepartementet 1940 – 1945. Notat av Wulfsberg vedrørende Deichman-Sörensen. 23.august 1945.
- RA/S-2061/D/L0094/0006. Finansdepartementet 1940 – 1945. Rapport om 1ste Rådsmöte, Atlantic City, N.J., U.S.A. Desember 1943.
- RA/S-2061/D/L0094/0006. Finansdepartementet 1940 – 1945. Vedrørende fiskeprodukter til UNRRA. Cato Sverdrup, 09.02.1944.
- RA/S-2067/D/Db/L0075/0002. Sosialdepartementet. Om reliefarbeide for Norge under krigen. Hans Ystgaard. August 1940.
- RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. Fiskeridepartementet. Gave til nödlidene land i Europa. Eksportutvalget for fetsild. 09.04.1946.

- RA/S/-2791/D/Dd/Dda/L0994/0001. Fiskeridepartementet. "Om Norges hjelp til å lindre nød i enkelte mellom-europeiske land (gjennom UNRRA)." St.meld. nr.32 (1948), s.1-7.
- RA/S-2910/D/Da/L0142/0008. Sosialdepartementet 1940 – 1945. Eksport til UNRRA-land av relief- og rehabilitation-varer utenom levnetmidler. Asbjörn G. Bjerke, 04.07.1946.
- RA/S-2910/D/Da/L0142/0008. Sosialdepartementet 1940 – 1945. Norske eksportvarer til europeiske UNRRA-land, Ole W. Østensen, 04.09.1946.
- RA/S-2910/D/Da/L0142/0008. Sosialdepartementet 1940 – 1945. Norwegian Average Daily Consumption, Sosialdepartementet, Medisinaldirektøren i London, UNRRA. Matimportplan.
- RA/S-2910/D/Da/L0142/0008. Sosialdepartementet 1940 – 1945. Vedr. norske eksportvarer til europeiske UNRRA-land. Trygve Haanes, 20.08.1946.
- RA/S-2910/D/Da/L0154/0002. Sosialdepartementet 1940 – 1945. Brev adressert til Fru Björg Strömnes. 25.07.1946.

II: Litteratur

- Arntsen, Jan Magne og Thor Geir Harestad, *Triumf og tragedie: Historien om NS-minister Gulbrand Lunde*. Sandnes: Commentum forlag AS, 2012.
- Basberg, Bjørn L. *Handelsflåten i krig II: 1939–1945*. Oslo: Grøndahl og Dreyers forlag, 1993.
- Bergsland, Mirjam Dahl og Henriette Jæger. *Bacheloroppgaven i barnehagelærerutdanningen*. Oslo: Cappelen Damm Akademiske, 2022.
- Bundy, Amanda Melaine. *There Was a Man of UNRRA: Internationalism, Humanitarianism, and the Early Cold War in Europe, 1943–1947*. Ph.D.-avhandling. The Ohio State University. 2017.
- Bull, Edvard. *Norge i den rike verden: Tiden etter 1945*. Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1979.
- Frank, Matthew og Jessica Reinisch. *Refugees in Europe, 1919–1959. A Forty Years' Crisis?* London: Bloomsbury Academic, 2017.
- Gataveckas, Brittany. *"The Kindness of Uncle Sam?": American Aid to France and the Politics of Postwar Relief, 1944–1948*. Ph.D.-avhandling. McMaster University. 2018.
- Immermann, Richard H. og Petra Goedde, *The Oxford Handbook of the Cold War*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

- Knudsen, Anne Merete. *Flyktinger i eget land*. Alta: Alta museum, 1995.
- Kovalev, Boris. "Nazi Collaborators in the Soviet Union during and after World War II". *Refuge* 17, no. 2 (April 1998): 43-47.
- Lorentzen, R. A. *Export- og importforeningen i Drammen 1895–1945*. Stavanger: Dreyers Grafiske Anstalt, 1947.
- Lowe, Keith. *Råskapens Europa. Kontinentet i kjølvannet av andre verdenskrig*. Oversatt av Rune Rogndokken Moen. Oslo: Dinamo Forlag, 2013.
- Reinisch, Jessica. "'Auntie UNRRA' at the Crossroads". *Past and Present* 218, no. 218 (2013): 71-97.
- Reinisch, Jessica. "Internationalism in Relief: The Birth (and Death) of UNRRA." *Past & Present* 210, no. 210 (2011): 258-89.
- Riste, Olav. *London-regjeringa: Norge i krigsalliansen 1940–1945 II*. Oslo: Det norske samlaget, 1995.
- Statistisk sentralbyrå. *Månedsoppgaver over vareomsetningen med utlandet 1945*. Oslo: Aschehoug, 1946.
- Statistisk sentralbyrå. *Månedsoppgaver over vareomsetningen med utlandet 1946*. Oslo: Aschehoug, 1947.
- Statistisk sentralbyrå. *Månedsoppgaver over vareomsetningen med utlandet 1947*. Oslo: Aschehoug, 1948.
- Ulateig, Egil. *Justismord: historien om Roald Dysthe*. Oslo: Aschehoug, 1993.

III: Avisartikler

- Løberg, Ingebrigt. "Omkring UNRRAs tredje rådsmøte". *Aftenposten*. 13.08.1945.
- Nerdrum, Roald. "Flyktingenes ulykkelige skare". *Aftenposten*. 09.05.1947.
- Ukjent journalist. "Hvorledes verdensfreden skal forsvares". *Aftenposten*. 18.01.1946.
- Ukjent journalist. "Professor Brigden is U.N.N.R.A's second chief". *The Canberra Times*. 08.08.1946. <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/2692357>
- Ukjent journalist. "Telegrammer i utdrag". *Aftenposten*. 30.01.1946.
- Ukjent journalist. "3,5 million yards bomullstoffer fra USA". *Aftenposten*. 20.08.1945.

IV: Nettressurser

Arkivverket. "Utanrikshandel og forsyninger". Lest 23.11.2022.

<https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/andre-verdenskrig/naeringslivet/utanrikshandel-og-forsyninger>

Aspects of History. "Keith Lowe". Lest 15.09.2022.

<https://aspectsofhistory.com/authors/keith-low/>

Birkbeck University of London, "Prof. Jessica Reinisch". Lest 16.01.2023.

<https://www.bbk.ac.uk/our-staff/profile/8008585/jessica-reinisch#overview>

Budsjettinnstilling II B (1945 – 1946). *Innstilling fra finans- og tollkomiteen om statsbudsjettet for budsjett-terminen 1.juli 1945 – 30.juni 1946*. Oslo: Finans- og tolldepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1945-46&paid=6&wid=a&psid=DIVL5133&pgid=a_1369&s=True

Budsjettinnstilling VI B (1946 – 1947). *Innstilling fra finans- og tollkomiteen om statsbudsjettet for budsjett-terminen 1.juli 1946 – 30.juni 1947*. Oslo: Finans- og tolldepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1945-46&paid=6&wid=a&psid=DIVL5353&pgid=a_1571&s=True

Colombus Academy. "Amanda Bundy". Lest 26.09.2022.

<https://www.columbusacademy.org/amanda-bundy>

FN-sambandet. "FNs historie". Lest 22.09.2022. <https://www.fn.no/om-fn/fns-historie>

Hjeltnes, Guri. "Pressen under krigen". *Norgeshistorie: Fra steinalderen til i dag*. Fortalt av fagfolk. Sist endret 21.10.2020.

<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1719-pressen-under-krigen.html>

NHH. "Professor Bjørn Lorens Basberg". Lest 15.09.2022.

<https://www.nhh.no/en/employees/faculty/bjorn-lorens-basberg/>

Norgeshistorie.no. "Vegvesenet under okkupasjonen". Lest 28.03.2023.

<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1767-Vegvesenet-under-okkupasjonen.html>

Norsk mediehistorisk tidsskrift. "Utenriksjournalistikk i norske aviser 1880 – 1930". Lest 15.02.2023.

<https://medietidsskrift.no/pressehistorisk-tidsskrift-nr-6-2006-utenriksjournalistik/>

Regjeringen, "Om lov om retten til å delta i fiske og fangst (deltakerloven)". Lest 30.03.2023. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-67-1997-98-/id159144/?ch=2>

Store norske leksikon. "Anders Frihagen". Lest 15.02.2023. https://nbl.snl.no/Anders_Frihagen

Store norske leksikon. "Bushel". Lest 08.11.2022. <https://snl.no/bushel>

Store norske leksikon. "Dodekanesene". Lest 25.01.2023. <https://snl.no/Dodekanesene>

Store norske leksikon. "Edvard Bull (den yngre)". Lest 15.09.2022. https://snl.no/Edvard_Bull_-_den_yngre

Store norske leksikon. "Fordrevne personer". Lest 30.01.2023. https://snl.no/fordrevne_personer

Store norske leksikon. "Hans Ystgaard". Lest 01.11.2022. https://snl.no/Hans_Ystgaard

Store norske leksikon. "Marshallplanen". Lest 16.09.2022. <https://snl.no/Marshallplanen>

Store norske leksikon, norsk biografisk leksikon. "Johan Melander". Lest 31.03.2023. https://nbl.snl.no/Johan_Melander

Store norske leksikon. "Nortraship". Lest 21.09.2022. <https://snl.no/Nortraship>

Store norske leksikon. "Olav Riste". Lest 15.09.2022. https://snl.no/Olav_Riste

Stortinget. "Sverdrup, Cato Andreas". Lest 24.10.2022. <https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representant/?perid=CASV>

Store norske leksikon. "Wilhelm von Munthe af Morgenstjerne". Lest 07.03.2023. https://nbl.snl.no/Wilhelm_von_Munthe_af_Morgenstjerne

The Nobel Peace Prize. "Prisvinnere; 1954. FN's høykommissariat for flyktninger". Lest 21.09.2022. <https://www.nobelpeaceprize.org/prisvinnere/1954-article1327-902.html>

UNHCR; The UN Refugee Agency. "History of UNHCR". Lest 21.09.2022. <https://www.unhcr.org/history-of-unhcr.html>

Wikipedia. "Fordrivelsen av tyskere etter andre verdenskrig". Lest 16.02.2023. https://no.wikipedia.org/wiki/Fordrivelsen_av_tyskere_etter_annen_verdenskrig

Wikipedia. "Lend-Lease". Lest 16.09.2022. <https://en.wikipedia.org/wiki/Lend-Lease>

Yad Vashem. The World Holocaust Remembrance Center, "United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA)." Lest 27.02.2023 https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%205900.pdf